

Što čitamo kad čitamo hrvatskog Sherlocka Holmesa: prijevod, pastiš i digitalni zaokret u svjetskoj književnosti

Primorac, Antonija

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2023**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:560434>

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

LEC ANTONIJA PRIMORAC

d *Što čitamo kad*
og *čitamo hrvatskog*
a: *Sherlocka Holmesa:*

kret
osti

prijevod, pastiš i digitalni zaokret
u svjetskoj književnosti

mo kad *Što čitamo*
rvatskog *čitamo hrva*
Holmesa: Sherlocka Holm
paštiš i *prijevod, pa*
zaokret *digitalni za*
svjetskoj *u svje*
ževnosti *književ*

o kad *Što čitamo ko*
tskog *čitamo hrvatsk*
mesa: Sherlocka Holmes
uštiš i *prijevod, pašti*
okret *digitalni zaokr*
etskoj *u svjetsk*
nosti *književnos*

ad *Što čitamo kad*
og *čitamo hrvatskog*
sa: Sherlocka Holmesa:
š i *prijevod, paštis i*
ret *digitalni zaokret*
coj *u svjetskoj*
sti *književnosti*

ANTONIJA PRIMORAC

*Što čitamo kad čitamo
hrvatskog Sherlocka Holmesa:
prijevod, pastiš i digitalni zaokret
u svjetskoj književnosti*

IZDAVAČ

Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, 51000 Rijeka
Aleksandar Mijatović

ZA IZDAVAČA:

RECENZENTI

Ivan Lupić i Brian Daniel Willems

LEKTURA I KOREKTURA
GRAFIČKO OBLIKOVANJE

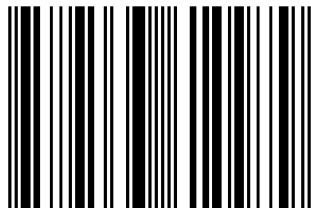
Martina Podboj
Oleg Šuran

RIJEKA

2023.

ISBN

978-953-361-098-6

SADRŽAJ

1.	Uvod	7
2.	Prijevod, teorije svjetske književnosti i digitalni zaokret	14
3.	Digitalizacija izvora i mapiranje povijesti prijevodne književnosti: U potrazi za najstarijim hrvatskim prijevodima pripovijedaka Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesu	44
4.	Virus u sustavu: lažni Sherlock Holmes u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice	83
5.	Zaključak: Digitalizacija, međunarodni doseg prijevodne književnosti i njihove teorijske implikacije	117
6.	Bibliografija	129
7.	Prilog I: Kronološka bibliografija hrvatskih prijevoda pripovijedaka Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesu, 1894.–2023.	144
8.	Prilog II: Popis prijevoda pastiša o Sherlocku Holmesu iz serije <i>Detektiv Sherlock Holmes</i> <i>i njegovi znameniti doživljaji</i>	154
	Riječ zahvale	160
	Kazalo	162

Uvod

Danas kada pravila natječaja za potpore znanstvenim istraživač-
njima nameću paradoksalan uvjet da uspješne projektne prijave
moraju unaprijed predvidjeti rezultate i obrazložiti svaki korak
planiranog istraživanja za koje se traži financijska potpora, nije
popularno naglašavati da je znanstvenoistraživački rad nerijetko
rezultat neočekivanih i nepredviđenih otkrića i da je istraživač-
ki put često vijugav i ispunjen preprekama. Pred sobom imate
upravo jedan takav rad: knjigu utemeljenu na istraživanju proi-
zašlom iz tek jedne fusnote mog prethodnoga rada o hrvatskim
parodijama Sherlocka Holmesa (vidi Primorac 2015). Želja da sa-
znam kako su zvučali najstariji hrvatski prijevodi pripovijedaka o
Sherlocku Holmesu – prvenstveno kako bih ih usporedila s jezi-
kom suvremenih parodija i pastiša – odvela me je do neočekivanih
otkrića o Sherlockovim *doppelgängerima* u katalogu i zatvorenom
spremištu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, što je re-
zultiralo i pripremom virtualne izložbe *Sherlockovi dvojnici*. Jedno
otkriće vodilo je drugom, koje je pak dovelo do trećeg: o skrivenim
– jer neatribuiranim – prijevodima anglofone književnosti u hr-
vatskim novinama iz devetnaestoga stoljeća i posredno o povijesti
prevođenja tada suvremenih književnih djela s engleskog jezika
te o ranim prijevodnim utjecajima na razvoj krimića u Hrvatskoj.
Potonje me je, pak, dovelo do teorijski šireg pitanja koje se nala-
zi u središtu ove knjige: mjesta prijevodne književnosti u teori-
jama svjetske književnosti, posebno u onim najdominantnijima,
nastalima u anglofonom akademskom kontekstu kao posljedica
digitalnog zaokreta u humanistici. Ono što je postalo vrlo jasno
uvidom u literaturu jest da je, baš poput uloge prevodioca u ra-
spravama o pojedinom prevedenom djelu ili autoru, izuzev hvale
vrijednih izuzetaka,¹ prijevodna književnost kao zasebna katego-
rija uglavnom nevidljiva u promišljanjima o svjetskoj književnosti.
Situacija se nije znatno poboljšala ni nakon digitalnog zaokreta
u humanistici, koji je na početku dvadeset i prvog stoljeća barem

1 Vidi Moretti 1999, Damrosch 2003, Venuti 2016, Bassnett i Damrosch 2016,
Bassnett 2019.

tehnooptimistima unio nadu da će digitalizacija doprinijeti demokratizaciji proučavanja književnosti na način da i takozvane male književnosti konačno postanu vidljivije i zahvaljujući tehnologiji budu jednakopravnim predmetom proučavanja. Štoviše, u novonastalom kontekstu digitalizacije nacionalnih kanona i stvaranja nacionalnih korpusa, prijevodna književnost postala je gotovo potpuno nevidljiva u raspravama o odnosima između ‘velikih’ i ‘malih’ književnosti, a i kad je prisutna, o njoj se ne raspravlja kao o prijevodu, to jest kao o pažnje vrijednom dijalogu izvornika i ciljane kulture. U posljednja dva desetljeća većina teorijskih pristupa poredbenoj književnosti unutar digitalne humanistike stoga prijevode spominje tek usput, kao sredstvo za rasprostranjivanje žanrova, čak i kad naglašava nejednakost odnosa između takozvanih svjetskih književnih centara i periferija u kontekstu razmatranja svjetske književnosti kao jedinstvenog sustava.²

Ova knjiga kritička je intervencija u takav pristup i to na nekoliko razina. Kroz fokus na pregled prevoditeljskih praksi najstarijih hrvatskih prijevoda pripovjedaka i romana o jednom od globalno najpopularnijih fikcionalnih detektiva, Sherlocku Holmesu, te kroz analizu doprinosa digitalizacije istih izdanja proučavanju povijesti prevođenja anglofone književnosti na hrvatski jezik³, namjera mi je ukazati na mogućnosti koje uključivanje prijevoda otvara za promišljanje razvoja žanrova unutar svjetske književnosti u kontekstu digitalne humanistike. Štoviše, na primjeru krimića kao žanra i detektivske proze kao podžanra cilj mi je pokazati kako je književnost u prijevodu upravo ona karika koja nedostaje u teorijama o rasprostranjivanju i razvoju književnih žanrova te u promišljanjima o uzajamnim odnosima između različitih kanona i književnih tradicija unutar svjetske književnosti kao jedinstvenog sustava. Ući u trag prvim prijevodima pripovjedaka o Sherlocku Holmesu objavljenim u časopisima i novinama znači i pronaći najvjerojatnije predloške za (tvrdo) ukoričena izdanja koja se danas čuvaju u zatvorenim spremištima knjižnica; u slučaju da se radi o istovjetnim tekstovima lakše bi se mogla utvrditi i najvjerojatnija godina izdanja najstarijih knjiga iz kataloga NSK-a čiji primjerci, nažalost, u sebi ne sadrže podatke o godini objavljivanja.

2 Vidi Moretti 2000 i 2005.

3 Dio digitaliziranih tekstova obrađen je i pripremljen za objavu u sklopu virtualne izložbe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod nazivom *Sherlockovi dvojnici* (<http://virtualna.nsk.hr/sherlockovi-dvojnici/>). Istraživački rad koji je poslužio kao podloga za pripremu izložbe financiran je kroz Inicijalnu potporu Sveučilišta u Rijeci za projekt pod nazivom „Što čitamo kad čitamo Sherlocka Holmesu u prijevodu: o teoriji i praksi prevođenja popularne književnosti” (<https://www.croris.hr/projekti/projekt/4096>).

Nadalje, povezati i usustaviti sada raštrkane podatke znači i staviti iscrpnu bibliografiju prijevoda koja bi pomogla razlučiti popis 'objavljenih prijevoda' – to jest, svih naslova za koje postoji trag da su objavljeni – od popisa 'arhiva prijevoda' – naslova onih primjeraka koji su sačuvani i koji mogu biti ili već jesu digitalizirani. Potonji bi onda mogli postati temeljem za izradu znanstvene edicije digitaliziranog sustava namijenjenog proučavanju kao i izradi pojedinačnih (digitalnih) znanstvenih izdanja.

Pri proučavanju uloge prijevoda u cirkulaciji književnih djela i književnih žanrova poseban naglasak staviti ću na prva izdanja objavljivana u periodici te time upozoriti na jedno od manje proučavanih područja u povijesti prijevodne književnosti i književnosti na hrvatskom jeziku općenito: ulogu novina i časopisa za rasprostranjivanje stranih književnih djela i razvoj popularnih žanrova kao što je krimić. Analiza odabranih uzoraka prijevoda bavit će se pitanjima kvalitete prijevoda i odnosa prema izvorniku, ali i dosad uglavnom zanemarivanim pitanjem prijevodnog predloška i uloge posrednog jezika⁴. Namjera mi je ukazati na veliku važnost koju je prevođenje s posrednog jezika odigralo na prelazu devetnaestoga u dvadeseto stoljeće te na šire kulturološke, jezične i književnoteorijske implikacije koje takav način prevođenja ima za razumijevanje krimića kao žanra svjetske književnosti. Istovremeno, kroz osvrt na probleme proizašle iz same naravi digitaliziranih predmeta namjera mi je i upozoriti na ograničenja koja proučavanju književnosti donosi digitalni zaokret u humanistici.

Prvo poglavlje stoga daje uvid u teorijsku i metodološku podlogu ove knjige. S obzirom da se knjiga bavi isprepletenošću odnosa između izvornika, prijevoda, izdavačkog konteksta i uloge koju digitalna humanistika danas igra u njihovom proučavanju, teorijska podloga fokusira se na uvide iz recentnih anglofonih teorija svjetske književnosti i načina na koje tretiraju prijevod i prijevodnu književnost u svojim pretpostavkama o širenju i razvoju žanrova. Kao polazišna točka poslužiti će tzv. daljinsko čitanje (engl. *distant reading*), pristup proučavanju svjetske književnosti Franca Morettija koji počiva na digitalnom zaokretu, a koji je na početku dvadeset i prvog stoljeća izvršio najveći utjecaj na promišljanje svjetske književnosti kao jedinstvenog, ali nejednakog sustava u kontekstu sve veće digitalizacije književnih izvora. U svjetlu kritičkih reakcija koje je takav pristup izazvao, posebno u komparatističkim krugovima te unutar discipline povijesti knjige u digitalnoj humanistici, oslonit

4 U nas se ovim pitanjem ponajviše bavio Ivan Lupić u svojim radovima o Shakespeareu u Hrvatskoj, posebno u analizama najstarijih prijevoda i njemačkih posrednika (vidi posebno Lupić 2010 i 2012.).

ću se na konstruktivnu kritiku Katherine Bode (2017), koja u primjeni digitalnih alata i metoda naglasak stavlja na izradu znanstvenih edicija digitaliziranih djela i, u konačnici, izradu podacima obogaćene (engl. *data-rich*) znanstvene edicije književnih sustava u kojoj se pažnja posvećuje i ulozi periodike. S obzirom na to da je moj fokus na proučavanju prijevoda (prvenstveno devetnaestostoljetnih) djela, taj pristup obogatit ću i teorijskim promišljanjima Davida Damroscha (2003), koji svjetsku književnost koncipira kao dinamičnu cirkulaciju knjiga u kojoj prijevod i prijevodni kontekst igraju presudnu ulogu. Iznijet ću i neke od ključnih kritika primjene teorije svjetske književnosti, koja je u američkom akademskom kontekstu rezultirala problematičnim sveučilišnim predmetom p(r)oučavanja nazvanim 'Svjetska književnost' (engl. *World Literature*)⁵, koji se oslanja na prijevode bez refleksija na činjenicu i uvjete čina prevođenja: na problematiku 'neprevodivog', kako je definira Emily Apter (2013), te na kritiku ustrajnog zanemarivanja prijevodne prakse i translatoških uvida u teorijskom promišljanju prijevodne književnosti kao svjetske književnosti, koju Lawrence Venuti iznosi u svojoj kritici Apter (2016).

Polazeći od postulata podacima obogaćenog proučavanja književnosti, posebno u dijelu digitalne humanistike koja se oslanja na povijest knjige, u trećem poglavlju cilj mi je razlučiti popis svih objavljenih djela od arhiva, to jest svih djela koja su sačuvana, kako bih mogla definirati korpus za proučavanje. U tu svrhu izradit ću kronološku bibliografiju prijevoda (vidi Prilog I), koja će sadržavati opsežan popis svih objavljenih naslova prijevoda pripovijedaka i romana o Sherlocku Holmesu temeljen na dostupnim metapodacima iz knjižničnih kataloga, objavljenih bibliografija te analize digitaliziranih starih novina i meko ukoričenih izdanja (tzv. efemere). Ta bibliografija prijevoda poslužit će u nekoliko svrha: kao izvor čijim pregledom stječemo uvid u dinamiku povijesti prevođenja pripovijedaka o Sherlocku Holmesu; kao korpus iz kojeg možemo napraviti analizu prijevoda naslova te tretmana autora i prevodioca s obzirom na njihovo (ne)spominjanje; te kao korpus podnaslova iz kojih možemo steći uvid u razvoj terminologije 'krimića' kao žanra u Hrvatskoj. Stoga mi je u trećem poglavlju nakana, s jedne strane, utvrditi konture postojećeg arhiva za proučavanje prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu; ustanoviti kada su i u kojem obliku prijevodi pripovijedaka o Sherlocku Holmesu po prvi puta postali dostupni hrvatskom čitateljstvu;

5 Pisan velikim slovima, izraz *World Literature* označava akademsku disciplinu, za razliku od samog književnog fenomena kojeg se u anglofonom diskursu piše malim početnim slovima.

te, slijedom analize odabranih digitaliziranih tekstova, ponuditi nekoliko kratkih uvida u tadašnje prevoditeljske prakse i istraživačka pitanja koja one otvaraju. S druge strane, namjera mi je ukazati na mogućnosti koje se otvaraju korištenjem digitaliziranih starih novina i časopisa, ne samo za bolje razumijevanje povijesti prevođenja pripovijedaka o Sherlocku Holmesu nego i na njihovu važnost za spoznaju o povijesti razvoja detektivske proze kao podžanra i krimića kao žanra svjetske književnosti u Hrvatskoj. Na primjeru analize digitaliziranih starih ilustriranih hrvatskih novina te feljtonskih izdanja romana i pripovijedaka u nastavcima, dosad zanemarivanih u proučavanju povijesti književnosti zbog njihovog niskog kulturnog kapitala proizašlog iz asocijacija s popularnim i prolaznim kulturološkim i modnim temama, namjera mi je također ukazati na mogućnosti koje otvara opširna digitalizacija tzv. efemernih publikacija, posebno pri utvrđivanju datuma prvih izdanja, a koja predstavljaju važan podatak o ulasku stranih književnih djela i novih književnih žanrova kroz prijevode. Utvrđivanjem najranijih prijevoda Doyleovih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu u konačnici mi je cilj ukazati i na važnu ulogu koju su krajem devetnaestoga stoljeća i na početku dvadesetoga odigrale dnevne novine i ilustrirani dvotjednici za predodžbu o Sherlocku Holmesu, ali i za popularizaciju i razvoj krimića.

Proizašlo iz otkrića krivo katalogiziranih njemačkih pastiša kao djela Arthura Conana Doylea (1908.–1933.), četvrto poglavlje kontekstualizira objave prijevoda u tom razdoblju te nudi kontrastivnu analizu feljtonskih prijevoda objavljivanih u časopisima i novinama te u meko ukoričenim izdanjima u nastavcima. Kroz analizu sadržaja starih novina iz razdoblja od 1907. do 1909. dat ću sliku o razmjerima popularnosti ne samo jeftinih izdanja prijevoda Doyleovih pripovijedaka na početku dvadesetog stoljeća već i njihovih njemačkih pastiša te filmskih i kazališnih adaptacija te ću razmotriti paradoks paralelnog objavljivanja prijevoda ‘pravog’ i ‘lažnog’ Sherlocka u tom razdoblju. Njemačke ću pak pastiše razmatrati kao dio šire priče o rasprostranjenju kriminalističke proze i popularnih žanrova. Ključnu ulogu u analizi odigrat će poimanje krimića kao idealnog žanra svjetske književnosti (Nilsson i dr. 2017: 2)⁶ upravo zahvaljujući njegovoj prijemčivosti

6 Da je krimić u posljednjih nekoliko godina postao etablirani žanr svjetske književnosti, potvrđuje i činjenica da je u izdanju Sveučilišta u Cambridgeu 2022. godine u sklopu nakladničke serije priručnih izdanja namijenjenih široj sveučilišnoj publici objavljena i zbirka eseja naslovljena *The Cambridge Companion to World Crime Fiction* (ur. Jesper Gulddal i Stewart King). Zanimljivo je, međutim, da urednici u svome uvodnome poglavlju iznose teze u vlas istovjetne Morettijevima u članku „Conjectures on World Literature” (2000) kad govore

i širokom i brzom rasprostranjenju diljem svijeta putem prilagodbi i prijevoda. Kroz pomno proučavanje uzoraka ukazat ću na ulogu koju su prvi prijevodi odigrali za prihvaćanje njemačkih pastiša i adaptacija te ukazati na teorijske i praktične implikacije tih spoznaja za proučavanje razvoja krimića u Hrvatskoj.

U petom poglavlju iznijet ću zaključke proizašle iz analiza najranijih prijevoda Doyleovih pripovijedaka i romana te prijevoda njemačkih pastiša o Sherlocku Holmesu u svjetlu anglofonih teorija o svjetskoj književnosti te podacima obogaćenog proučavanja povijesti književnosti. U skladu s time, razmotrit ću važnost uloge njemačkih izdavača kao posrednika za distribuciju anglofonih djela u Hrvatskoj, kao i šire implikacije te spoznaje za anglofone teorije svjetske književnosti. Osvrnut ću se i na mogućnosti koje nudi objavljivanje digitaliziranih izdanja prijevodne književnosti u sklopu virtualnih izložbi i online platformi za proučavanje i poučavanje književnosti. Na kraju ću iznijeti indicije o utjecaju prijevoda pripovijedaka i pastiša o Sherlocku Holmesu na početku dvadesetog stoljeća na razvoj krimića u Hrvatskoj te uputiti na važnost uključivanja digitaliziranih novina i časopisa u istraživanju povijesti prijevodne književnosti općenito te posebice u proučavanju razvoja krimića u Hrvatskoj. S obzirom da se knjiga velikim dijelom dotiče uloge digitalizacije za dostupnost primarnih i sekundarnih izvora, gdje god je to moguće koristit ću izvore u digitalnom obliku u otvorenom pristupu.

o transnacionalnom rasprostranjenju žanrova u svjetskoj književnosti (vidi drugi paragraf na str. 1) ali da kao relevantni izvor za te tvrdnje navode – vlastiti prethodni rad (vidi fusnotu br. 1, str. 22).

*Prijevod,
teorije svjetske
književnosti
i digitalni
zaokret*

Početak dvadeset i prvog stoljeća u komparativnoj književnosti obilježio je polemički članak Franca Morettija naslovljen „Conjectures on World Literature” (hrv. Pretpostavke o svjetskoj književnosti) objavljen u časopisu *New Left Review*.⁷ Cilj rada bio je uzdrmati postulate komparatistike i utjecati na promjenu dinamike koja se u toj struci ustalila, a koju je karakterizirao fokus na tri do četiri uglavnom zapadnoeuropske književne tradicije koje bi se usporedo analizirale u izvorniku. Takva ograničena, mahom (zapadno-)eurocentrična, perspektiva, isticao je Moretti, jednostavno ne može dati rezultate na koje komparativna književnost kao analiza *svjetske* književnosti pretendira još od vremena Goethea. Pozivajući se upravo na Goetheove i Marxove ideje o *Weltliteratur* – svjetskoj književnosti koja nadilazi jednostranost i uskogrudnost pojedinačnih nacionalnih književnosti – Moretti je postavio pitanje što to svjetska književnost – kao i proučavanje svjetske književnosti – uopće znači danas u svjetlu revizije samog pojma kanona, proizašle iz rasprava o fenomenu kojeg je Margaret Cohen u svojoj analizi sentimentalnog romana 1999. nazvala ‘velikim prostranstvom nepročitanoga’ (engl. *the great unread*; citirano u Moretti 2013: 45). Naime, Moretti smatra to ‘otkriće’ (točnije bi bilo reći: osvješćivanje činjenice) ogromnog broja danas zaboravljenih djela koja su bila objavljivana u isto vrijeme kad i ona koja su u međuvremenu kanonizirana važnim za razumijevanje povijesti razvoja književnih žanrova. Čitati veći broj knjiga, isticao je Moretti, uvijek je pohvalno i korisno, no više ne može pomoći kad se – zahvaljujući digitalizaciji knjižničnih i arhivskih

7 Krajem 2017. godine u američkom akademskom miljeu Franco Moretti postao je *persona non grata* nakon optužbi za spolno zlostavljanje tijekom #MeToo kampanje za razotkrivanje zlorabotrebne položaja muškaraca na pozicijama moći u SAD-u (vidi, npr. Liu i Knowles 2017). Iako njegov slučaj nikad nije procesuiran, samom objavom optužbi nastradao je i njegov ugled kao znanstvenika: od 2018. naovamo možemo primijetiti nagli pad u citiranosti njegovih radova u američkim znanstvenim publikacijama. Zbog težine iznesenih optužbi najjednostavnije bi bilo ignorirati i ne citirati Morettijeve radove, no to bi bilo problematično iz dvaju ključnih razloga. Kao prvo, u bilo kakvom pregledu povijesti razvoja digitalne humanistike i njezinih poveznica s proučavanjem svjetske književnosti, Morettijev znanstveni opus predstavlja nezaobilazno mjesto zahvaljujući utjecaju koji je izvršio na razvoj teorijskih koncepata i teorijsko-praktičnih pristupa u računalno potpomognutoj analizi književnosti, od kojih je naistaknutiji *distant reading* (o kojem više u samom tekstu). Kao drugo, u svom znanstvenom radu i znanstvenici i znanstvenice prije svega imaju dužnost analizirati kvalitetu znanstvenog doprinosa, a ne osobu pojedinog znanstvenika. Kad je posrijedi Morettijev opus, tu ima i više negoli dovoljno materijala za kritiku.

kataloga – suočimo s činjenicom da, na primjer, samo britanska književnost devetnaestoga stoljeća obuhvaća desetke tisuća naslova, od kojih je golema većina u međuvremenu pala u zaborav. Primijenivši razmišljanja Maxa Webera o objektivnosti u društvenim znanostima na problem proučavanja sveukupne svjetske književnosti – i kanonske i nekanonske – Moretti ustvrđuje sljedeće:

„ [S]vjetska književnost nije predmet, ona je *problem*, a problem traži novu kritičku metodu: a nitko nikad nije pronašao novu metodu samo čitajući još više tekstova. To nije način na koji nastaju teorije; potreban im je određeni iskorak, oklada – neka hipoteza, kako bi se pokrenule. (46)⁸

Njegova hipoteza, utemeljena na kombinaciji formalizma, Wallersteinove teorije svjetskog sustava te teorije evolucije, polazi od pretpostavke da proučavanje kanonskih djela, koja sama po sebi čine statistički malen dio sveopće književne produkcije, nije dostatno kako bismo stekli sveobuhvatnu sliku svjetske književnosti kao jedinstvenog, iako nejednakog, sustava. Slično tome, ni metoda pomnog čitanja (engl. *close reading*) također nije adekvatna kako bi se vidokrug proširio na način da se uključe i nekanonska djela. Pomno je čitanje samo po sebi, provocirao je Moretti, problematično:

„ U biti, radi se o teološkom pristupu – vrlo ozbiljnom tretmanu vrlo malog broja tekstova koje se vrlo ozbiljno shvaća – dočim ono što nam zaista treba jest mali pakt s đavlom: znamo kako čitati tekstove pa hajd' mo onda sad naučiti kako da ih *ne* čitamo. *Daljinsko čitanje* (engl. *distant reading*): pri čemu udaljenost, da ponovim, postaje *uvjet spoznaje*. Dopušta vam da se fokusirate na jedinice koje su znatno manje ili znatno veće od teksta: sredstva, teme, trope – ili žanrove i sustave. A ako tu, pri proučavanju vrlo malenog ili vrlo velikog, nestane dotičnoga teksta, e, pa, bit će to jedan od onih slučajeva u kojem ćete s pravom moći izjaviti, Manje je više. Ako želimo razumjeti sustav u njegovoj potpunosti, moramo se pomiriti s time da ćemo nešto izgubiti. (Moretti 2013: 48–9, kurziv u izvorniku)⁹

8 Svi prijevodi s engleskog jezika, osim ako to nije drugačije naznačeno, moji su vlastiti. Svi Morettijevi citati, osim ako i to nije drugačije navedeno, preuzeti su iz njegove zbirke sabranih eseja pod nazivom *Distant Reading* (London: Verso, 2013). Izvorni citat glasi: „[W]orld literature is not an object, it's a *problem*, and a problem that asks for a new critical method: and no one has ever found a method by just reading more texts. That's not how theories come into being; they need a leap, a wager – a hypothesis, to get started.” (str. 46)

9 „At bottom, it's a theological exercise – very solemn treatment of very few texts taken very seriously – whereas what we really need is a little pact with the devil: we know how to read texts, now let's learn how *not* to read them. Distant reading: where distance, let me repeat it, *is a condition of knowledge*. It allows

‘Daljinsko čitanje’ tako u svojim počecima označava teoretiziranje o razvoju svjetske književnosti koje velikim dijelom zaobilazi analizu djela samih, već se temelji na specijalističkim i komparativnim studijama pojedinih nacionalnih književnosti te digitaliziranim kataloškim podacima knjižnica i arhivskih zbirki. Kao takav, logičan je nastavak Morettijeva prethodnog rada na mapiranju razvoja romana temeljem kataloških podataka objavljenog u monografiji *Atlas of the European Novel: 1800–1900* (hrv. Atlas europskog romana, 1800.–1900.), u kojoj Moretti iznosi svoju Wallersteinovsku viziju odnosa književnih centara – Londona i Pariza – i europskih periferija. Na jednoj strani, kaže Moretti, „nalazi se mala grupa zemalja [koja] ... bjesomučno izvozi u svim smjerovima; na drugoj strani, vrlo velika grupa koja puno uvozi, i gotovo ništa ne izvozi”, iz čega izvlači zaključak o „[d]vije, tri Europe. S Francuskom i Britanijom uvijek u središtu, većinom drugih zemalja uvijek na periferiji; a u sredini [je] grupa koja varira od slučaja do slučaja.”¹⁰ (Moretti 1999: 173–174) Prema takvoj viziji svjetskog književnog sustava, razvoj književnih žanrova događa se u zapadnoeuropskim centrima, nakon čega (ponekad posredstvom tzv. ‘poluperiferija’) zapadnjačka forma – kao što je npr. roman – putuje na periferiju gdje nastaju mješavine te nove forme i lokalnog sadržaja: „moderni roman prvo se pojavljuje ne kao autonomni razvoj već kao kompromis između zapadnjačkog formalnog utjecaja (obično francuskog ili engleskog) i lokalnih materijala.” (Moretti 2013: 50)¹¹ U pripadajućoj fusnoti Moretti još dodaje: „formalni kompromis obično je pripremljen [prethodnim] masovnim valom prijevoda zapadnoeuropskih djela”¹² – no nakon toga prijevodi i prijevodna književnost nestaju iz rasprave.

Atlas europskog romana utjelovljuje i ilustrira prednosti i mane marksističko-formalističko-evolucijskog kvantitativnog pristupa

you to focus on units that are much smaller or much larger than the text: devices, themes, tropes – or genres and systems. And if, between the very small and the very large, the text itself disappears, well, it is one of those cases when one can justifiably say, Less is more. If we want to understand the system in its entirety, we must accept losing something.” (str. 48–49).

10 „At one extreme, a small group of countries... exported furiously in every direction; at the other extreme, a very large group that imported a lot, and exported almost nothing... Two, three Europes. With France and Britain always at its core, most other countries always in the periphery; and in between a variable group that changes from case to case.” (Moretti 1999: 173–174)

11 „[T]he modern novel first arises not as an autonomous development but as a compromise between a western formal influence (usually French or English) and local materials.” (Moretti 2013: 50)

12 ”[T]he formal compromise is usually prepared by a massive wave of west European translations”. (Moretti 2013: 50, f. 9)

svjetskoj književnosti kao jedinstvenom, ali nejednakom sustavu. Snaga je u makroperspektivi, koja nastoji prikazati isprepletenost ekonomskog i kulturnog imperijalizma: Moretti nema iluzija o povezanosti kulturnog i geopolitičkog utjecaja Britanskog Carstva u devetnaestom stoljeću te pokazuje veliku osjetljivost i prijemčivost za ulogu doprinosa razvoju romana kroz hibridizaciju forme koja nastaje u 'centrima' i tzv. lokalnog sadržaja na 'periferiji'. No slabosti tog pristupa slabosti su koje nastavljaju pratiti sve kvantitativne pristupe proučavanju književnosti, a karakteriziraju ih zaključci izvedeni iz nepotpunih i nekontekstualiziranih podataka.¹³

Temeljna premisa digitalne humanistike od samih početaka glasi *garbage in – garbage out* (hrv. od smeća može nastati samo smeće; to jest, ne mogu se dobiti kvalitetni rezultati na temelju loših ili nepotpunih podataka) pa su tako i Morettijeve karte koje ilustriraju razvoj romana u Europi i zaključci koje iz njih izvlači onoliko točne i valjane koliko i kataloški podaci na koje se oslanja. A u trenutku kada radi svoje zaključke, kataloški podaci za, primjera radi, Hrvatsku nisu uopće postojali jer su još bili u procesu digitalizacije, dok su oni za Rumunjsku bili dostupni samo do slova R. No nedostatak tih podataka nije interpretiran kao nedostatak *podataka*, već kao podatak o nepostojanju *romana* općenito u područjima na karti koja su prikazana kao prazna od podataka, što nas dovodi do druge ključne premise digitalne humanistike: nedostatak podatkovnih (digitaliziranih) dokaza ne znači i dokaz podatkovnog nedostatka. Potonje postaje još veći problem kada se zanemari i kontekst: naime, u slučaju Rumunjske Moretti podatke o prevazi prijevoda s francuskog i vrlo malog broja prijevoda s engleskog interpretira kao neobičnu činjenicu (Moretti 1999: 177), iako je svakom tko iole poznaje povijest rumunjske kulture ta veza s Francuskom potpuno bjelodana.¹⁴ Koliko god paradoksalno to zvučalo, upravo će nedostatak digitaliziranih podataka biti i prepreka i poticaj razvoju računalno potpomognutih pristupa interpretaciji književnosti.

13 Sám Moretti u ključnom poglavlju naslovljenom „Narrative markets, ca. 1850” (hrv. Pripovjedna tržišta, oko 1850., str. 141–198) napomenut će da će rezultat njegova kartografskog pregleda razvoja europskog romana u devetnaestom stoljeću biti ograničen „jer u obzir uzima samo osam ili devet zemalja; i ograničava (...) se na prijevode (koji su samo jedna strana problema); i jer u obzir uzima[m] nacionalne bibliografije (koje uvelike variraju u pouzdanosti). I onda, toliko je varijabli istovremeno ovdje u igri, da ih je teško sve valjano obraditi.” (Moretti 1999: 174; izvornik glasi: „because I consider only eight or nine countries; and confine myself to translations (which are only one side of the question); and work with national bibliographies (that differ widely in their reliability). And then, so many variables are here simultaneously at play, that it’s difficult to do them all justice.”)

14 Za detaljniju analizu posljedica takvog pristupa vidi Primorac (rad prihvaćen, u postupku objavljivanja).

2000. godine masovna digitalizacija tekstova tek je na horizontu pa Moretti ne može svoje ambiciozne ideje izložene u članku „Conjectures on World Literature” primjenjivati u razmjerima o kojima spekulira. Na primjer, kada se usredotočava na analizu pojedinog žanra, kao što je detektivska priča u članku iz 2000. naslovljenom „The Slaughterhouse of Literature” (hrv. Klaonica književnosti), a koji će poslužiti kao predložak za njegovu sljedeću, kratku, knjigu *Graphs, Maps, Trees* (hrv. Grafovi, karte, stabla; 2005.), usprkos promicanju ideje važnosti ‘velikog prostranstva nepročitanog’, Moretti je prisiljen okrenuti se pomnom čitanju i analizi manjeg broja pripovijedaka uz pomoć svojih studenata i asistenata. Konkretno, Morettijeva hipoteza u navedenome članku tvrdila je da je od svih svojih suvremenika Arthur Conan Doyle preživio ‘klaonicu književnosti’ jer su njegove pripovijetke o Sherlocku Holmesu uvele sljedeću novinu u žanr detektivske priče: trag (engl. *clue*) kao narativno sredstvo. No tek nakon što su na ‘staromodan’ način, tj. pomnim čitanjem ograničenog odabranog broja pripovijedaka prikupljeni podaci o prisustvu tragova u detektivskim pripovijetkama Doylea i njegovih suvremenika, Moretti će moći provesti svoju formalističku analizu. Njezin krajnji proizvod jesu kvantificirajuća stabla i karte što će, pak, pokazati da se njegova početna hipoteza ne može izrijeком dokazati: naime, oni jednoznačno ne potvrđuju ni da je Doyle bio svjestan uloge tragova pri kreiranju zapleta niti da je posrijedi bila postupna evolucija detektivske priče u kojoj su tragovi kao sredstvo bili presudni za razvoj žanra. No, najvažnije od svega, analiza neće moći dati ni neki širi, sveobuhvatniji i statistički pouzdaniји uvid u razvoj žanra, budući da je fizički bilo moguće obraditi samo onih 0,5 posto književnih djela koja su već bila kanonizirana (cf. Moretti 2013: 87). Stoga za Morettija njegovi grafovi i stabla tek ukazuju na oblik kakav bi povijest književnosti u principu *mogla* poprimiti jednom kad sva, pa i nekanonizirana, djela budu digitalizirana i postanu dostupna za uključivanje u računalno potpomognutu analizu, jer tek bi se njihovim uključivanjem povećao uzorak i stekla statistički pouzdanija i, ergo, potkrepljenija slika o evoluciji žanrova. Rješenje leži, sugerira Moretti, u što većem i sveobuhvatnijem uzorku koji bi se mogao brzo i empirijski ‘daljinski pročitati’ uz pomoć računala, a sredstvo kojim bi se postigao taj preduvjet jest digitalizacija.

2.2. Daljinsko čitanje: od teorijskog koncepta prema metodi proučavanja

Kako je digitalni zaokret uzimao maha u humanistici, tako je i 'daljinsko čitanje' polako mijenjalo značenje i karakter. Ono što se još 1980-ih nazivalo 'humanističkim računarstvom' (engl. *humanities computing*), 2004. godine dobit će i novo, prijemčivije ime 'digitalna humanistika' (engl. *digital humanities*) zahvaljujući referentnoj knjizi *A Companion to Digital Humanities*, koju su uredili anglofoni pioniri te discipline Susan Schreibman, Ray Siemens i John Unsworth. Upravo se objavom te knjige ustalio i naziv 'digitalna humanistika' za sve oblike bavljenja humanističkim znanostima koji na neki način koriste računala i digitalne alate te statistiku.¹⁵ Zahvaljujući istovremenom naglom ubrzanju razvoja računala i njihovoj sve široj primjeni u prvom desetljeću dvadeset i prvog stoljeća dolazi i do ubrzane digitalizacije književnih djela, arhiva i ostalih pisanih materijala te načina korištenja tih digitaliziranih materijala u znanosti o književnosti. Primjerice, pored već postojećeg, volonterskog projekta za digitalizaciju (anglofonih) književnih djela *Project Gutenberg*, započetog još 1971., konzorcij četrnaest američkih sveučilišta 2008. godine sudjelovao je u projektu digitalizacije knjižničnih fondova zajedno s kompanijom Google. Pothvat je rezultirao stvaranjem Googleova repozitorija *Google Books* s jedne strane, dok je s druge, po povratu posuđenih knjiga i njihovih digitalnih preslika spomenutim knjižnicama, te u suradnji s inicijativom *Internet Archive*, nastao i repozitorij HathiTrust sa sjedištem na Sveučilištu u Michiganu (Elkiss 2015; Unsworth 2013).

Repozitorij HathiTrust, kao i niz drugih projekata koji su kreirali stabilne i pretražive digitalizirane verzije književnih, ali i umjetničkih djela¹⁶, knjiga, časopisa, novina i drugih tek-

¹⁵ Zanimljivo je da je, prema riječima Johna Unswortha, naslov te knjige rezultat marketinških prioriteta izdavačke kuće, točnije uredničke intervencije usmjerene na bolju prođu knjige na tržištu (Unsworth 2013: 8:53–9:26).

¹⁶ Valja istaknuti *The Rossetti Archive*, online arhiv započet još 2000. godine, koji sadrži digitalizirana književna i umjetnička djela britanskog pjesnika i likovnog umjetnika Dantea Gabriela Rossettija (1828.–1882.), člana tzv. prerafaelitskog pokreta u britanskoj umjetnosti 19. stoljeća. Arhiv je nastao pod vodstvom Jeromea McGanna sa Sveučilišta u Virginiji, SAD, u sklopu konzorcija NINES (*Networked Infrastructure for Nineteenth-Century Electronic Scholarship*, hrv. Umrežene infrastrukture za elektroničko proučavanje devetnaestoga stoljeća), jedne od prvih takvih inicijativa koje su povezivale više znanstvenih i umjetničkih ustanova i na jednom mjestu objedinjavale digitalne preslike artefakata koji su se dotad čuvali u zatvorenim spremištima i bili geografski iznimno udaljeni. Stvaranjem digitalnih arhiva kao što je *The Rossetti Archive* ili njemu sličnih pionirskih pothvata poput *The William Blake Archive* ili *The Walt Whitman Archive* stvoreni su primjeri dobre

stova izvan *copyrighta*,¹⁷ omogućili su krajem prvog desetljeća dvadeset i prvog stoljeća uvjete za prve eksperimentalne primjene računalno potpomognute analize književnih tekstova (engl. *computational literary studies*, često – i dalje u tekstu – samo CLS), prvenstveno korištenjem alata razvijenih u međuvremenu za proučavanje korpusne lingvistike.

Činjenica da se u književnoj analizi koriste alati razvijeni u potpuno drugoj disciplini jedan je od razloga problematične ‘operacionalizacije’ istraživačkih pitanja, to jest hipoteza koje CLS analize pokušavaju testirati. ‘Operacionalizacija’ jest pojam iz korpusne lingvistike koji se ustalio u stilometriji, dalekom potomku stilistike i grani interdisciplinarnog proučavanja književnosti koja je doživjela procvat nakon digitalnog zaokreta (vidi Salgaro 2023: 9). No, jedna je stvar operacionalizirati stilometrijsku hipotezu o

prakse načina na koje dotada rijetko dostupna i geografski raštrkana građa može postati pristupačnim javnim dobrom i kao takva temeljem otvorene znanosti.

17 Pitanje dostupnosti materijala, odnosno principa otvorenog pristupa i koncepta javnog dobra s jedne strane te pitanje autorskih prava i izdavačkog *copyrighta* s druge ostat će nerješenim do današnjega dana. U trenutku pisanja ovog teksta u tijeku je pokušaj četiriju velikih, privatnih, američkih izdavačkih tvrtki – Hachette, HarperCollins, Wiley i Penguin Random House – da se putem tužbe na sudu u New Yorku zabrani otvoreno korištenje kulturnih artefakata pohranjenih u tzv. ‘Open Library’ (hrv. Otvorenoj knjižnici) *Internet Archive* (hrv. Internetskog arhiva), trenutno najvećeg otvorenog neprofitnog repozitorija starih mrežnih stranica, digitaliziranih književnih tekstova, TV-serija, filmova, video igrica, amaterski snimljenih audioknjiga i dr. Naime, na početku pandemije COVID-19, posebno za vrijeme prvih tzv. *lockdowna* i zabrane pristupa knjižnicama i sveučilišnim kampusima, *Internet Archive* ukinuo je ograničenja na broj artefakata koji su pojedinci mogli posuditi u njegovoj Otvorenoj knjižnici te je postao neprocjenjivim izvorom svima koji su bili zarobljeni u vlastita četiri zida, a posebno najranjivijim skupinama (naime, jedan je od rijetkih online arhiva koji je dokumente prilagodio slijepim i disleksničnim osobama). Tužitelji tvrde da ‘Otvorena knjižnica’ nije prava knjižnica i da prema tome *Internet Archive* nije imao prava posuđivati artefakte za koje nije platio *copyright*, a presuda iz ožujka 2023. pokazala je da se s time slaže i sudac (Robertson 2023). U obranu *Internet Archive* stala je nekolicina knjižničara američkih sveučilišnih knjižnica upozoravajući na to da su formati u kojima Otvorena knjižnica nudi sporna djela u *copyrightu* u biti proizvod djelatnika *Internet Archive*, jer su oni sami uložili trud kako bi ih digitalizirali, prilagodili i učinili dostupnima svojim korisnicima (usp. Hansen i dr. 2023). Kao što to ističe Pfeiffer (2023), pitanje te tužbe nije samo pitanje *copyrighta* pojedinih djela na koje privatni izdavači polažu prava, već povlači i znatno veće pitanje o samoj naravi interneta: je li internet javno dobro ili privatno leno velikih kompanija? Uspjeh žalbe *Internet Archive* na presudu imat će dalekosežne posljedice. Vizija osnivača *World Wide Web*, Tima Berners-Leeja, bila je usmjerena na otvorenost, neutralnost i ravnopravan pristup podacima i mogućnosti međunarodne suradnje bez obzira na geografski položaj (cit. u Solon 2017), no zadnjih par godina svjedočimo oštrom zaokretu od te prvobitne ideje kroz sve intenzivniju privatizaciju i ograničavanje pristupa društvenim mrežama i platformama kroz postupnu monetizaciju (npr. Facebook/Meta; X (prije Twitter); YouTube). Potvrda presude u toj tužbi mogla bi stoga doprinijeti potpunom uništenju pionirske vizije interneta kao javnog dobra i www-a kao (relativno) neutralnog terena.

stilu određenog pisca kroz analizu frekventnosti riječi koje koristi u svojim tekstovima, a drugo je razlomiti književnoteorijsku hipotezu, kao što je na primjer „roman je žanr čija dominacija odražava porast moći srednje klase u 19. stoljeću” na niz računalnih operacija koje računalo može primijeniti na analizu digitaliziranih tekstova u nekom korpusu.

Usput budi rečeno, „računalno potpomognuta analiza književnosti” nije jedini pojam koji se koristi za opis takvog pristupa analizi književnog teksta; umjesto njega često se koriste i izrazi kvantitativni formalizam (najčešće povezivan s Morettijevim ranijim radovima, kao i onima nastalim u suradnji s Matthewom Jockersom), kulturološka analitika (engl. *cultural analytics*), podatkovno (tj. podacima) obogaćena analiza književnosti (engl. *data-rich literary history*), računalna analiza teksta, računalna kritika i slično.

U novonastalom kontekstu, popularni diskurs o transformaciji same prirode znanja i naravi spoznaje uzrokovan pojavom goleme količine digitaliziranih podataka za obradu, tzv. ‘velikih podataka’ (engl. *big data*), i tehnooptimizam koji ga je pratio, utjecat će na postupnu promjenu značenja ‘daljinskog čitanja’ iz *teorijskog pristupa* svjetskoj književnosti u *metodu* za računalno potpomognuto proučavanje književnosti. Prelaskom na Sveučilište Stanford, na kojem je suosnovao *Stanford Literary Lab* (hrv. Stanfordski laboratorij za književnost), Moretti je konačno dobio priliku testirati svoje ideje o kvantitativnom formalizmu uz pomoć suradnika poput Matthewa Jockersa, koji će, usput rečeno, i sam doprinijeti razvoju nove grane računalno potpomognute analize književnog teksta – tzv. makroanalize (vidi Jockers 2013). Laboratorij je od 2011. naovamo na svojoj mrežnoj stranici objavio niz pamfleta, to jest kraćih eksperimentalnih studija utemeljenih na korpusu od pet tisuća romana, pri čemu su primjenjivani različiti alati za analizu teksta. *Distant reading* ili ‘daljinsko čitanje’ od tog trenutka počinje se poistovjećivati s ovakvim pristupom analizi književnosti, u kojem umjesto jednog ili eventualno nekolicine književnih tekstova predmet istraživanja (naizgled) čini veliki digitalizirani korpus romana na kojeg se umjesto pomnog čitanja primjenjuju računalni alati ili algoritmi, pri čemu je najčešća metafora ona rudnika, u kojem analiza postaje ‘rudarenje’, to jest ‘kopanje (po) tekstu’ (engl. *text mining*)¹⁸ u rudniku dotičnog korpusa.

18 U hrvatskom jeziku već se ustalio ovaj neobični prijevod engleskog izraza ‘data mining’ kao ‘rudarenje podataka’; u sveučilišnom udžbeniku *Uvod u rudarenje podataka R-om* Hrvoje Kalinić i Zvonimir Boban ovaj, njihovim riječima, naoko grubi ili sirovi prijevod tumače činjenicom da je o samom predmetu najbolje razmišljati kao zanatu za koji je potrebno odabrati kvalitetan alat (Kalinić i Boban, 2022: 1);

Valja istaknuti da proces digitalizacije mijenja i samo poimanje osnovnih pojmova kao što su '(sveukupna) objavljena djela', 'arhiv' i 'korpus' i njihov međuodnos, posebno s obzirom na opseg. U Pamfletu br. 11 naslovljenom „Canon/Archive” (hrv. Kanon/Arhiv), Mark Algee-Hewitt i suradnici¹⁹ ističu da se pojam 'objavljena djela' odnosi na

” [T]otalitet svih knjiga koje su objavljene (drame koje su odigrane, pjesme koje su se recitirale i tako dalje). Takva književnost koja je postala 'javna' predstavlja temeljni horizont sveukupnog kvantitativnog rada (iako su, naravno, njezine granice porozne te ih se može proširiti na način da uključe knjige koje su napisane, ali su ostale u ladici ili su ih izdavači odbili objaviti itd.). *Arhiv je onaj dio objavljene književnosti koji je sačuvan – u knjižnicama i drugdje – i koji se sada sve više digitalizira.* Korpus je, na koncu, onaj dio arhiva koji je odbačen, iz jednog ili drugog razloga, kako bi se na njemu proveo neki specifični istraživački projekt. Korpus je tako manji od arhiva, koji je manji od objavljenih djela: poput tri dijela matruške, jedan se skladno uklapa u drugi. No s digitalnom tehnologijom odnos između tih triju slojeva se promijenio: korpus nekog projekta može lako biti (gotovo) jednako velik kao i arhiv, dok sam arhiv postaje – barem u modernim vremenima – (gotovo) jednako velik kao i sva objavljena književnost. (Algee-Hewitt i dr. 2016: 2, moj kurziv)²⁰

Korpus na kojem su Algee-Hewitt, Moretti i suradnici provodili svoja istraživanja u tom i sljedećim pamfletima nominalno je na početku uključivao, primjera radi, četiri tisuće romana iz zbirke HathiTrust i Gale. Međutim, koliko god taj rudnik, to jest korpus, od četiri tisuće romana zvučao velikim pomakom u odnosu na

upravo je dostupnost kvalitetnih jezičnih alata prijelomno pitanje i u samoj računalno potpomognutoj analizi književnosti, o čemu više dalje u tekstu.

19 Sarah Allison, Marissa Gemma, Ryan Heuser, Franco Moretti i Hannah Walser.

20 „[T]he totality of the books that have been published (the plays that have been acted, the poems that have been recited, and so on). This literature that has become „public” is the fundamental horizon of all quantitative work (though of course its borders are fuzzy, and may be expanded to include books written but kept in a drawer, or rejected by publishers, etc.) The archive is for its part that portion of published literature that has been preserved – in libraries and elsewhere – and that is now being increasingly digitized. The corpus, finally, is that portion of the archive that is selected, for one reason or another, in order to pursue a specific research project. The corpus is thus smaller than the archive, which is smaller than the published: like three Russian dolls, fitting neatly into one another. But with digital technology, the relationship between the three layers has changed: the corpus of a project can now easily be (almost) as large as the archive, while the archive is itself becoming – at least for modern times – (almost) as large as all of published literature.” (Algee-Hewitt i dr. 2016: 2)

jedan ili dva ili tri romana (koliko ih je uobičajeno vidjeti u ‘tradicionalnim’ komparatističkim studijama) ili dvjestotinjak (koliko se obično smatra prosječnim kanonom neke književnosti), on je daleko manji od onog što je Moretti desetak godina ranije zamišljao predmetom proučavanja komparativne kao svjetske književnosti. Umjesto poredbenog proučavanja svih književnih tradicija svugdje na svim jezicima, tu se radilo o korpusu romana ograničenom na jedan jezik (engleski), koji je većinom sadržavao američku književnost te je obuhvaćao jedno razdoblje (od kraja osamnaestog stoljeća do početka dvadesetog, točnije do zadnje godine izdanja koja je u datom trenutku raspoloživa po američkom zakonu o autorskim pravima). No, kao što i sami autori napominju, iz praktičnih razloga nije bilo moguće uključiti ni taj korpus u cijelosti pa je prvobitno sveden na 674 djela, od čega je zbog problema vezanih uz format ili zbog ograničenih ili skupih prava za korištenje bilo moguće iskoristiti tek 70%; u konačnici je, nakon raznih izmjena i dopuna, iskorišten korpus od 1117 djela (Algee-Hewitt i dr. 2016: 2–3). Nadalje, prilikom operacionalizacije u svrhu analize nije bilo moguće obraditi sva navedena djela u cijelosti, već su se eksperimentalna istraživanja vršila (N. B. i dalje se vrše) na uglavnom nasumično odabranim uzorcima: ulomcima od cca. tisuću riječi iz pojedinih romana. Koliko takvi uzorci mogu biti zaista reprezentativni²¹ ili međusobno usporedivi ostavit ću ovom prilikom otvorenim pitanjem, napomenuvši samo da – zbog principa nasumičnosti – neki sadrže samo opise, a neki samo dijaloge ili monologe.²² Međutim, ni tu ne prestaju problemi. Problem predstavljaju i sami alati korišteni za analizu književnih tekstova, ne samo zato što su preuzeti iz drugih disciplina, poput već spomenute korpusne lingvistike, u kojima su osmišljeni i izrađeni sa specifičnom svrhom, nego zato što uglavnom nisu ni prethodno ‘istrenirani’ na istovrsnim, to jest *književnim*, tekstovima.

21 S obzirom da su ove metode preuzete iz korpusne lingvistike, nije za zgoroga podsjetiti se koje karakteristike neka zbirka tekstova mora zadovoljiti iz perspektive te discipline da bi ju se moglo smatrati korpusom: prema McEnergyju i dr. (2006: n.p.), opći konsenzus glasi da je „korpus zbirka (1) strojno čitljivih, (2) autentičnih tekstova (koji mogu uključivati govor) (3) uzorkovanih na način da bude (4) reprezentativna za pojedini jezik ili varijantu jezika” („a collection of (1) machine-readable (2) authentic texts (including transcripts of spoken data) which is (3) sampled to be (4) representative of a particular language or language variety”).

22 Problem ove metodologije možda se najjasnije može razabrati u Morettijevom predavanju naslovljenom „A Tale of Two Practices. Literary Studies between Hermeneutics and Quantification” (2019), posebno u žučnoj raspravi koja je uslijedila. Predavanje je javno dostupno na platformi Vimeo na poveznici <https://vimeo.com/545973314>.

Uzmimo za primjer Pamflet br. 13 naslovljen „The Emotions of London” (hrv. Emocije Londona) iz 2016. godine, čiji su autori Ryan Heuser, Franco Moretti i Erik Steiner. Kratki opis sadržaja tog rada na početnoj stranici *Stanfordskog Laboratorija za književnost* posvećenoj pamfletima najavljuje da on:

„ uvodi novo područje rada u Laboratoriju za književnost – polje književne i kulturne geografije. Ovaj pamflet, baziran na korpusu od 5,000 romana koji pokriva razdoblje od 1700. do 1900., mapira neujednačen razvoj društvenih prostora i fikcionalnih struktura, iznoseći na svjetlo dugotrajne veze između emocija i klase u narativnim prikazima Londona (Anon, n.d.).²³

Rad je imao dvojak cilj: prvi je bio usporediti i mapirati geografski i demografski rast Londona s jedne strane s njegovim prikazom u romanima nastalim u dotičnim razdobljima s druge. Drugi cilj bio je stvoriti kartu koja bi vizualizirala podatke iz korpusa i prikazala uz koje se dijelove Londona u engleskim romanima nastalim od kraja osamnaestog do kraja devetnaestog stoljeća vezuju, to jest spominju, pojedine emocije. Da bi ostvarili ovaj drugi cilj, Heuser je prvo pomoću programa NER (engl. *Named Identity Recognition*, hrv. Prepoznavanje imenovanih identiteta) identificirao sva spomenuta mjesta u korpusu koja se pojavljuju barem deset puta, naknadno odstranivši sva ona koja se nalaze van Londona ili predstavljaju osobna imena i slično. Nakon toga izrađen je drugi korpus: oko 15000 ulomaka od po dvjesto riječi u središtu kojih se spominju te lokacije. Označivači su onda za zadatak imali pročitati ulomke i identificirati emociju koja se u njima povezuju s imenovanim mjestom. Cilj je bio povezati širok spektar emocija s lokacijama na karti Londona i na taj način prikazati svojevrsnu psihogeografiju književnog Londona. Međutim, kako nije bilo konsenzusa ni među označivačima niti među studentima koji su sačinjavali kontrolnu skupinu, odlučeno je da će se oznake svesti samo na ekstremne emocije – strah i sreću – te da će se, kontrole radi, ulomke također ‘provući’ i kroz program za analizu emocija (engl. *sentiment analysis*) (Heuser, Moretti i Steiner 2016: 2).

Iako je kroz poredbenu analizu karata Londona (u kojima je bio prikazan geografski i demografski rast i razvoj grada u pojedinim razdobljima obuhvaćenima ovim istraživanjem) te karata

23 „[I]naugurates a new field of work for the Literary Lab — that of literary and cultural geography. Working on a corpus of 5,000 novels, and covering the two centuries from 1700 to 1900, this pamphlet charts the uneven development of social spaces and fictional structures, bringing to light the long-term connection between emotion and class in narrative representations of London.” Dostupno na <https://litlab.stanford.edu/pamphlets/#LLP14>

imaginarnog Londona (odnosno dijelova Londona koji se spominju u romanima nastalim u dotičnim razdobljima) pamflet vizualizirao ponešto iznenađujuće podatke i iznio zanimljive zaključke o kontinuitetu (tj. nepromijenjenosti) imaginarnog Londona, ključni cilj samog rada ostao je neostvaren. Naime, ni potpuno pojednostavljanje spektra emocija svođenjem na dva suprotstavljena ekstrema nije urodilo plodom jer je označavanje ovisilo o subjektivnoj interpretaciji ulomaka romana. Usporedbom oznaka koje su napravili istraživači i kontrolna skupina s jedne strane te računalni program za analizu emocija s druge pokazalo se da je većina mjesta označena kao – *neutralna* (Heuser, Moretti i Steiner 2016: 6), to jest, lišena asocijacija s emocijama. Pomnom analizom ulomaka postalo je također jasno da mnoga mjesta u romanu nisu svaki puta poimence spomenuta i da se emocije često spominju uz općenite imenice ili druge riječi kojima se aludira na prethodno spomenute lokacije, čime je i sam postupak automatiziranog označavanja putem NER-a doveden u pitanje. Nadalje, budući da je program za analizu emocija koji je bio korišten u eksperimentu bio ‘uvježban’²⁴ na znatno drugačijem korpusu od književnog na koji je bio primijenjen – točnije, na novinama za poslovni i financijski sektor, *Wall Street Journal* – ostalo je otvorenim i pitanje raspona vokabulara emocija koji je taj program uopće mogao prepoznati. Cinik bi mogao primijetiti da takav pristup, usprkos grandioznim ciljevima, tehnološkoj opremi i ljudskim resursima, nije bio u mogućnosti odgovoriti na postavljena pitanja niti potvrditi početnu hipotezu iz vrlo banalnog, ali temeljnog razloga: interpretacija književnosti subjektivan je čin, radilo se ma i o kratkim ulomcima. Jedini zaključci do kojih je taj rad došao s nekom razinom pouzdanosti – opservacije o nepodudarnosti stvarnih i imaginarnih karata Londona – mogli su, uz pomoć osnovnih programa za vizualizaciju, biti doneseni i potpuno neovisno od, to jest bez upotrebe, računalno potpomognute analize korpusa od pet tisuća romana.

Pamflet broj 13 i njegove neostvarene ciljeve prikazala sam kako bih ilustrirala nekoliko ključnih problema koji karakteriziraju metodu daljinskog čitanja, a koji i dalje opsjedaju računalno potpomognuto proučavanje književnosti: jaz između obećanog analitičkog potencijala velikog korpusa za analizu i stvarnog principa uzorkovanja u praksi; nesrazmjer između najavljene hipoteze i ograničenih ili nepotpunih zaključaka; nesumjerljivost između kompleksnosti književnog teksta i neprimjerenog ili neadekvatnog alata korištenog za njegovu analizu. Napomenula bih da su problemi koje ovdje navodim problemi s kojima se spomenuti

pristup suočava kad pretpostavljamo da je on zaista *i koristan i primjenjiv* i to na primjeru jednojezičnog korpusa jedne velike i digitalno iznimno dostupne književnosti na jeziku koji raspolaže visokorazvijenim alatima. Problemi se samo množe i usložnjavaju kada je posrijedi pokušaj primjene takvog pristupa na jezično gledano neujednačene (jer nejednako standardizirane) i nerazmjerno digitalizirane književne korpuse manjih književnosti iz usporedivog povijesnog razdoblja za koje trenutno ne postoje odgovarajući jezični alati, o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju. No, ostaje pitanje na koji način je računalno potpomognut pristup proučavanju književnog teksta zaista koristan i primjenjiv iz perspektive povijesti književnosti kao discipline?

Kritika računalno potpomognute analize književnosti: od forme prema kontekstu

2.3.

Jednu od najoštrijih kritika računalno potpomognute analize književnosti (u daljem tekstu CLS, prema engleskom izvorniku) objavila je 2019. godine Nan Z. Da u svom članku „The Computational Case against Computational Literary Studies” (hrv. Računalni dokazi protiv računalno potpomognutog proučavanja književnosti) u časopisu *Critical Inquiry*.²⁵ Autorica ne dovodi u pitanje CLS, već lošu i uglavnom slabo provjerljivu primjenu statističkih metoda tog pristupa na književne tekstove,²⁶ koji su sami po sebi kompleksni i koji – za razliku od ekonomskih izvješća ili tržišnih analiza u kojima se statističke metode redovito i uspješno koriste – ne trpe pojednostavljivanje i eliminaciju detalja i nijansi. Nan Z. Da također ističe i činjenicu da te analize, iako se pozivaju na empirijske principe, uglavnom nisu provjerljive budući da rijetko

25 Popularno napisana verzija objavljena je 27. ožujka 2019. pod naslovom „The Digital Humanities Debaacle: Computational methods repeatedly come up short” u online (i 5. travnja u tiskanom) izdanju utjecajnog američkog časopisa *The Chronicle of Higher Education*, izazvavši veliku buru u američkoj akademskoj zajednici budući da je dovela u pitanje iznimno velika sredstva koja Američka zaklada za znanost dodjeljuje projektima iz digitalne humanistike usprkos problematičnoj metodologiji i još problematičnijim rezultatima.

26 U popularno-znanstvenoj verziji toga rada objavljenoj u časopisu *The Chronicle of Higher Education*, Da nudi detaljniji prikaz te statističke slabosti na primjeru analiza koje je Ted Underwood objavio u svojoj knjizi *Distant Horizons* (hrv. Udaljeni obzori, 2019). Underwoodova računalna analiza korpusa romana nakon 1840. godine predviđa rod pripovjedača sa sigurnošću od 64–77% i onda tu nesigurnost procjene tumači kao dokaz promjena trendova u pripovijedanju. (Da 2019b: n.p.)

koji CLS autor prilaže korpus ili podatke o uzorku temeljem kojih bi zainteresirani čitatelji mogli sami – prema logici empirijskog istraživanja na koje se CLS poziva! – ponoviti postupak te provjeriti metodologiju i rezultate.

Da je upozorila na iskrivljenu logiku CLS istraživačkih projekata koji svoje neuspješne pokušaje da proizvedu statistički pouzdane analize tekstova tumače kao „intrinzično vrijednima jer je istraživanje intrinzički vrijedno. Krive klasifikacije [tako] postaju predmeti interesa, netočnost postaje teorijom, iznimke se pretvaraju u predmete estetskih i filozofskih proučavanja, a sve skupa iziskuje dodatna financiranja i dodatne publikacije.” (Da 2019a: 602) ²⁷ Da također ukazuje i na problematičan odabir uzoraka, propuste pri provjeri hipoteza i kodiranju, kao i upitnost tvrdnji o istinitosti rezultata tako provedenih istraživanja (604). ²⁸ Njezin je zaključak porazan i zaslužuje poduži citat:

27 „CLS claims to produce exploratory tools that, even if wrong, are intrinsically valuable because exploration is intrinsically valuable. Misclassifications become objects of interest, imprecisions become theory, outliers turn into aesthetic and philosophical explorations, and all merit more funding and more publications.” (Da 2019: 602)

28 Nan Da je za primjer uzela američki akademski kontekst, posebno nerazmjerno velike svote koje projekti iz digitalne humanistike dobivaju u odnosu na druge humanističke projekte, upozoravajući da neki od najrazvikanijih i najizdašnije financiranih u biti ne zahtijevaju posebno kompleksne programe ili opremu, što je i dokazala vlastitom analizom odabranih provedenih istraživanja. No, nije samo američka humanistika sklona ulagati ogroman novac u digitalnohumanističke projekte. Komponenta „digitalne humanistike” bila je uvjetom ionako već ograničenih izvora za znanstvenoistraživačke humanističke projekte Obzora 2020 u Europskoj uniji (vidi npr. popis istraživačkih područja u tema za program Obzor 2020 <https://strukturnifondovi.hr/en/obzor-2020-horizon-2020/>), što je za zemlje kao Hrvatska upravo paradoksalno jer već u startu nije niti zadovoljen temeljni uvjet za bilo kakvu digitalnohumanističku analizu. Naime, primarni izvori (kao npr. kanonska djela hrvatske književnosti) tek trebaju biti (adekvatno) digitalizirani. No, tijekom dovršetka izrade ovoga rukopisa počeli su se nazirati i pozitivni pomaci. U prvoj fazi projekta Ministarstva kulture i medija u suradnji s Hrvatskim državnim arhivom, Hrvatskom radiotelevizijom, Muzejom za umjetnost i obrt te Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu, pod nazivom „e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine”, sufinanciranog u okviru Operativnog programa Konkurentnost i kohezija 2014.–2020. iz Europskog fonda za regionalni razvoj, izrađene su smjernice za digitalizaciju kulturne baštine (2020). U drugoj fazi projekta, trenutno u tijeku, Ministarstvo je dodijelilo nepovratna sredstva za „sufinanciranj[e] uspostav[e] središnjeg sustava za pohranu, pristup, agregaciju i pretraživanje građe kulturne baštine i razvoj e-usluga, razvoj standarda i modela upravljanja i funkcioniranja centralnog repozitorija, nabav[uj] opreme i usluga za digitalizaciju knjižnične, muzejske, arhivske i audiovizualne građe, jačanje kapaciteta Ministarstva kulture i medija, Partnera i institucija iz arhivske, knjižnične i muzejske zajednice.” („Potpisan ugovor za projekt „e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine” s tvrtkom Ericsson Nikola Tesla d.d.”, 2020, n.p.) Platforma je izrađena i digitalizirane zbirke dostupne su na njezinoj adresi <https://ekultura.hr/item-sets/>; međutim, barem u vrijeme završetka rukopisa ove knjige (kasno ljeto 2023.), digitalizirana građa još uvijek ne uključuje hrvatski književni kanon. Jedini skenovi književnih djela u otvorenom

” Književni kritičari, osobito oni koji proučavaju suvremenu književnost, obično se okreću digitalnoj humanistici kako bi im pomogla pojmiti književnu produkciju koja je, smatraju, u eksponencijalnom porastu. Prirodno je da pretpostavljaju kako im računalne metode mogu pomoći da izađu na kraj s tim porastom na brži, pregledniji i sustavniji način. Kao što to povise navedeni primjeri pokazuju, ta je pretpostavka kriva. Tražiti i dobiti autorska prava, ‘skinuti’ tekst i drastično pojednostavljivati „veliko prostranstvo nepročitanoga” na statistički obradive hrpice te testirati moć modela kroz alternativne scenarije, oduzima gotovo jednako, ako ne i daleko više, vremena i proizvoljnosti (i sa znatno većom šansom besmislenosti i pogreške), negoli bi ga trebalo da ih se stvarno pročita. Metodologija i premise CLS-a slične su onima koje se koriste u realnom sektoru (ako nisu i primitivnije), no nedostaje im ekonomsko ili matematičko opravdanje drastične redukcije književne, književno-povijesne i jezične složenosti. U ovim drugim sektorima u kojima se zaista bavimo velikim količinama podataka, svrsishodna redukcija karakteristika kao što su nijanse, leksičke varijante i gramatička kompleksnost jest poželjna (za standarde i ciljeve tih industrijskih grana). U proučavanju književnosti nema opravdanja za takav redukcionizam; u stvari, poanta same discipline jest u *reduciranju* redukcionizma. (Da 2019a: 638; kurziv u izvorniku)²⁹

pristupu, i to iz prethodnih, posve nevezanih, digitalizacijskih projekata, dostupni su na portalu *Digitalne zbirke NSK* na adresi <https://digitalna.nsk.hr/>; nadajmo se da će do završetka ovog zaista dragocjenog projekta zajednička platforma E-kulture omogućiti pristup i digitaliziranoj književnoj baštini Hrvatske, to jest, kanonskim književnim djelima, te kroz novo i pristupačnije sučelje omogućiti lakši pristup i digitaliziranim starim novinama i časopisima koje čuva NSK.

29 „Literary critics, especially those studying contemporary literature, tend to look to DH to help them account for literary objects that they feel are exponentially increasing. They naturally assume that computational methods can help them tackle this scale in a faster, more comprehensive, and nonarbitrary manner. As all the above examples prove, that is a misperception. Looking for, obtaining copyrights to, scraping, and drastically paring down „the great unread” into statistically manageable bundles, and testing the power of the model with alternative scenarios, takes nearly as much, if not far more, time and arbitrariness (and with much higher chance of meaninglessness and error) than actually reading them. CLS’s methodology and premises are similar to those used in professional sectors (if more primitive), but they are missing economic or mathematical justification for their drastic reduction of literary, literary-historical, and linguistic complexity. In these other sectors where we are truly dealing with large data sets, the purposeful reduction of features like nuance, lexical variance, and grammatical complexity is desirable (for that industry’s standards and goals). In literary studies, there is no rationale for such reductionism; in fact, the discipline is about *reducing* reductionism.” (Da 2019a: 638; kurziv u izvorniku)

Na kraju svoje brutalne analize Da se dotiče i najčešće citirane premise računalno potpomognutog pristupa proučavanju književnosti: prijeke potrebe za računalnom analizom zbog fizičke nemogućnosti da se pročita i obradi sveobuhvatni korpus neke književnosti. Ne radi se ni o toliko nepremostivom zadatku niti o toliko beskrajnem korpusu, ističe Da: jednostavnom računicom ona pokazuje kako bi tisuću ljudi koji čitaju po jedan roman mjesečno u jednoj godini mogli pročitati i najveći postojeći korpus (usp. str. 638–9).

Pitanje koje se nameće nakon takvog nemilosrdnog ogoljivanja mana, propusta i nedostataka računalno potpomognutog proučavanja književnosti jest: čemu uopće služi računalno potpomognuta analiza književnosti? Radi li se tek o *big data* fetišu i nepotrebnoj primjeni statističkih metoda na humanistički, točnije književno-povijesni, kontekst?³⁰ Postoji li neki oblik primjene digitalnog zaokreta u humanistici na proučavanje nekog književnog teksta koji može obogatiti umjesto reducirati, tj. osiromašiti, njegovo razumijevanje i recepciju te rasvijetliti njegov položaj unutar svjetske književnosti?

Nan Z. Da nije ni prva niti zadnja kritičarka 'daljinskog čitanja' i računalno potpomognutog proučavanja književnosti.³¹ Njezin članak možemo shvatiti kao logički nastavak prethodno iznesenih kritika kvantitativno-formalističkih pristupa u znanosti o književnosti, iako nažalost ona sama ne spominje svoje ne-američke prethodnice

30 Jedna od najoštrijih kritika opsesije velikom količinom podataka u društvenim i humanističkim znanostima proizašla je iz feminističke kritike digitalne humanistike, tzv. podatkovnog feminizma (engl. *data feminism*). U svojoj knjizi *Data Feminism* (2020), Catherine D'Ignazio i Lauren F. Klein istaknule su doprinos feminističke perspektive podatkovno utemeljenim znanostima kroz principe koji, na primjer, ističu važnost konteksta ili upozoravaju na ulogu nevidljivog rada u digitalizaciji podataka. Na provokativan (ili, ovisno o svjetonazoru čitatelj/ica, humorističan) način autorice su nekritičku i nekontekstualiziranu valorizaciju problematično kreiranih korpusa proizašlih iz velike količine sumnjivo prikupljenih i često neadekvatnih podataka te glorifikaciju nedovoljno promišljene primjene računalnih alata nazvale 'Big Dick Data' (hrv. puna kita podataka), upozorivši na ozbiljne posljedice koje nekritička primjena problematično prikupljenih podataka ima za izradu algoritama i alata u svakodnevnom životu žena i pripadnika manjinskih skupina budući da u konačnici reproducira i dodatno osnažuje stereotipove (u izvorniku: „Big Dick Data is a formal, academic term that we, the authors, have coined to denote big data projects that are characterized by masculinist, totalizing fantasies of world domination as enacted through data capture and analysis. Big Dick Data projects ignore context, fetishize size, and inflate their technical and scientific capabilities.” D'Ignazio i Klein 2020: 151)

31 Već nakon što je Moretti objavio prvi članak u časopisu *New Left Review* 2000. godine, u kojem definira *distant reading*, u istom časopisu objavljen je niz kritičkih odgovora (Prendergast 2001; Orsini 2002; Kristal 2002; Arac 2002). Kritika tog pristupa bila je tema članka Emily Apter objavljenog u *Critical Inquiry* 2003., a ona Jale Parla 2004. u tematu časopisa *Comparative Literature Studies*, koji je uredio Djelal Kadir.

i prethodnike, vjerojatno zato što je usmjerena na akademsku zajednicu u kojoj djeluje: na istaknute američke zagovornike tih metoda kao što su Andrew Piper, Ted Underwood, Franco Moretti i Matthew Jockers te na američki model financiranja znanstvenoistraživačkih projekata. Međutim, jedan od ključnih kritičkih glasova koji je prije Da zvonko odjeknuo u kvantitativno-formalističkim krugovima proučavatelja književnosti i koji je unio prijeko potreban dašak konstruktivne kritike pripada australskoj znanstvenici Katherine Bode.

U časopisu *Modern Language Quarterly* 2017. godine Katherine Bode je objavila rad naslovljen „The Equivalence of ‘Close’ and ‘Distant’ Reading; or, Toward a New Object for Data-Rich Literary History” (hrv. Ekvivalentnost ‘pomnog’ i ‘daljinskog čitanja’; ili, prema novom predmetu podatkovno obogaćene književne povijesti). Za razliku od većine kritičara daljinskog čitanja koji polaze od pretpostavke da je taj pristup suštinski suprotstavljen pomnom čitanju, Katherine Bode je ukazala na neutemeljenost i neodrživost te opreke. Naime, u anglofonij književnoj kritici postalo je uvriježeno ‘pomnom čitanju’ – kao metodi koju su promovirali tzv. Novi kritičari (engl. *New Critics*) i koja je postala dominantnom u američkoj teoriji književnosti u prvoj polovici dvadesetog stoljeća – suprotstavljati Morettijevo ‘daljinsko čitanje’ i srodne verzije računalno potpomognute analize književnosti kao što je Jockersova makroanaliza prvenstveno zbog same nomenklature, koja u engleskom izvorniku suprotstavlja proučavanje teksta izbliza (*close* u ‘close reading’ doslovno znači izbliza, pomno, ali i blisko, prisno) i izdaleka (*distant* u ‘distant reading’ označava udaljenost i u prostornom, ali i u emocionalnom i mentalnom smislu).

Bode, međutim, pokazuje da se i u srži pomnog čitanja kao i daljinskog čitanja nalazi *formalistički* pristup književnom tekstu koji – iz različitih razloga, ali s jednakim žarom – isključuje kontekst u kojem je pojedino djelo nastalo, objavljeno i unutar kojeg zauzima svoje mjesto u povijesti književnosti. Za nju je stoga problematična upravo činjenica da najistaknutiji predstavnici ‘daljinskog čitanja’ književna djela baš poput Novih kritičara proučavaju ahistorijski i na apstraktan način, s razlikom da to oni čine uz pomoć računala: bilo kroz nasumično odabrane ulomke (Moretti) ili ‘vreće riječi’ (Jockers; engl. izvornik glasi ‘bag of words’). I Moretti i Jockers tretiraju tako dekontekstualizirane dijelove teksta kao ‘podatke’, te – usprkos takvoj praksi – i dalje svoju metodu predstavljaju kao „izravan i objektivan pristup sveobuhvatnom književno-povijesnom pregledu” (Bode 2017: 78).³²

32 „[E]nabling direct and objective access to a comprehensive literary-historical record” (Bode 2017: 78).

Slično kao i Da dvije godine kasnije, Bode upozorava da, tim izjavama usprkos, ni Moretti ni Jockers svojim empirijskim istraživanjima ne pridružuju informacije o setovima podataka kojima su se koristili (engl. *data sets*; str. 84). No u cijelom tom procesu, ističe Bode, posebno brine njihov potpuni nedostatak interesa za način na koji tekstovi dopiru do čitateljske publike:

” Moretti (2013c) naglašava svoj očiti nedostatak interesa za specifičnost infrastrukture [vlastite] discipline u jednom intervjuu u kojem povezuje digitalnu humanistiku s trima elementima: „Novim, znatno većim arhivima; novim, znatno bržim istraživačkim alatima; i jednim (mogućim) novim interpretativnim okvirom. Arhivi i alati su tu i neće pobjeći; važni su, ali nisu intelektualno uzbudljivi. Ono što mene zanima jest mogućnost novog interpretativnog modela – jedne nove teorije i povijesti književnosti.” *Digitalni arhivi ne da nisu „tu i neće pobjeći”, nego su, poput bibliografija, interpretativni konstrukti, i još uvijek se razvijaju*, ne samo sadržajem nego i formom, kroz proces koji predstavlja značajne praktične i konceptualne izazove književnoj povijesti. (Bode 2017: 82, moj kurziv)³³

Baš zato što „ne prepoznaju kritičku i konstruiranu prirodu znanstvene infrastrukture kojom se koriste”, ističe Bode, „Moretti i Jockers u konačnici ne uspijevaju prikazati historijsku narav književnih djela i načine na koje se ona međusobno umrežavaju i proizvode književne sustave.” (Bode 2017: 86)³⁴ Ograničenost takvog pristupa, smatra Bode, najbolje se očituje u njihovoj klasifikaciji kojom djela koja analiziraju svrstavaju u književne sustave, budući da ih kategoriziraju prema godini prvog izdanja (tj. godini u kojoj je djelo prvi puta objavljeno u obliku knjige) i prema nacionalnosti autora. Na taj način stvara se predodžba da su i djela

33 „Moretti (2013c) reinforces his manifest disregard for the specifics of disciplinary infrastructure in an interview that aligns digital humanities with three elements: ‘New, much larger archives; new, much faster research tools; and a (possible) new explanatory framework. The archives and the tools are there to stay; they are important but not intellectually exciting. What appeals to me is the prospect of a new explanatory model—a new theory and history of literature.’ Rather than ‘there to stay,’ digital archives, like bibliographies, are interpretive constructs, and they are still evolving, not only in content but in form, in the process presenting significant practical and conceptual challenges for literary history.” (Bode 2017: 82)

34 „[I]n not recognizing the critical and constructive nature of the scholarly infrastructure they use, Moretti and Jockers ultimately fail to capture the historical nature of literary works and how they connect to produce literary systems.” (Bode 2017: 86)

i nacionalni kanoni stabilne i jedinstvene jedinice (str. 88), dok u stvarnosti svjedočimo upravo suprotnome.

Istaknula bih kako takav pristup, koji se – zahvaljujući Morettijevom i Jockersovom utjecaju – uvelike i dalje koristi i u nekim recentnim višejezičnim i višekanonskim komparativnim istraživanjima,³⁵ zanemaruje nekoliko ključnih činjenica o cirkulaciji književnih djela dugog devetnaestog stoljeća – razdoblja od Francuske revolucije do kraja Prvog svjetskog rata. Ne samo što se, posebno u devetnaestom i u ranom dvadesetom stoljeću, književna djela po prvi puta uvelike objavljuju u periodici ili kao feljtonska djela u nastavcima, nego i velik broj djela iz tog razdoblja ulaze u dijalog s vlastitom (regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom) književnošću sa znatnim zakašnjenjem, to jest, mnogo godina nakon što su prvi puta objavljena i to često nakon smrti autora (usp. Blakeov opus); neka prvo cirkuliraju anonimno (usp. romani sestara Brontë); neka pak široki utjecaj stječu kroz prijevod pa postižu veći međunarodni negoli domaći utjecaj (usp. Byronov opus). Nacionalnost autora kao ključna kategorija za proučavanje dugog devetnaestog stoljeća jest nešto o čemu u globalnom, postkolonijalnom i postimperijalnom, kontekstu također možemo raspravljati: kome bi, prema toj klasifikaciji, pripadala djela autora koji su stvarali za vrijeme Austro-Ugarske monarhije – ili, u kontekstu anglofonog književnog stvaralaštva, djela irskih pisaca koji su stvarali na engleskom jeziku?

Kontekst u kojem su nastala djela i kontekst unutar kojeg ta djela nastavljaju živjeti i postaju predmetom proučavanja teme su koje nedostaju u ahistorijskim kvantitativnim pristupima kakve promoviraju Moretti i Jockers, ističe Bode. No, problem je što nedostaje i refleksija o relevantnosti implikacija odnosa između povijesti književnih sustava s jedne strane i znanstvene infrastrukture

35 Ovdje na umu imam COST Akciju *Distant Reading for European Literary History* (2017.–2022.) u kojoj sam i sama sudjelovala kao voditeljica radne skupine „Književna povijest i teorija” od 2017. do 2021. Naša radna skupina, sastavljena uvelike od proučavatelja književnosti kojima je ‘daljinsko čitanje’ predstavljalo predmet interesa, ali ne i primarno teorijsko polazište, uporno je pokušavala ukazati na probleme koje organizacija višejezičnog korpusa za razdoblje od 1840. do 1920. organiziranog prema prvom izdanju u obliku knjige, mjestu objave i nacionalnosti autora predstavljala za europski prostor u navedenom razdoblju. Mapirati današnje poimanje jezika i države-nacije na prošlost, na razdoblje fluidnih granica, drugačijih kulturnih (točnije: imperijalnih) centara te činjenice da je većina romana u navedenom razdoblju život započinjala u obliku nastavaka objavljivanih u serijskim publikacijama bilo je, blago rečeno, problematično te je predstavljalo izvor kontinuiranog prijepora između naše radne skupine i radne skupine „Alati i metode”, koja je bila zadužena za „operacionalizaciju” izrade višejezičnog korpusa europske književnosti – ELTEC (*European Literary Text Collection*, <https://www.distant-reading.net/eltec/>).

s druge – razlike koju su Algee-Hewitt i suradnici opisali kao prethodno spomenute kategorije ‘objavljene književnosti’, ‘arhiva’ i ‘korpora’ (usp. Bode 2017: 95). Na primjeru šireg konteksta nastanka digitaliziranih zbirki književnih djela kao što je HathiTrust, Bode pokazuje kako je nužno osvijestiti ne samo raskorak između analognih bibliografija i knjižničnih kataloga koji svjedoče o ‘objavljenoj književnosti’ te digitaliziranih arhiva poput HathiTrusta, već i samu konstruiranu prirodu i analognih i digitalnih arhiva i korpusa.

Za razliku od Da, u svojem osvrtu na ‘daljinsko čitanje’ Katherine Bode daje konstruktivnu kritiku i sugerira novi predmet računalno potpomognute analize književnosti: primjenu principa izrade znanstvenog izdanja (tj. edicije) književnog djela (engl. *scholarly edition*) na izradu znanstvenog izdanja književnog sustava (engl. *scholarly edition of a literary system*). Pored uređenog teksta samog djela, znanstvena edicija uvijek sadrži podatke o povijesti pojedinog djela, njegovoj recepciji i utjecaju na druga djela u istom sustavu; primjenom toga principa mogao bi se izraditi umreženi, podacima obogaćen književni sustav (str. 96–97). Time bi se konačno kontekstualiziralo svako djelo, ali i sam digitalizirani književni sustav:

” Daleko od jednostavne verzije nekog književnog djela, znanstveno izdanje je „utjelovljen argument o tekstualnom prijenosu,” kao što to kaže Paul Eggert (2013: 177); ili, McGannovim riječima (2014: 117), „hipotetska platforma” za povijesno proučavanje, koja istovremeno pokazuje i nudi put kroz nestabilnost „tekstualnog stanja.” Ta sposobnost svojstvena je međusobnom odnosu između dijelova dotičnog izdanja: povijesnog uvoda, kritičkog aparata i uređenog teksta. Prva dva opisuju i opravdavaju urednikov angažman oko dokumentarnog zapisa koji sačinjava pojedino književno djelo, posebice neizbježnih rupa i nejasnoća koje angažman iznosi na vidjelo. Potonje predstavlja rezultat proširenog kritičkog susreta, koji onima koji prihvaćaju njegove postulate – ili koji ne posjeduju ekspertizu kojom bi se mogli sami baviti književno-povijesnim zapisom na taj način – nudi temelj za analizu. (Bode 2017: 97)³⁶

36 „Far from simply a version of a literary work, a scholarly edition is an „embodied argument about textual transmission,” as Paul Eggert (2013: 177) puts it; or, in McGann’s (2014: 117) words, a „hypothetical platform” for historical inquiry, one that both demonstrates and provides a pathway through the instability of the „textual condition.” This capacity inheres in the interrelationship among the edition’s parts: the historical introduction, the critical apparatus, and the curated text. The first two describe and justify the editor’s engagement with the documentary record constitutive of the literary work, specifically with the inevitable gaps and uncertainties that that engagement exposes. The latter represents

Drugim riječima, kroz povijesni uvod i kritički aparat obrazložio bi se odabir tekstova, njihova interpretativna vrijednost u datom trenutku kao i u trenutku nastanka, povijest transmisije te njegov odnos prema znanstveno uređenom književnom sustavu kao cjelini. Uređeni tekstovi „[u] obliku književnih podataka – najbolje i bibliografskih metapodataka i digitaliziranih tekstova – [...] nude stabilan i pristupačan prikaz jednog povijesnog književnog sustava kojeg drugi mogu istraživati bilo na tradicionalan književno-povijesni bilo podacima obogaćeni način.” (Bode 2017: 98).³⁷ Tako organizirana i podatkovno obogaćena digitalna znanstvena izdanja književnih sustava bila bi korisna ne samo stručnjacima koji se bave računalnom analizom tekstova već i svim drugim proučavateljima književnosti.

O teorijsko-metodološkoj potki ove knjige

2.4.

Upravo takav pristup digitalno potpomognutom proučavanju povijesti svjetske književnosti sačinjavat će ključan dio teorijsko-metodološke potke ove knjige. Digitalizirani književni tekst obogaćen podacima o prethodnim izdanjima, kontekstu objave i recepcije za mene predstavlja idealan predmet računalno potpomognute analize književnosti kao i temeljnu jedinicu za izgradnju znanstvene edicije nekog književnog sustava u digitalnom kontekstu. Nekome drugome možda tako uređena izdanja mogu poslužiti za apstrahiranje ‘vreća riječi’, usporedne analize frekvencnosti veznika u nasumično izabranim ulomcima ili predložak za korpusnu analizu nekog gramatičkog pojma. No, u ovoj knjizi digitalni alati podrazumijevat će se kao sredstva za izradu kontekstualiziranih uređenih izdanja pojedinih prevedenih književnih djela obogaćenih podacima o povijesti objave i recepcije dotičnog djela unutar šireg književnog sustava u kojem ono cirkulira i u izvorniku i u prijevodu, a koji mogu poslužiti za pomno čitanje pojedinačnih djela. Konkretno, na primjeru digitaliziranih najranijih hrvatskih prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu te

the outcome of the extended critical encounter, offering to those who accept its tenets—or who lack the expertise to engage with the literary-historical record in this manner—a basis of analysis.” (Bode 2017: 97)

37 „In the form of literary data—preferably both bibliographical metadata and digitized texts—it provides a stable and accessible representation of a historical literary system for others to investigate, for either traditional literary-historical or data-rich research.” (Bode 2017: 98).

pripreme istih za objavu u virtualnoj izložbi na mrežnoj stranici Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu ukazat ću na važnost kontekstualizacije pojedinih prijevoda. Kroz povezivanje bibliografskih i metapodataka o pojedinačnim prijevodima te kratke jezične analize u sljedećim poglavljima namjera mi je ukazati ne samo na prevodilačke prakse u Hrvatskoj na kraju 19. i početku 20. stoljeća već i na implikacije koje spoznaje o tim prijevodima imaju za poimanje svjetske književnosti kao jedinstvenoga sustava.

U ovoj ću knjizi stoga polaziti od najšireg značenja 'svjetske književnosti' kako je izvorno definira Moretti – kao jedinstvenog, ali nejednakog, sustava koji odražava globalne odnose moći – no s jednom značajnom korekcijom. Svjetsku književnost ne poimam kao *sveukupan* zbir svih kanonskih i nekanonskih djela na svijetu koja pak odražavaju globalne Wallersteinovski-Darwinovski shvaćene političke odnose. Umjesto toga, ona primarno označava one književne tekstove koji – bilo u izvorniku, bilo u prijevodu – cirkuliraju izvan kulture u kojoj su nastali i na taj način doprinose propitivanju veza između nacionalnih književnosti kao i centara kulturne moći.

Takvo razumijevanje svjetske književnosti duguje obol promišljanjima koja je još 2003. iznio David Damrosch u svojoj knjizi *What is World Literature?* (hrv. Što je to svjetska književnost?), a u kojoj upravo prijevod igra presudnu ulogu. Za Damroscha, književno djelo:

„ [u]lazi u svjetsku književnost kroz dvostruki proces: prvo, tako što ga se čita *kao* književnost; drugo, tako što cirkulira na van u širi svijet izvan vlastitih jezičnih i kulturoloških izvornih točaka. Neko djelo može ući u svjetsku književnost i onda opet iz nje ispasti ako sklizne ispod ulazne točke jedne od osovina, književne ili svjetske. [...] *Sva* književna djela prestaju biti isključivi proizvodi vlastite izvorne kulture jednom kad budu prevedena; sva postaju djelima koja samo „započinju” [život] u vlastitom izvornom jeziku. (Damrosch 2003: 6, 22; kurziv u izvorniku)³⁸

U zaključku svoje knjige Damrosch nudi trojaku definiciju svjetske književnosti prema kojoj:

- „ 1. *Svjetska književnost jest eliptična refrakcija nacionalnih književnosti.*
2. *Svjetska književnost je pisanje koje dobiva u prijevodu.*

38 „A work enters into world literature by a double process: first, by being read as literature; second, by circulating out into a broader world beyond its linguistic and cultural point of origin. A given work can enter into world literature and then fall out of it again if it shifts beyond a threshold point along either axis, the literary or the worldly.” (Damrosch 2003: 6, kurziv u izvorniku)

3. *Svjetska književnost nije zadani kanon tekstova, već način čitanja: ona je oblik nepristranog uključivanja u svjetove koji se nalaze izvan našeg mjesta i vremena.* (Damrosch 2003: 281, kurziv u izvorniku)³⁹

Drugim riječima, svjetska književnost označava samo ona književna djela koja *aktivno* sudjeluju u međukulturnom književnom dijalogu, čime se naglasak stavlja na ulogu čitanja, prevođenja, ali i (prvenstveno recepcijske) kritike. Morettijevo famozno veliko prostranstvo nepročitanih, zaboravljenih djela više nije bitno, već se u središtu nalazi analiza *cirkulacije* književnih djela.

Upravo zahvaljujući Damroschevu naglasku na dinamičnosti kao ključnom aspektu sustava svjetske književnosti – mogućnosti da djela mogu 'ispasti' ali i ponovno 'ući' u svjetsku književnost ako iznova postanu predmetom interesa – isključeno je i statično poimanje književnosti. Uloga prijevoda pritom postaje ključna budući da značenje djela može biti znatno promijenjeno činom prevođenja i recepcije u drugoj kulturi: „djela svjetske književnosti dobivaju novi život kako ulaze u širi svijet, a da bismo shvatili taj novi život moramo pobliže razmotriti načine na koje se dotična knjiga preoblikuje kroz prijevod i svoje nove kulturološke kontekste.” (Damrosch 2003: 24)⁴⁰ Stoga Damrosch pažnju posvećuje analizi i recepciji prijevoda: onom što je prilagođeno, načinu na koji je prijevod smješten u ciljanu kulturu, što je izbačeno, promijenjeno i na koji način to utječe na razumijevanje teksta, autora i konteksta u kojem je djelo nastalo. Na sličan način, u sljedećem poglavlju razmotrit ću najstarije anonimne, ali i potpisane hrvatske prijevode pripovijedaka o Sherlocku Holmesu, ne samo u odnosu prema pretpostavljenom izvorniku – djelima Arthura Conana Doylea (1859.–1930.) – već i međusobno. Pažnju ću posvetiti dijelovima koji su izmijenjeni, dodani ili izbačeni, kao i odnosu prijevoda prema tekstovima-posrednicima. Potonji se u nas uglavnom tretiraju kao mračna tajna povijesti hrvatskog književnog prevodilaštva s engleskog jezika: prijevode s drugih jezika čije tragove u analizi prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu nalazimo pri pomnom čitanju u obliku izbačenih dijelova,

39 1. *World literature is an elliptical refraction of national literatures.* 2. *World literature is writing that gains in translation.* 3. *World literature is not a set canon of texts but a mode of reading: a form of detached engagement with worlds beyond our own place and time.* (Damrosch 2003: 281, kurziv u izvorniku)

40 „[W]orks of world literature take on a new life as they move into the world at large, and to understand this new life we need to look closely at the ways the book becomes reframed in its translations and its new cultural contexts.” (Damrosch 2003: 24).

dodanih rečenica, promijenjenih imena i naziva mjesta, ali i sintaktičkih i leksičkih struktura koje nisu tipične za hrvatski jezik.

U prethodnom dijelu poglavlja izložila sam neke od ključnih teorija o sustavu svjetske književnosti koje se na neki način dotiču uloge prevođenja i prijevodne književnosti; u sljedećem poglavlju namjera mi je testirati njihove ključne postavke upravo kroz analizu prijevoda o kojima te teorije govore malo ili ih razmatraju i teoretiziraju samo u jednom smjeru. Upravo pomnim čitanjem, to jest pažljivom analizom prijevoda popularnih djela koja pripadaju žanru detektivske proze, nakana mi je propitati i Damroschevo poimanje cirkulacije književnih tekstova te razmotriti Morettijeve teze o odnosu pretpostavljenih kulturnih centara moći koji proizvode žanrove i djela te takozvanih periferija koje žanrove i djela nastala u centrima masovno prevode i djelomice prilagođavaju. Dok za Morettija prijevod predstavlja ključni mehanizam rasprostranjivanja književnih žanrova iz književnih centara prema književnim periferijama (usp. 1999: 141–198 i 2013: 1–42, 121–136), u svojim analizama razvoja pojedinih žanrova kao što su roman ili detektivska pripovijetka devetnaestoga stoljeća, on se samim prijevodima i prijevodnom književnošću ne bavi niti ulazi u analizu njihove proizvodnje i recepcije. Damrosch se, pak, bavi prijevodima na engleski jezik i načinima na koji su pojedini prijevodi na engleski zaživjeli svojim vlastitim životom i poprimili potpuno nova značenja u novom (uglavnom američkom) kontekstu objave.⁴¹

Upravo je ta jednosmjernost prijevoda – iz široko shvaćenog ‘svijeta’ u engleski jezik, i to u američki kontekst – postala glavnim predmetom kritike američkih komparatista i komparatistica, kao što je Emily Apter. U svojoj knjizi *Against World Literature: On the Politics of Untranslatability* (2013; hrv. Protiv svjetske književnosti: o politici neprevodivosti), Apter se kritički obrušila na institucionalne propuste akademskih disciplina translatologije i svjetske književnosti (prvenstveno u američkom akademskom kontekstu) koji su inače plemenite pokušaje svjetske književnosti da uz pomoć prijevoda deprovincijalizira (anglofoni) kanon doprinijele zanemarivanju kulturnih posebnosti i složenosti prevođenih tekstova. Za Apter, najproblematičnije je upravo inzistiranje na prevodivosti i ekvivalentnosti *svega* pri čemu se „nacionalno i etnički obilježene ‘razlike’ prodaju na nišnim tržištima

41 Izvrstan primjer jest slučaj engleskog prijevoda *Hazarskog rečnika* srpskog pisca Milorada Pavića koji je, lišen političkog konteksta u kojem je nastao, podataka o Pavićevim kontroverznim izjavama za vrijeme i nakon rata u Jugoslaviji kao i njegove pripadnosti SANU, u američkom kontekstu prihvaćen kao apolitično postmoderno štivo (Damrosch 2003: 260–280).

kao komercijalizirani ‘identiteti.’” (Apter 2013: 2)⁴² Kao ilustracija joj, između ostalog, služe i brojne čitanke i vodiči kroz ‘Svjetsku književnost’, koje se, njezinim riječima, „poduzetnički i bulimički” proizvode za američka sveučilišta, a u kojima prijevodi i popratna kritička aparatura prelaze preko problematičnih, neprevedivih dijelova kako bi pokrile što više toga (3).

Pomalo je ironično da se na popisu tih ‘bulimično-poduzetnički’ proizvedenih čitanke našla i knjiga *The Routledge Companion to World Literature* (2011), kojoj je Damrosch jedan od urednika, upravo s obzirom na pažnju koju Damrosch u svom radu posvećuje književnosti u prijevodu i razlici na kojoj inzistira između ozbiljnog i temeljitog komparatističkog pristupa nekoj književnosti i površnih bavljenja književnim djelima kojima se može pristupiti samo kroz prijevod, a koje, parafrazirajući Susan Lasner, on sâm karakterizira kao književni ili kulturni ekoturizam (Damrosch 2003: 5; 295) – tim više jer je posrijedi *teorijska* čitanka. Za pretpostaviti je da je posrijedi omaška i da je Apter na umu imala *The Longman Anthology of World Literature*, višesvesčanu antologiju književnosti u prijevodu kojoj je Damrosch bio jedan od urednika, a s čijim pristupom odnosu između izvornika i prijevoda nisu bili zadovoljni ni translatolozi poput Lawrencea Venutija (usp. Venuti 2016: 184–185). Kako bilo, sama ideja prijevodne književnosti u službi institucionalizirane discipline ‘Svjetske književnosti’ za Apter predstavlja problem tim više što se sam čin prevođenja i problemi ‘neprevodivog’ u antologijama poput Longmanove stavljaju u drugi plan ili zanemaruju.

Pojam ‘neprevodivog’ Apter preuzima od francuske filozofkinje Barbare Cassin, čiji je *Vocabulaire européen des philosophies: Dictionnaire des intraduisibles* u znatno prerađenom engleskom prijevodu pod nazivom *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* (hrv. Rječnik neprevodivih pojmova: filozofski leksikon) Apter uredila zajedno s Jacquesom Lezrom i Michaelom Woodom 2014. godine. ‘Neprevodivo’ u Apterinoj analizi označava one kulturološke pojmove koji nemaju izravni ekvivalent u ciljanom jeziku i koji stoga postaju razlogom kontinuiranog prevođenja nekih djela; no kad razmatra konkretne primjere (poput portugalskih pojmova *saudade* ili *fado*, usp. str. 138–156), njezina se kritika udaljava od rasprave o književnosti. Apterina kritika, na sličan način kao i kritika daljinskog čitanja iz pera Nan Z. Da, prvenstveno

42 „I do harbor serious reservations about tendencies in World Literature toward reflexive endorsement of cultural equivalence and substitutability, or toward the celebration of nationally and ethnically branded ‘differences’ that have been niche-marketed as commercialized ‘identities.’” (Apter 2013: 2)

je usmjerena na američki akademski kontekst i kao takvu je valja čitati: njezina meta je, s jedne strane, akademska disciplina ‘Svjetske književnosti’, koju karakterizira „globalni književni menadžment unutar korporativnog [visokog] obrazovanja” (16). S druge strane, Apter se obrušava na poimanje prevođenja kakvo zastupa američki kritičar i prevodilac David Bellos. Za Bellosa, „[j]edna od istina koje nas prevođenje uči jest – da je sve izrecivo” (cit. u Apter, 2013: 19), a upravo ta tvrdnja za nju je kamen spoticanja jer „implicira vjeru u bezgranične sposobnosti racionalizma da prisvaja [za sebe]”.⁴³

Iako je početna premisa njezine studije vrijedna pažnje – upozorenje na tendenciju da se u žaru prevođenja kroz postupak udomaćivanja tj. lokalizacije prijede preko kulturološki specifičnih i neprevodivih koncepata u svrhu stvaranja pristupačnih prijevoda na engleski koji bi američkom čitateljstvu mogli osigurati prozor u nepoznate, drugačije ili daleke kulture – Apter se sama zapliće u prevelik broj nepovezanih niti vlastitih argumenata. Pored inzistiranja na neprevodivosti kao nedovoljno razrađenom i kontradiktornom teorijskom principu, jedna od najproblematičnijih tvrdnji – posebno iz perspektive prevoditeljske prakse i svakodnevice – jest u sljedećoj konceptualizaciji međuodnosa autora, izvornika, prevoditelja, prijevoda i izdavača:

” Pretpostavljam da proučavanje književnosti ne uspijeva kao antikapitalistička kritika dijelom i zato što dovoljno ne propituje što to znači ‘imati’ književnost ili polagati prava na estetsku imovinu. Književne zajednice su ograđene: prema zapadnjačkom zakonu i međunarodnom statutu, autori *imaju* tekstove, izdavači *imaju* univerzalno pravo na prevođenje (dok god ga plaćaju), a nacije *posjeduju* književnu očevinu kao kulturno naslijeđe. Prijevod, shvaćen kao autorizirani plagijat, javlja se kao oblik kreativne imovine koja nikome ne pripada u potpunosti. Kao model odposjedovane književnosti, stoji nasuprot navali korporativne privatizacije u umjetnosti, s nagradama koje se dodjeljuju individualnim genijima i predrasudama protiv kolektivnog vlasništva. Prijevodni autor – lišen jedinstvenog potpisa – prirodna je nadopuna, po mome mišljenju, Svjetskoj književnosti shvaćenoj kao

43 Cjeloviti citat glasi: „For Bellos, ‘One of the truths that translation teaches us – is that everything is effable.’ In this sense, the view that everything is effable implies a faith in the limitless capabilities of rationalism to appropriate (aligned with what Heidegger would insist is the capacity to turn the earth into a world).” (Apter 2013: 19)

eksperimentu nacionalnog poricanja koji sebe potpisuje kao kolektivno/zajedničko, zemaljsko vlasništvo (15).⁴⁴

Krajnje je cinično jednom od najpotplaćenijih i najneprestiznijih zanimanja – onom književne prevoditeljice – u ime antikapitalističke kritike poreći i kreativni doprinos djelatnosti (opisom prevoditeljske aktivnosti kao ‘autoriziranog plagijata’) i naknadu za rad koji joj pripada (inzistiranjem na prijevodu kao ‘obliku kreativne imovine koja nikome ne pripada u potpunosti’). Temeljem postojanja višestrukih prijevoda nekog književnog teksta, Apterina ideja o autoru prevedenog djela kao o apstraktnoj nadopuni ‘Svjetske književnosti’ ne samo što u potpunosti briše ulogu prevoditelja iz samog procesa ulaza nekog teksta u ‘Svjetsku književnost’ već istovremeno poriče i jedinstvenost doprinosa autora nekog djela književnosti općenito (o rodno obilježenoj karakterizaciji književne baštine kao ‘očevine’ (engl. *patrimony*) da i ne govorimo). Međutim, taj nespretni, da ne kažem isforsirani, pokušaj konceptualizacije književnog prevođenja kao antikapitalističkog odgovora na problem vlasništva i vlasničkih prava u nacionalnim književnostima (i, shodno tome, nadopuna ‘Svjetskoj književnosti’), tek je vrh sante problema koju navedena knjiga unosi u proučavanje prijevodne književnosti.

Prema Lawrenceu Venutiju, jedan od problema koji proizlaze iz takvog visokoteorijskog pristupa prevođenju, koji u potpunosti zanemaruje prevodilačku *praksu* (i to u situacijama koje su – ili bi bar trebale biti – od velike važnosti filozofima s ljevice, poput prevođenja za azilante i izbjeglice; na političkim granicama; u ratnim situacijama pregovaranja i slično), jest obezvređivanje samog prevođenja u ime problematično postavljenog koncepta ‘neprevodivosti’ te teorijsko povezivanje ‘prava na prevođenje’ s ‘neoliberalizmom’ (Venuti 2016: 202–203). Koliko je takav pristup prevođenju i konceptu ‘neprevodivog’ u raskoraku sa stvarnošću pobunjeničkih i revolucionarnih praksi, Venuti ilustrira primjerom uloge prijevoda za međunarodni doseg pokreta *Occupy Wall*

44 „I conjecture that one reason why literary studies falls short as anti-capitalist critique is because it insufficiently questions what it means to ‘have’ a literature or to lay claim to aesthetic property. Literary communities are gated: according to western law and international statute, authors *have* texts, publishers *have* a universal right to translate (as long as they pay), and nations *own* literary patrimony as cultural inheritance. Translation, seen as authorized plagiarism, emerges as a form of creative property that belongs fully to no one. As a model of deowned literature, it stands against the swell of corporate privatization in the arts, with its awards given to individual genius and bias against collective authorship. A translational author – shorn of a singular signature – is the natural complement, in my view, to World Literature understood as an experiment in national sublation that signs itself as collective, terrestrial property.” (Apter 2013: 15).

Street na razmišljanja i taktike pokreta poput Arapskog proljeća ili španjolskog *Indignados* (Venuti 2016: 203).

Teorijski gledano, ističe Venuti, glavnina problema proizlazi iz činjenice da se Apter naslanja na *instrumentalističko* poimanje prevođenja preuzeto iz spomenutog rječnika filozofskih pojmova Barbare Cassin, čiji je engleski prijevod autorica uredila:

” Kao poimanje prevođenja, instrumentalizam je konceptualno siromašan. S jedne strane, uklanja prevedeni tekst iz kulturne situacije i povijesnog trenutka koji mu pridaju značenje interpretacijskog čina. S druge strane, stavlja prevedeni tekst u bezvremensko carstvo u kojem se prosudbe o točnosti ili pogrešci zazivaju kako bi, uz pomoć analitičkog trika, promovirali suprotstavljenu interpretaciju (Venuti 2016: 191).⁴⁵

Valja na trenutak zastati i primijetiti kako razmatranjem Venutijeve kritike postaje jasno da instrumentalistički pristup prevođenju, baš kao i daljinsko čitanje, karakterizira ahistorijski i dekontekstualizirani pristup razumijevanju teksta. Ističem tu paralelu jer će za moj pristup proučavanju najranijih hrvatskih prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu kao ilustraciji svjetske književnosti upravo kontekst prevodilačkog rada i izdavaštva igrati jednako važnu ulogu kao i formalni aspekti samih prijevoda.

Pripovijetke o Sherlocku Holmesu poslužiti će kao plodno tlo za raspravu iz nekoliko razloga. Kao prvo, detektivska proza sastavni je dio šire žanrovske kategorije – krimića, koji se već neko vrijeme smatra savršenim primjerom žanra svjetske književnosti. To je stoga što, smatraju Louise Nilsson, David Damrosch i Theo D’haen, urednici zbirke eseja *Crime Fiction as World Literature* (hrv. Krimiće kao svjetska književnost), krimići imaju izniman globalni doseg zahvaljujući prevođenju te stoga ilustriraju tendenciju svjetske književnosti da, riječima Marxa i Engelsa, uspostavljaju odnose u svim smjerovima (usp. Nilsson i dr. 2017: 2). Kao drugo, pripovijetke o Sherlocku Holmesu iz pera Arthura Conana Doylea sjajan su primjer popularne književnosti koja je s vremenom stekla status kanona i samim time inspirirala cijeli jedan novi svemir popularno pisanih pastiša i to na brojnim jezicima diljem svijeta. Kao treće, najstariji hrvatski prijevodi pripovijedaka o Sherlocku Holmesu od samih početaka svjedoče ne samo o načinima na koje je kontekst objavljivanja popularne književnosti

45 „As an understanding of translation, instrumentalism is conceptually impoverished. On the one hand, it removes a translated text from the cultural situation and historical moment that invest it with significance as an interpretive act. On the other hand, it installs the translated text in a timeless, universal realm where judgments of correctness or error are summoned to advance, through an analytical sleight of hand, a competing interpretation.” (Venuti 2016: 191)

utjecao na vizualni identitet i na jezični oblik prijevoda već i na nastanak domaćih pastiša u dnevnim novinama te razvoj krimića kao žanra u Hrvatskoj. Sva tri aspekta svjedoče o različitim načinima na koji prijevod doprinosi cirkulaciji književnih djela te o složenosti odnosa između takozvanih kulturnih centara i periferije te ključne uloge koju 'poluperiferije' igraju u tom procesu. Na koji način prijevod igra ulogu u toj 'cirkulaciji' te do koje mjere možemo govoriti o rasprostranjenju žanrova iz kulturnih centara na 'periferiju' putem prijevoda pitanja su na koja ću pokušati odgovoriti u sljedećem poglavlju.

*Digitalizacija
izvora i
mapiranje
povijesti
prijevodne
književnosti:*

U potrazi za najstarijim hrvatskim
prijevodima pripovijedaka Arthura
Conana Doylea o Sherlocku Holmesu

” Arhiv je onaj dio objavljene književnosti koji je sačuvan – u knjižnicama i drugdje – i kojeg se sada sve više digitalizira.

Mark Algee-Hewitt i dr. (2016: 2)

” Prijevodi su tradicionalno prvotni izravni posrednik i činitelj recepcije inojezičnih djela u nacionalnim književnostima, pa su po naravi stvari znakovita smjernica u komparatističkom proučavanju. Za tzv. male književnosti ili književnosti na raskrižju raznovrsnih kultura, u kakvu je položaju hrvatsko naslijeđe, oni bivaju još važnijim pokazateljem međudnosa, mogućnosti i sposobnosti primatelja.

Mirko Tomasović, *Traduktološke rasprave* (1996: 9)

” [U] nas ima vrlo malo ljudi, koji su kadri da stručno pišu o prijevodima, a ni oni ne uzimaju baš rado pero u ruke; jedni stoga, što ne žele da se nekome zamjere, ili pak ne će drugoga da pohvale, a drugi opet naprosto zato, što im se trud ne isplati.

Josip Tabak, *Narodni list* od 26.03.1959.
(cit. u Tabak, 2014: 23)

Uvod

3.1.

Pri razmatranju oblika, Damroschevim riječima, cirkulacije svjetske književnosti, to jest, utjecaja nekog autora ili ulaska ideja o književnim žanrovima iz jedne književnosti u drugu, posebno u književnostima poput hrvatske, koje često „uvoze” mnogo, a „izvoze” znatno manje književnih djela i koje se, kao što Tomasović ističe u svom poviše citiranom uvodu *Traduktoloških rasprava* (1996: 9), nalaze pod utjecajem raznovrsnih kultura, nužno je razmotriti ulogu koje su odigrali prijevodi u tom procesu. Stoga je, kad razmatramo geografsku rasprostranjenost i početke nekog žanra koji se smatra prilagodbom „uvozne robe” – kao što je to u hrvatskom kontekstu krimić, to jest detektivska proza (usp. Juričić, 2004: 69; Lasić, 1986: 180) – važno utvrditi kada su objavljeni prvi prijevodi te na koji način su oni pronalazili svoju publiku. U ovom poglavlju ću se zato usredotočiti na nekoliko pitanja koja se možda na prvi pogled mogu učiniti banalnima: Koji je hrvatski prijevod pripovijetke Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesu najstariji? Tko mu je autorom i na koji način je prvi puta objavljen? Kakav je bio

međudnos ranih prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu i u kojem su odnosu na izdavački kontekst u kojima su objavljivane?

Da bismo pokušali dati odgovore na ova pitanja, valja prvo što je točnije moguće utvrditi popis objavljenih prijevoda te ustanoviti koji su od njih i danas sačuvani – točnije, riječima Algee-Hewitta i suradnika o kojima se raspravljalo u prethodnome poglavlju, razlučiti ‘objavljena djela’ od ‘arhiva’ (2016: 2). Prvi korak u tome procesu jest izrada bibliografije prijevoda koja bi onda imala višestruku funkciju: kao uvid u dinamiku i povijest prevođenja pripovijedaka o Sherlocku Holmesu na hrvatski; kao okvir za mapiranje arhiva kojeg bi se onda moglo istražiti u svrhu oblikovanja znanstvene edicije jednog književnoprijevodnog sustava; te kao zaseban korpus naslova i podnaslova iz kojih bi mogli steći uvid u razvoj nomenklature žanra krimića u hrvatskom kontekstu. U tu svrhu, prvi korak jest analiza knjižničnih kataloga i metapodataka o najranijim izdanjima. Većina proučavatelja povijesti književnosti svoje će pretpostavke utemeljiti upravo na potonjem: i istraživači koji se bave poviješću krimića i detektivske proze u Hrvatskoj, kao i u prethodnom poglavlju spomenuti zagovornici računalno potpomognute analize književnosti, polaze od kataloških metapodataka knjižnica koje čuvaju prva izdanja tvrdo ukoričenih – ili barem tvrdo uvezanih – knjiga. Tako, na primjer, u recentnom radu o utjecaju pripovijedaka i romana o Sherlocku Holmesu Arthura Conana Doylea na Mariju Jurić Zagorku pri izradi *Kneginje iz Petrinjske ulice*, našeg prvog kriminalističkog romana (1910.), kao najranije prijevode Mario Kolar navodi sljedeće naslove i pripadajuće metapodatke iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu:

” Conan Doyle (1899?) *Znak četvorice: kriminalni roman*. Zagreb: Knjiž. L. Hartmana (Kugli i Deutsch) [prijevod romana *The Sign of the Four*, prevoditelj nije naveden]; A. Doyle (1899?) *Mjernikov palac: kriminalna pripovijest*. Zagreb: Knjiž. L. Hartman (St. Kugli) [prijevod priče *The Adventure of the Engineer’s Thumb*, prevoditelj nije naveden]; Conan Doyle (1903?) *Tajanstveni bratić iz Amerike: kriminalni roman*. Zagreb: Knjižara Lav. Hartman (St. Kugli) [prijevod romana *The Hound of the Baskerville*, prevoditelj nije naveden]. (Kolar 2023: n.p.)

Prvo što upada u oči jesu brojni upitnici pored godina izdanja, a koji su preuzeti iz kataloga NSK-a. Analizom navedenih primjera koji se čuvaju u zatvorenom spremištu postaje jasan razlog: niti jedan nema otisnutu godinu izdanja, a isto vrijedi i za druge naslove iz serije „Hrvatska biblioteka” u kojoj ih je objavila Knjižara L. Hartmana: godine koje nalazimo u katalogu podudaraju se s godinama koje je naliiperom dodala neka nepoznata

ruka naknadno, u nepoznatom trenutku; njihovo prvo samostalno pojavljivanje u tisku, dakle, nesigurno je i iziskuje dodatno istraživanje konteksta objave.

U tom smjeru nužno je razmotriti činjenicu na koju je upozorila Katherine Bode, a koja je već istaknuta u prethodnom poglavlju: književna djela – posebno u devetnaestom i na početku dvadesetog stoljeća – ne ulaze po prvi puta u sustav nacionalne kao ni svjetske književnosti isključivo na taj način: prvom izdanju u obliku knjige često prethodi objavljivanje u nastavcima, bilo u časopisima ili novinama, bilo serijski u pristupačnim meko ukoričenim svescima (2017: 86). Isto vrijedi i za prijevodnu književnost, bilo da se radi o prijevodima pripovijesti ili romana; da su prijevodni prilozi bili sastavnim dijelom hrvatskih književnih časopisa u devetnaestom stoljeću ističe još i Vinko Brešić u uvodnom članku svoje iznimno vrijedne *Bibliografije hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća* (2006: 38, objavljeno online 2020.). No, iako generacije povjesničara hrvatske književnosti, od Antuna Barca (1954.) do samoga Brešića (2020. [c. 2006]), ističu važnost periodike za razumijevanje razvoja književnosti i da je valja uključiti u preglede i rasprave o razvoju žanrova, proučavanje književne periodike kao sastavni dio povijesti nekog žanra – uz hvale vrijedne iznimke⁴⁶ – u nas još uvijek nije uzelo većeg maha. Štoviše, usprkos digitalizaciji velikog broja starih hrvatskih novina i časopisa i njihovom objavljivanju na portalu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, mogli bismo reći da devetnaestostoljetne hrvatske novine i časopisi predstavljaju primjer 'velikog prostranstva nepročitanog' i ujedno posjeduju ogroman potencijal za istraživački rad iz tema vezanih uz povijest književnosti, posebno povijest prevođenja, kao i razne druge kulturološke teme. Naime, pitanje uloge periodike u povijesti prevođenja u Hrvatskoj neistraženo je područje unutar još uvijek nedovoljno istražene povijesti književnog prevođenja na hrvatski jezik. Ovo poglavlje stoga ima nekoliko ciljeva. Glavni cilj bit će pronalazak najstarijih prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu u hrvatskoj periodici devetnaestoga stoljeća te analiza njihovog odnosa prema samostalno objavljenim sačuvanim prijevodima koji su zabilježeni u katalozima. Dodatni, no ne manje važan, cilj bit će ukazati na važnost periodike za proučavanje povijesti prevođenja u Hrvatskoj te za proučavanje povijesti razvoja popularnih književnih žanrova kao što je krimić i, šire gledano, mjesta hrvatske književnosti u interaktivnom sustavu svjetske književnosti.

46 Vidi, npr. Protrka Štimec 2022 ili Dakić i Protrka Štimec 2023. O pitanju povijesti izdavanja trivijalnih romana u nastavcima pisao je ponajviše Berislav Majhut, posebno u odnosu na povijest dječje književnosti u Hrvatskoj (vidi Majhut 2008; 2016).

Istražujući povijest hrvatskih prijevoda pripovijedaka Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesu stoga ne čudi previše da, osim šturih *bibliografskih* podataka o objavljenim naslovima za razdoblje 1945.–1985. u sklopu sveobuhvatne bibliografije svjetske književnosti na hrvatskom jeziku Nataše Dragojević i Fikreta Cacana iz 1988. godine⁴⁷ te problematičnih podataka u *Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji 1835.–1992.* i uz nju vezano izdanje *Grade za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.* (o čemu više u sljedećem poglavlju), ne postoji nijedan sustavan i *kritički* pregled povijesti prevođenja anglofone književnosti na hrvatski jezik. Štoviše, postoji vrlo malo radova o prijevodnoj književnosti koji se bave i analizom prijevoda i kontekstom njihova objavljivanja: prijevodi se gotovo uvijek spominju usput, u kontekstu recepcije i utjecaja na hrvatsku književnost.⁴⁸ Kako bih kontekstualizirala svoju bibliografiju prijevoda (vidi Prilog I) te dala širu sliku izdavačkog konteksta u kojem su objavljivana prva izdanja pripovijedaka o Sherlocku Holmesu i njihovi rani hrvatski prijevodi, započeti od samog autora, Arthura Conana Doylea, i hrvatske recepcije njegovog lika i djela za njegova života.

3.2. Arthur Conan Doyle i Sherlock Holmes

Iako se danas ime britanskog pisca Arthura Conana Doylea (1859.–1930.), Škota irskoga porijekla, prvenstveno povezuje s njegovim djelima o Sherlocku Holmesu, njegova je spisateljska karijera započela punih osam godina prije pojave Holmesa u tisku te je do kraja ostala prošarana brojnim drugim vrstama proze, od kojih je autor bio posebno ponosan na svoj povijesni, drugi po redu, roman *Micah Clarke* (1889.), smješten u Engleskoj kasnog sedamnaestog stoljeća. Problemi s kojima se Conan Doyle susreo pri pokušaju da objavi svoje prvo djelo u kojem se pojavljuje Sherlock Holmes – kratki roman pod nazivom *A Study in Scarlet* – nisu dali naslutiti

47 Nataša Dragojević i Fikret Cacan 1988. godine objavili su bibliografiju *Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima: 1945–1985.* (Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca).

48 Iznimke su rijetke studije koje se bave pojedinim anglofonim autorima i njihovim hrvatskim prijevodima (vidi, npr. već spomenutu knjigu Ivana Lupića, *Shakespeare između izvedbe i knjige* (2010) te *Prvi hrvatski Shakespeare* (2016) Ivana Lupića i Bojane Schubert) ili stručni radovi objavljeni u uredničkim knjigama – zbirkama eseja u izdanju Društva hrvatskih prevodilaca (vidi, npr. Medved i Muhamedagić 2019; Grgić Maroević i Mehmedagić 2020 ili Grgić 2005.).

da će isti ikada polučiti uspjeh, a kamoli da će mu uslijediti brojni nastavci i globalna popularnost još za autorova života. Posrijedi je, naime, bio tekst, riječima Jamesa Paynea, urednika prestižnog književnog časopisa *Cornhill*, kojem je autor optimistično prvome poslao rukopis, „prekratak za roman i predugačak za pripovijetku”⁴⁹ (Sims 2017: 144). Sličnog su mišljenja očito bili i brojni drugi urednici časopisa i izdavačkih kuća te je rukopis doživio niz odbijenica sve dok, teška srca, Conan Doyle nije pristao predati autorska prava izdavačkoj kući Ward, Lock & Company u zamjenu za jednokratni honorarčić od dvadeset i pet funti. Izdavač je potom na rukopisu „sjedio” još gotovo godinu dana, a kad ga je konačno odlučio objaviti u božićnom izdanju časopisa, *Beeton’s Christmas Annual*, 1887. godine, ne samo da je krivo napisao autorovo ime u većini oglasa i najava već nikad nije ni isplatio honorar za ilustracije koje je za prvo meko ukoričeno izdanje romana (objavljeno 1888.) izradio Charles Altamont Doyle, Arthurov otac (Sims 2017: 154; 161–162).

Trebat će se poklopiti niz okolnosti e da bi Conan Doyle mogao napustiti liječničku praksu i postati profesionalnim piscem, a Sherlock Holmes zaposjednuti maštu čitatelja diljem svijeta: uspjeh romana *Micah Clarke* kod kritike (Roden, 2000: xiii; Sims 2017: 164), Doyleov odaziv na sada gotovo legendarnu večeru 1889. godine s glavnim urednikom popularnog američkog književnog časopisa *Lippincott’s*, Josephom Marshallom Stoddartom, na kojoj je pristao napisati drugi roman o Sherlocku Holmesu, *The Sign of [the] Four*, za serijalizaciju u tom časopisu (Cottom, 2012: 544)⁵⁰; poznanstvo s A. P. (Alexanderom Pollockom) Wattom, književnim agentom zahvaljujući čijem zastupanju će započeti dugogodišnju uspješnu i profitabilnu suradnju s časopisom *Strand* (Sims, 2017: 181) te zanimanje prvog urednika novoosnovanog časopisa *Strand*, Herberta Greenhougha Smitha, za lik Sherlocka Holmesa i potencijal koji je predstavljao za taj širokim masama namijenjeni novi časopis (Roden, 2000: xi).

Nakon što je potpisao ugovor sa *Strandom* te mu je u tome časopisu 1891. objavljena prva *pripovijetka* u kojoj se pojavljuje Sherlock Holmes, naslovljena „A Scandal in Bohemia”, Conan Doyle napušta svoju (ne pretjerano uspješnu) oftalmološku praksu u predgrađu Portsmoutha, primorskom odmaralištu zvanom Southsea, te se u potpunosti posvećuje pisanju. Njegov

49 „[T]oo short for a novel and too long for a story.” (Sims 2017: 144)

50 Na večeri je također bio još jedan perspektivni mladi pisac irskog porijekla s kojim je Stoddart kanio (i uspio) dogovoriti suradnju: tijekom 1890. i 1891. časopis *Lippincott’s* je u nastavcima objavio roman Oscara Wildea *The Portrait of Dorian Gray*. (Cottom, 2012: 556–557)

će se vanredno racionalni privatni detektiv, stvoren po uzoru na Doyleova profesora medicine na Sveučilištu u Edinburghu, Josepha Bella, poznatog po pronicljivim opservacijama detalja i na njima utemeljenim zaključcima o boljeticama i zanimanjima pacijenata, pokazati iznimno popularnim i profitabilnim, ne samo za samoga autora već i za časopis u kojem će se pojavljivati. Naime, sve sljedeće pripovijetke o Sherlocku Holmesu – njih ukupno pedeset i šest – Conan Doyle objavit će prvo u časopisu *Strand* u Velikoj Britaniji (te u *Lippincott's* u SAD-u) s ilustracijama Sidneya Pageta, a tiraža i uspjeh časopisa *Strand* vezat će se uz Doyleova detektiva. Prvih dvanaest pripovijedaka iz *Stranda* bit će sabrano u zbirci *The Adventures of Sherlock Holmes* (1892). No, već nakon što mu je u časopisu objavljeno prvih šest iz toga ciklusa, autor je počeo razmišljati kako da se riješi svoje pretjerano popularne kreacije⁵¹ iz straha da će mu onemogućiti nastavak pisanja o drugačijim, raznorodnijim, temama – o nadnaravnom, o profesiji liječnika, o povijesnim događajima, o znanstvenim izumima – ali i iz bojazni da ga potpuno ne obilježi i u pogledu književne reputacije:

„ [N]akon što sam završio dvije serije [pripovijedaka za *Strand*] uvidio sam da sam u opasnosti izgubiti kontrolu, i *biti potpuno poistovjećen s nečime što sam smatrao nižom razinom postignuća*. Stoga sam kao znak vlastite odluke odlučio privesti kraju život svog junaka. Ideja mi je pala na pamet za kratkog odmora u Švicarskoj tijekom kojeg smo supruga i ja posjetili prekrasni vodopad Reichenbach, jezovito mjesto za koje sam pomislio da bi bilo prikladnom grobnicom sirotom Sherlocku, *čak i ako bi to značilo da ću skupa s njime pokopati i svoj bankovni račun . . .* (cit. u Roden, 2000: xvi, moj kurziv)⁵²

U tom citatu iz autorovih memoara možemo uočiti dvije preokupacije koje će se pokazati istinitima. Nakon što je u pripovijetci pod naslovom „The Final Problem” objavljenoj 1893. u *Strandu* (i

51 Već u studenom 1891., nakon što mu je s ogromnim uspjehom objavljeno prvih šest pripovijedaka u *Strandu* i naručeno još šest, u pismu svojoj majci, s kojom je bio posebno blizak i koja u njemu odmalena poticala interes za književnost, Doyle je izjavio da razmišlja na koji način bi se „jednom za svagda” riješio detektiva i posvetio „boljim stvarima” (cit. u Roden, 2009: xiii). Na majčin nagovor se, barem privremeno, predomislio: Holmesa će prvi puta pokušati likvidirati u pripovijetci „The Final Problem” 1893. godine.

52 „[A]fter I have done two series . . . I saw that I was in danger of having my hand forced, and *of being entirely identified with what I regarded as a lower stratum of literary achievement*. Therefore as a sign of my resolution I determined to end the life of my hero. The idea was in my mind when I went with my wife for a short holiday in Switzerland, in the course of which we saw the wonderful falls of Reichenbach, a terrible place, and one that I thought would make a worthy tomb for poor Sherlock, even if I *buried my banking account* along with him . . .” (cit. u Roden, 2000: xvi, moj kurziv)

kao posljednjoj sabranoj i objavljenoj iste godine u drugoj po redu zbirci naslovljenoj *The Memoirs of Sherlock Holmes*) niz litice pored vodopada Reichenbach u smrt survao svoga protagonista u klinču s antagonistom, profesorom Moriartyjem, Conan Doyle suočio se ne samo s negodovanjem široke publike već i sa stvarnim financijskim posljedicama koje je taj završetak iznimno popularnog serijala značio ne samo za njega osobno već i za časopis. Conan Doyle će stoga 1902. za *Strand* napisati ono što se danas obično smatra suvremenim fenomenom – takozvani prednastavak iliti na engleskom *prequel*: kratki roman *The Hound of the Baskervilles*. Kako taj prednastavak neće moći zasititi glad za Sherlockom, Conan Doyle 1904. odlučuje ipak ponovno oživjeti detektiva u pripovijetkama sabranima u zbirku *The Return of Sherlock Holmes* (1905).

No, budući da ni ta zbirka nije zadovoljila apetit za Holmesom, vraća mu se ponovno u romanu *The Valley of Fear* (1915) i u pripovijetkama pisanim tijekom Prvog svjetskog rata, sabranima u zbirci naslovljenoj *His Last Bow* (1917), u kojima se detektiv vraća iz mirovine kako bi se pridružio borbi protiv neprijatelja. Iako bi se iz naslova i detalja dalo zaključiti da je sudjelovanje u ratu sada zaista posljednja Holmesova avantura, dijelom ponesen financijskim razlozima, a dijelom inspiriran uspješnim filmskim adaptacijama pod redateljском palicom Mauricea Elveyja s Eilleom Norwodom u glavnoj ulozi, Conan Doyle je pred kraj života objavio i zadnji niz pripovijedaka sabranih 1927. godine u zbirci *The Case-Book of Sherlock Holmes*. Potonja se smatra najlošijom, ne samo zato što se i sam Conan Doyle žalio da mu nedostaje inspiracije te se za teme i zaplete obraćao svima i svakome već i zato što se i jezično i tematski razlikuje od prethodnih ostvarenja:⁵³ u nekima pripovjedač nije Holmesov vjerni drug doktor Watson, već su ispriповijedane ili iz perspektive sveznajućeg pripovjedača („The Mazarin Stone”) ili iz one Sherlocka Holmesa („The Blanched Soldier”; „The Lion’s Mane”)⁵⁴.

53 Za detaljnu analizu, vidi Robson 2009.

54 Takav pristup pisanju vjerojatno je i razlogom prilično nekonzistentne karakterizacije i kronologije događaja u pripovijetkama općenito. Dok na početku drugog poglavlja prvog romana (*A Study in Scarlet*) Watson svoga novog cimera opisuje kao tihog, urednog ranoranioca (Conan Doyle 2004: 10), u kasnijim pripovijetkama („The Musgrave Ritual”; „The Dying Detective”) Holmes postaje neuredni ekscentrik budan u bilo koje doba noći. Iako Watson u prvoj pripovijetci („A Scandal in Bohemia”) veli da se nakon vjenčanja (kojim završava prethodni roman, *The Sign of [the] Four*) odalečio od Holmesa, no da ga je ipak iz znatiželje posjetio sljedećeg proljeća na 20. ožujka 1888. (Conan Doyle 1971: 4), na početku devete pripovijetke iz istog ciklusa („The Engineer’s Thumb”) kaže da se oženio u ljeto 1889. (201) U sljedećem ciklusu, napisanom svega godinu dana kasnije, kronologija će biti još zbrčkanija i to ponekad unutar iste pripovijetke pa tako, iako Watson na početku pripovijetke „The Stockbroker’s Clerk” govori o vjenčanju u ljeto, već u idućem paragrafu radnju koja se odvija tri mjeseca kasnije smješta – u

S obzirom da je fokus ove knjige na prvim prijevodima i to onima objavljenima tijekom devetnaestoga i na početku dvadesetoga stoljeća, razmatrat ću samo prijevode prvih triju romana te pripovijetke iz prvih triju zbirki (znači, izvornike objavljene zaključno s 1905. godinom). Iz bibliografije prijevoda koju sam pripremila (vidi Prilog I) zanimljivo je primijetiti da će kasnija djela, objavljena u izvorniku nakon 1905., rijetko – i dosta kasno – ugledati svjetlo dana na hrvatskom jeziku.

Osim brige da će ga Holmes kreativno sputati, u poviše navedenom citatu iz Conan Doyleove autobiografije nazire se i jedna druga: da će mu se spisateljska karijera *svesti* na detektivsku prozu. Kad Conan Doyle kaže da ga proganja pomisao da će ga se povezivati s „nižom razinom postignuća”, njega brine da će mu izmaći književnički status jer će se njegovo pisanje *spustiti na razinu* popularnog, trivijalnog štiva kakvim su se detektivske pripovijetke smatrale. Taj strah pokazat će se prilično opravdanim i to na niz ponekad neobičnih i neočekivanih načina. Zahvaljujući poistovjećivanju sa svojim fikcionalnim detektivom i njegovim nepristranim, racionalnim, empirijskim pristupom odgonetanju kriminalnih zagonetki, Conana Doylea često se pozivalo da pomogne u rješavanju stvarnih kriminalnih slučajeva, a ponekad se i on sam, kao u slučaju nepravедno osuđenog Georgea Edaljija, smatrao pozvanim da intervenira i pomogne ispraviti nepravdu.⁵⁵ Nadalje, iako se danas smatraju kanonskima, u vrijeme kada su bile objavljivane, te su se detektivske priče smatrale razbibrigom, što se može vidjeti i iz načina na koje je Doyleov sunarodnjak i kolega sa studija medicine, škotski pisac Robert Louis Stevenson, u pismu Doyleu pohvalio pripovijetke o Sherlocku Holmesu: „Ovo je književnost kakvu volim kad me mori zubobolja. Točnije, baš me bila razveselila

lipanj (Conan Doyle, 2009: 73), dok je u pripovijetci „The Crooked Man” radnja smještena u ljeto *nekoliko mjeseci nakon* vjenčanja (155), iako se „The Naval Treaty” odvija u srpnju *odmah nakon* vjenčanja (213). Još je gori problem Watsonove rane: na početku *A Study in Scarlet* radi se o rani u ramenu zadobivenoj za Watsonove službe tijekom rata u Afganistanu (Conan Doyle 2004: 3), no već u sljedećem romanu (*The Sign of [the] Four*) rana se „preselila” iz ramena u nogu (Conan Doyle 2004: 111), dok se u pripovijetci „The Noble Bachelor” iz sljedeće zbirke *metak* nalazi u nedefiniranome „udu” (engl. *limb*; Conan Doyle 1971: 224).

55 Vidi Kerr (2013: 133–158) za širi kontekst piščevih intervencija u kriminalne i zakonodavne rasprave, kao i Fox (2018) za detaljan prikaz slučaja Edalji. Za digitaliziranu verziju Doyleova teksta o slučaju iz 1907. vidi „The Case of Mr George Edalji”, dostupno na mrežnoj stranici *Project Gutenberg Australia* na: <http://gutenberg.net.au/ebooks12/1202671h.html#pt1> O istom je slučaju 2005. godine engleski pisac Julian Barnes napisao izvrstan neo-viktorski roman *Arthur & George* (London: Jonathan Cape) koji je doživio i tv adaptaciju u obliku istoimene mini-serije scenarista Eda Whitmorea s Martinom Clunesom i Arsherom Alijem u naslovnim ulogama (ITV, 2015).

upala porebrice kad sam uzeo tu knjigu u ruke; kao čovjeku od medicine bit će ti drago čuti da je lijek djelovao istoga trena.” (cit. u Sims, 2017: 197)⁵⁶ Da se pripovijetke o Sherlocku Holmesu smatralo lakim štivom i u hrvatskim književnim krugovima toga vremena te da se taj dio opusa Conana Doylea ocjenjivao kao manje vrijednom vrstom pisanja možemo zaključiti iz napisa hrvatskih književnih kritičara s kraja devetnaestoga stoljeća.

Conan Doyle i Sherlock Holmes iz perspektive hrvatskih suvremenika

3.3.

Nedvojbeno najistaknutiji autoritet za englesku književnost s kraja devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća i ujedno pionir hrvatske anglistike Vladoje Dukat (1861. – 1944.)⁵⁷, nakon što je u 5. broju časopisa *Vienac* objavio prijevod Doyleove kratke priče „Stari liječnik” iz zbirke inspirirane iskustvom u medicinskoj praksi⁵⁸, 1897. godine je u broju 17. istog časopisa objavio i kratki osvrt na Doyleovo najnovije djelo, roman *Rodney Stone* (1896). Dukatov komentar na Doyleov opus vrlo je pronicljiv i stoga niže navodim nešto poduži navod:

„ Conan Doyle je mladji pisac, koji je zarana izašao na glas. Isprva je pisao gotovo same „detektivne” romane t. j. pripovijesti, u kojima se iznosi na svjetlo kakov veliki zločin i način, kako vješti detektivi ulaze u trag zločincima. Glavno je lice u tim pripovijetkama Doyle-ovim bio „Sherlock Holmes”,

56 „That is the class of literature I like when I have the toothache. As a matter of fact, it was a pleurisy I was enjoying when I took the volume up; and it will interest you as a medical man to know that the cure was for the moment effectual.” (cit. u Sims, 2017: 197) Stevenson je u liku Sherlocka Holmesa prepoznao karakteristike njihovog bivšeg profesora medicine na Sveučilištu u Edinburghu, Joesa Bella. Na njegov upit Holmes je odgovorio potvrdno, točnije, da se radi o razblaženom spoju Bella i Poeova g. Dupina; Doyle je prvu ukoričenu zbirku pripovijedaka i posvetio svome voljenom profesoru (ibidem).

57 Dukat je i autor *Čitanke iz englesko-američke i skandinavske književnosti* (1903), prvog takvog djela u nas koje na jednom mjestu donosi prijevode pjesama i ulomaka proznih djela iz ovih književnosti; u „Predgovoru” se i sam žali na nedostatak (kvalitetnih) prijevoda ovim riječima: „Na žalost ima u nas malo prijevoda iz engleskoga, a i ono malo često je dosta slabo; ja sam stoga, kako pokazuju imena prevodilaca, uzimao i od braće Srba. Ni oni baš nemaju izobila valjanih prijevoda, no svakojako su bogatiji od nas.” (Dukat 1903: v-vi) Za više o Dukatovoj bogatoj karijeri, vidi Splivalo-Rusan 2023 (c. 1993).

58 Dukatov prijevod kratke priče „Behind the Times” (iz zbirke *Round the Red Lamp*, 1894) objavljen je pod naslovom „Stari liječnik: Critica iz novije engleske književnosti” u *Viencu* br. 5 iz 1897., str. 72–74.

tip, u kom je autor kušao da prikaže ideal odvažna, „naučno naobražena” detektiva. *Priznati se mora, da su sve pripovijetke te ruke vrlo dobro zamišljene i vanredno vješto izradjene: oštroumnost detektiva, komu su najslabiji tragovi dovoljni da se dovine cilju, napunja čitatelja udivljenjem; senzacije i užasnih situacija imade na pretek, ali poezije imade u tim pripovijetkama vrlo malo.* No pored svega toga ili možda baš zato izašao je Conan Doyle na glas kao neobično „clever” (vješt) pisac. *Koji je časopis mogao okititi svoje stupce novom pripovijetkom Doyle-ovom, mogao je biti uvjeren, da će se krug njegovih čitatelja dajbudi podeseterostručiti.* Ali za malo godina dosadi Doyle-u taj posao i on okrenu drugim smjerom. Sa svojim mladjim plodovima izgubio je dašto milost onih redova publike, što su ga dotada milovali *ali je zato postao ljubimcem čitatelja, koji i u literarnoj razbibrigi traže iskricu čiste poezije.* (Dukat, 1897: 275, moj kurziv)

Dukatova ocjena zrcali upravo one karakteristike pripovijedaka o Sherlocku Holmesu koje su Conana Doylea najviše brinule: iako su „vješto izradjene” i napisane na način koji će privući mnoštvo čitatelja, u njima je vrlo malo „čiste poezije”, to jest književne vrijednosti, koju je autor ipak sposoban unijeti u svoja druga djela. No, iako će pokazati entuzijazam za ovu, širu, dimenziju njegova spisateljskog rada, u svojoj će knjizi *Slike iz povijesti engleske književnosti* – prvom djelu te vrste u nas – Dukat opisati Conana Doylea tek kao „vješt[og] sastavljač[a] detektivnih romana” (1904: 227) i kao člana „čitave vojske pisaca *drugoga* reda” (270, moj kurziv) okupljenih oko Dickensa, Thackareyja i Eliot, koje je Dukat smatrao glavnim vođama u pokretu „koji je izveo roman za Viktorijanske ere na najviši stepen savršenstva” (269).

U toj interpretaciji Doyleova mjesta u panteonu engleske viktorijanske književnosti trebamo tražiti razloge zbog kojih prijevode njegovih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu nećemo naći u prestižnim hrvatskim književnim časopisima devetnaestoga stoljeća kao što je *Vienac*, kao ni u drugim književnim časopisima s renomeom koji su svoje mjesto zavrijedili i u digitaliziranoj *Bibliografiji hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća* Vinka Brešića (2020. [c. 2006]). No, to što ih nema u *prestižnim* književnim časopisima ne znači da prijevodi pripovijedaka o Sherlocku Holmesu nisu objavljivani na hrvatskom jeziku u tome razdoblju, nego radije da ih treba tražiti u hrvatskim ekvivalentima engleskoga ilustriranoga časopisa *Strand*. Stoga me je potraga za najstarijim prijevodi-ma odvela do dragocjenog (iako još uvijek nedovršenog) digitalnog resursa, portala *Stare hrvatske novine i časopisi* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te ostalih hrvatskih knjižnica uključenih

REKONSTRUKCIJA KRONOLOŠKE
BIBLIOGRAFIJE PRIJEVODA

3.4.1.

Kronološka bibliografija prijevoda (vidi Prilog I) koju prilažem ovoj knjizi nastala je usporedbom kartičnog i online kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i drugih postojećih online knjižničnih kataloga (kataloga Gradske knjižnice Rijeka, Knjižnica grada Zagreba, Gradske knjižnice Marka Marulića Split, Sveučilišne knjižnice u Rijeci, Sveučilišne knjižnice u Splitu), dostupnih bibliografija (*Hrvatske retrospektivne bibliografije knjiga 1835.–1990.*; *Grade za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.*; *Bibliografije hrvatskih časopisa 19. stoljeća*; *Svjetske književnosti u hrvatskim prijevodima: 1945.–1985.*) te istraživačkim radom provedenim na materijalima objavljenima na portalu digitaliziranih novina *Stare hrvatske novine* Digitalne NSK. Osim najranijih prijevoda, ova bibliografija nastoji obuhvatiti i sve postojeće prijevode objavljene do kraja ljeta 2023. i na taj način, između ostaloga, dati temelj za uvid u dinamiku objavljivanja prijevoda pripovijedaka i romana o Sherlocku Holmesu i neku buduću detaljniju analizu iste. Ono što odmah privlači pažnju jest činjenica da, prema dostupnim izvorima, dvadesetih godina naglo opada broj novih prijevoda Doyleovih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu te da će prevodilačka aktivnost vezana uz pripovijetke o Sherlocku Holmesu u Hrvatskoj ponovno živnuti tek šezdesetih godina i intenzivirati se u posljednjih dvadesetak.

Iako je Conan Doyle bio vrlo produktivan pisac čiji se opus nije ograničavao na pustolovine detektiva Holmesa, valja primijetiti da je do kraja Drugog svjetskog rata od njegovih drugih djela na hrvatski prevedena samo nekolicina i to uglavnom u dnevnim novinama ili dvotjednicima; situacija se nije bitno promijenila ni nakon Drugog svjetskog rata. Osim prethodno spomenute pripovijetke „Behind the Times”, prevedene kao „Stari liječnik” u *Viencu* (1897., prev. V. Dukat) nalazimo i dvije njegove ranije pripovijetke, koje je Conan Doyle na početku karijere objavio anonimno 1881. godine: „A Night Among the Nihilists” prevedenu kao „Prokleti kovčeg” (*Dom i svijet*, 1. listopada 1905.) i pripovijetku „The Gully of Bluemansdyke: A True Colonial Story” prevedenu kao „Hvatanje australskih razbojnika” (*Dom i svijet*, 15. rujna 1905.). Tu su još i pripovijetke iz serije *The Exploits of Brigadier Gerard*, prevedene kao *Junačka djela brigadira Gerarda* i objavljene u nastavcima u dnevnim novinama *Novosti* od 5. do 29. siječnja 1914. (preveo K. Blagaić), novela *Danger! A Remarkable Story of England At War Being the Log of Captain John Sirius* prevedena

kao *Pogibao za Englesku* i objavljuvana u nastavcima u *Jutarnjem listu* od 20. do 31. siječnja 1915. (jednosveščano izdanje izašlo je iste godine u Zagrebu u nakladi Ign. Granitza) te roman *The Lost World*, preveden kao *Prehistorijski svijet: izvještaj o skorašnjim čudnovatim doživljajima profesora George-a E. Challengera, lorda Johna Roxtona, profesora Summerlee-a i gosp. G. D. Malone-a od „Daily Gazette”* (Zagreb: Zaklada Tiskare Narodnih novina, 1927., prev. D. Šijan).

S obzirom da se ova knjiga bavi najstarijim prijevodima pripovjedaka Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesu, pregled kronologije prijevoda i njihova analiza u ovome poglavlju fokusirani su na razdoblje od 1894. godine, iz koje potječe najstariji prijevod koji sam uspjela identificirati, do 1912. kada katalog NSK-a bilježi (najvjerojatnije) objavljuvanje ukoričenih izdanja prijevoda ranijih pripovjedaka o Holmesu u nakladi „Hrvatske biblioteke”, serije specijalizirane za popularne romane tiskane u Zagrebu u nakladi Knjižare Lavoslava Hartmana.

3.4.2. PREGLED DINAMIKE RANIH PRIJEVODA U ODNOSU NA VRIJEME OBJAVLJIVANJA IZVORNIKA

Kao što je spomenuto, lik Sherlocka Holmesa po prvi puta se pojavio 1887. godine u kratkom romanu *A Study in Scarlet* u časopisu *Beeton's Christmas Annual* opremljenom ilustracijama Davida Henryja Fristona (1820.–1906.); roman je sljedeće godine objavljen u pristupačnom meko ukoričenom izdanju nakladnika Ward, Lock & Co. s ilustracijama Doyleova oca. Najstariji hrvatski prijevod objavljan je u nastavcima u dvotjedniku *Dom i svijet* od 1. siječnja do 15. travnja 1895. pod nazivom *Kasna osveta: kriminalna pripoviest* s dodatnim podnaslovom u zagradi koji je glasio *Iz zapispnika londonskoga tajnoga redarstvenika*. Iako se navodi djelomično ime prevoditelja kao A. Svilanić, valja istaknuti da se u nijednom nastavku objavljenom u *Domu i svijetu* ne spominje *autorovo* ime, što je vjerojatno i razlogom da je taj prijevod dosad promicao istraživačima. Naslov prijevoda prilično je senzacionalističan i otkriva motiv ubojstvima iz prvoga dijela romana a vodi se načinom na koji je preveden prvi njemački prijevod, *Späte Rache* (to jest, kasna osveta; Ratković 1978: 228). Uvidom u tekst te usporedbom prijevodnih rješenja, utvrđeno je da je taj prijevod A. Svilanića isti tekst koji je objavljen u dva meko ukoričena sveska u sklopu „Hrvatske biblioteke” (sv. 148–149) kao *Kasna osveta: kriminalna pripoviest* (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch)), koji se čuvaju kao tvrdo uvezana knjiga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici; činjenica da su uvezani u obliku jednosveščane knjige bez vanjskih mekih korica koje bi upućivale na kontekst iz kojeg su proizašli lako može zbuniti čitatelja i navesti ga na

pomisao da se zaista i radi o prvom tvrdo ukoričenom jednosveščanom izdanju. Nadalje, u sačuvanim primjercima nedostaje godina izdanja, a u katalogu NSK-a se pretpostavlja da je prvi uvezani primjerak, kojem se kao izdavač navodi Tiskara i naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), iz 1910. a drugi, kojem se kao izdavač navodi Tiskara i naklada Knjižare L. Hartmana (St. Kugli), iz 1912. Međutim, u oba sačuvana primjerka ne nalazimo ni godinu izdanja niti ime autora: u prvom je ime autora dodano olovkom a u drugom je godina izdanja pridodana nalivperom. Očito je da će datiranje tih izdanja biti vezano uz povijest tiskare i njezinu promjenu imena te uz ulogu voditelja tiskare, Stjepana Kuglija (1851.–1915.), koji je, prema dostupnim izvorima, vodio tiskaru od 1881. sve do svoje smrti 1915. godine, kada je preuzimaju njegovi sinovi (vidi Klaić 1922: 70; Stipčević 2008: 31–32; Maruševski 2013b, n.p.). No, upravo se tu susrećemo s novim poteškoćama, budući da u literaturi, čini se, nema konsenzusa oko datuma promjene naziva. Naime, najcitiraniji izvor po ovom pitanju, Berislav Majhut, tvrdi da „U vremenu od 1902. do smrti Stjepana Kuglija 27. prosinca 1915. njihova izdanja [Kugli i Deutsch, op. A.] u impresumu imaju oznaku «Knjižara Lavoslava Hartmana (St. Kugli)»” (2006, n.p.), dok prema Olgi Maruševski Kugli nastavlja koristiti Deutschovo ime i nakon njegova povlačenja zbog bolesti, a naziv ‘Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch)’ mijenja u ‘Knjižara L. Hartmana (St. Kugli)’ tek 1913. nakon što Stjepan Kugli dobije obrtnicu (vidi Maruševski 2013b). Potonjoj tvrdnji u prilog, međutim, ne bi išli oglasi iz 1908. godine za izdanja tiskare koje nalazimo u *Domu i svijetu*, dvotjednim novinama koje je izdavala ista knjižara. Štoviše, zadnji spomen Deutscha u nazivu tiskare nalazi se u broju 2 *Doma i svieta* od 15. siječnja 1903. godine, u kojem se u impresumu na dnu posljednje stranice kao naziv navodi ‘Tiskara knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch) u Zagrebu’, dok se u najavama novih djela kao i novih brojeva *Doma i svieta* spominje ‘Knjižara L. Hartmana (St. Kugli)’.⁵⁹ Ti paratekstualni podaci išli bi, dakle, u prilog Majhutovom datiranju; u tom slučaju, godine izdanja naslova kojima se kao izdavač navodi ‘Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch)’ mogle bi se s oprezom datirati prije siječnja 1903. godine.⁶⁰

Dodatni argument za takvo datiranje nalazimo i u paratekstu tvrdo uvezanih svezaka prijevoda iz serije „Hrvatska biblioteka”, a koji se nalazi na unutarnjoj strani mekih korica sačuvanih u drugim

59 Vidi str. 40, dostupnu na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=e1a23cfd-7a94-4acd-bb5f-d77e819fc9a5>

60 Takvom datiranju u prilog ide i povijest nakladničke sprege Kuglija i Deutscha koju iznosi Vjekoslav Klaić u svojoj knjizi *Knjižarstvo u Hrvata* (1922: 68–70); prema Klaiću, Deutsch je „koncem 1902. istupio iz posla” (Klaić 1922: 70).

izdanjima iz te serije.⁶¹ numeriranom popisu naslova objavljenih u toj seriji i njihovom redoslijedu objavljivanja. Usporedbom rednih brojeva svezaka te datuma i godina u kojima su objavljivani prijevodi istih naslova u *Domu i svijetu*, možemo pretpostaviti da su samostalno objavljeni svesci (danas tvrdo uvezani kao jedan primjerak) prvi puta mogli biti objavljeni već iste godine kad i prijevod u *Domu i svijetu*, to jest 1895. Naime, ne samo što je *Dom i svijet* – taj „ilustrovani list za zabavu, pouku i viesti o dnevnih događajih, javnom i društvenom životu, umjetnosti i znanosti, trgovini i obrtu, glazbi, kazalištu i modi” – izlazio u nakladi Knjižare Lava Hartmana (Kugli i Deutsch), već mu je odgovorni urednik – kao i „Hrvatskoj biblioteci” – bio Stjepan Kugli, dok je, prema paratekstu digitaliziranih novina, od siječnja 1888. do 1. rujna 1895. za sadržaj novina bio odgovoran Nikola Kokotović (1859.–1917.)⁶² nakon čega uređivanje preuzima sam Kugli do svoje smrti 1915. Usporedbom književnih naslova koji su objavljivani u tom ilustriranom dvotjedniku s popisom djela objavljenih u seriji „Hrvatska biblioteka” možemo stoga zaključiti da je u potonjoj seriji po završetku objave prijevoda (ali i izvornih književnih djela napisanih na hrvatskom jeziku) u *Domu i svijetu* isti nakladnik objavljivao njihova, široj publici financijski pristupačna, izdanja u obliku meko ukoričenih svezaka.

Sljedeći prijevod istoga romana, ovoga puta atribuiran piscu, ali bez spomena prevoditelja, nosi isti naziv – *Kasna osveta*. Objavljen je 1908. u dva meko ukoričena sveska u sklopu serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* u nakladi zagrebačkog knjižara Gjüre Trpinca (1874.–1950.) 1908. godine. To je

61 Usp. korice u uvezanim primjercima izdanja *Znak četvorice* (sv. 222–224, signatura 152.545sv.222-224) ili *Zagonetna smrt* (sv. 237–238, signatura 152.545sv.237-238). Ono što je zanimljivo je da je u ovom popisu objavljenih naslova kao autor *Kasne osvete* naveden prevoditelj A. Svilanić, a ne A. C. Doyle.

62 Vidi paratekst zadnje (16.) stranice prvog broja iz 1888. (u broju stoji 1887.) na <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=26381620-a0ea-40bo-b180-06a7do808973>, te onaj posljednjeg broja u kojem se spominje u izrazu „Uredio glavni suradnik”, br. 17. od 1. rujna 1895. na str. 340 (dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=5fo32feb-c618-4418-80d8-e817b8983008>). Ovdje nudim detaljne podatke budući da se u literaturi pojavljuje cijeli niz tvrdnji koje se ne podudaraju: u *Hrvatskoj enciklopediji* stoji da je Kokotović bio urednikom do 1894. (vidi „Dom i svijet”, dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?id=15874>) dok Mujadžević (2009: n.p.) tvrdi da je Kokotović bio glavnim urednikom od 1888. do 1912. Maruševski (2013b) pak tvrdi da je *Stjepan Kugli* bio urednikom od 1898. do 1914. Iako je Stjepan Kugli svugdje u impresumu naveden kao osoba odgovorna za uredništvo/redakciju, prema podacima iz samog časopisa (točnije, impresumu koji se navodi na kraju svakog broja), Kugli je uređivao *Dom i svijet* od broja 18 (15. rujna 1895., vidi <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=9adb63d2-8436-4e11-a6bo-cb813761fb6c>) do svoje smrti; kao zadnji koji je uređio navodi se br. 24. zaključen 11. prosinca 1915. (vidi <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=f651c904-32b9-424c-ab9a-00ee18e7262e>)

ujedno i posljednji prijevod čiji naslov slijedi uzor njemačkog prijevodnog prvijenca; kasniji hrvatski prijevodi pokušat će se uhvatiti u koštac s naslovom, ali i predloškom engleskog izvornika pa redom glase: *Skrljetna studija* (preveli Ružica i Aleksandar Vlaškalin, Rijeka: Otokar Keršovani, 1963.; kasnija verzija, objavljena 1978. u zagrebačkoj Alfi, glasit će *Grimizna studija*), zatim *Grimizna nit* (prev. Domagoj Orlić, Labin: Mathias Flacius, 2013.) i *Grimizna istraga* (Svetlana Grubić Samaržija, Zagreb: Petrine knjige, 2022.).

1890. godine Doyle objavljuje kratki roman *The Sign of the Four* (alternativni naziv: *The Sign of Four*). Najstariji prijevod objavljan je u nastavcima u novinama *Dom i svijet* od 1. srpnja 1899. do 15. listopada 1899. godine pod naslovom *Znak četvorice: kriminalni roman*. Za razliku od *Kasne osvete*, sada uz inicijale prevoditelja imamo i djelomično navedeno ime autora: „Napisao Conan Doyle, preveo A. S.” (str. 254). Valja primijetiti kako će sve do kraja Prvog svjetskog rata svi prijevodi i spomeni Arthura Conana Doylea izostavljati njegovo prvo ime (Arthur) te se nameće pitanje je li itko, osim Vladoja Dukata u *Slikama iz povijesti engleske književnosti* (1904: 272) uopće bio svjestan da je piščevo ime „Arthur” a da je „Conan” drugo ime koje je Arthur sâm odlučio preinačiti u dodatno prezime (Sims 2017: 181). Prvi prijevod u obliku knjige zabilježen u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice glasi *Znak četvorice: kriminalni roman* i ovdje se ponovno radi o tvrdo ukoričenom *uvezu* triju meko ukoričenih svezaka u izdanju Kuglijeve „Hrvatske biblioteke” (u katalogu nalazimo metapodatke: „prev. anon., Zagreb: Knjiž. L. Hartmana (Kugli i Deutsch), [1899?]). „Hrvatska biblioteka” sv. 222 – 224”). Ono što nam pomaže datirati taj svezak u 1899. godinu jest reklama na vanjskoj mekoj, purpurnoj, korici uvezanoga sveska kojom se objavljuje da je izišla Knjiga 1. *Povjesti* (sic) *Hrvata* Vjekoslava Klaića, a za koju znamo da je objavljena 1899. godine. Tom prijevodu slijedi dvosvesčani prijevod *Znak četvorice* iz 1908. atribuiran „Conan Doyle-u”, no bez imena prevoditelja objavljen u Trpinčevoj seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*; kao i izdanje *Kasne osvete* u toj seriji prijevod je popraćen ilustracijama Richarda Gutschmidta, najvjerojatnije preuzetima iz ilustriranog autoriziranog njemačkog prijevoda iz 1902. godine u izdanju Roberta Lutza iz Stuttgarta. Svi sljedeći prijevodi zadržavaju isti naziv.

1892. godine objavljena je prva zbirka pripovijedaka o Sherlocku Holmesu koje su prethodno izlazile 1891. i 1892. godine u časopisu *Strand*, pod nazivom *The Adventures of Sherlock Holmes*. Prvi hrvatski prijevod čitave zbirke bit će objavljen tek 1988. u izdanju zagrebačkog Grafičkog zavoda Hrvatske kao *Pustolovine Sherlocka Holmesa*; taj prijevod Gige Gračan bit će popraćen njezinim bilješkama i izvornim ilustracijama Sidneyja Pageta (1860.–1908.)

izrađenima za objavu u časopisu *Strand*. No, najstariji hrvatski prijevod neke pripovijetke iz te zbirke ujedno je i najstariji hrvatski prijevod nekog djela Conana Doylea o Sherlocku Holmesu. „Izgubljeni dragulj” prijevod je božićne pripovijetke „The Adventure of the Blue Carbuncle” objavljen bez imena autora u dva nastavka u časopisu *Dom i svijet* od 15. kolovoza i 1. rujna 1894. Kao prevoditelj navodi se „A. R-ć”. Ista praksa nastavit će se i u nizu ostalih prijevoda pripovijedaka iz navedene zbirke objavljenih u istom časopisu. Tako ih nalazimo bez autorova imena, ponekad s napomenom „prevod iz englezkoga” i/ili inicijalima prevoditelja, kako slijedi: „Ridjokosa družba: Pripoviest londonskoga redarstvenika”/„The Red-Headed League” (15. srpnja i 1. kolovoza 1895.); „Tajinstvena vrpca: Kriminalna pripoviest. Prevod iz englezkoga”/„The Speckled Band” (1. rujna 1895.); „Izčeznula zaručnica: Prevod iz englezkoga”/„The Noble Bachelor” (15. rujna 1895.); „K. K. K. Prevod iz englezkoga”/„The Five Orange Pips” (1. listopada 1895.); „Napadaj iz zasjede: Kriminalna pripoviest. Prevod iz englezkoga”/„The Boscombe Valley Mystery” (15. listopada i 1. studenog 1895.); „Vješta obsjena: Prevod iz englezkoga”/„A Case of Identity” (1. prosinca 1895.); „Tajinstvena obitelj: Prevod iz englezkoga”/„The Copper Beeches” (15. siječnja i 1. veljače 1896.); „Čovjek s brazgotinom: Prevod iz englezkoga”/„The Man with the Twisted Lip” (1. kolovoza – 1. rujna 1896.). Pripovijetka „The Adventure of the Engineer’s Thumb” iz iste zbirke prevedena je tek tri godine kasnije u *Domu i svijetu* pod nazivom „Mjernikov palac” i objavljena u dva nastavka, 15. svibnja i 1. lipnja 1899. Za razliku od prethodnih prijevoda, tu nalazimo nepotpuno autorovo ime i inicijale prevoditelja: „Napisao A. Doyle, preveo A. R.”; to je ujedno i jedini put da se inicijal „A” pojavljuje uz Doyleovo prezime. Sa popriličnom sigurnošću možemo ustvrditi da je iste godine u sklopu „Hrvatske biblioteke” (sv. 229) objavljeno i meko ukoričeno izdanje (također objavljenom u istom broju *Doma i svijeta*) naslovljeno *Mjernikov palac: kriminalna pripoviest*; kao izdavač se navodi Kugli i Deutsch, što ga, prema prethodno navedenome, datira prije siječnja 1903. godine, dok se kao autor navodi „A. Doyle”. S obzirom da se na mekim koricama uvezanog sveska taj naslov nalazi kao posljednji (br. 229) na popisu svezaka objavljenih u seriji „Hrvatske biblioteke” s prethodno navedenom reklamom za Knjigu 1. Klaićeve *Pov[i]jesti Hrvata*, možemo je s oprezom datirati u 1899. godinu. Spomenuti prijevod „Mjerenikova palca” doživio je još nekoliko izdanja u sljedećih dvadesetak godina (u kojima će se pojavljivati zajedno s još jednom pripovijetkom objavljenom u *Domu i svijetu*, onom nepoznatog pisca naslovljenom *Tajinstvena krabulja: crtica iz mljetačkoga života*).

Prijevod nekolicine pripovijedaka iz spomenute zbirke objavljen je 1908. u tri sveska serije *Detektiv Sherlock Holmes i*

njegovi znameniti doživljaji Gjure Trpinca. U svesku 30 nalazimo pripovijetku „The Adventure of the Engineer’s Thumb” prevedenu kao „Mjernikov palac”. U svesku 32 objavljene su naslovna pripovijetka „Izčeznula zaručnica” (čiji se naslov na koricama razlikuje od naslova u samom tekstu, gdje glasi „Izčeznula mladenka”)/ „The Adventure of the Noble Bachelor” i „Pjegasta vrvca”/ „The Adventure of the Speckled Band”. U svesku 33 nalazimo pripovijetku „The Adventure of the Copper Beeches” prevedenu kao „Ljetnikovac u Hampshireu” i naslovnu pripovijetku „Poviest berilskoga nakita” / „The Adventure of the Beryl Coronet”.

1893. godine objavljena je druga zbirka pripovijedaka o Sherlocku Holmesu naslovljena *The Memoirs of Sherlock Holmes*, u kojoj su sabrane pripovijetke objavljene iste godine u časopisu *Strand*. Prijevodi tih pripovijedaka dosta će kasniti za originalima. Pripovijetka „Silver Blaze” objavljena je kao „Zagonetna smrt” u časopisu *Dom i sviet* od 1. i 15. studenog 1899. s napomenom „Napisao C. Doyle, preveo –ić.” Ista pripovijetka objavljena je u svescima 237–238 „Hrvatske biblioteke”, prvo u izdanju ‘Kugli i Deutsch’, a drugo u izdanju knjižare ‘St. Kugli’, dakle, nakon siječnja 1903.); oba sadrže i prijevod pripovijetke „Lukava odgojiteljica” Annie Bock, koja je također izašla u *Domu i svietu* iste godine. „Silver Blaze” će također izaći 1908. u sklopu Trpinčeve serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* (sv. 30), ali pod nazivom „Srebrenko”, zajedno s prijevodom pripovijetke „The Musgrave Ritual”, objavljene pod nazivom „Katekizam porodice Musgrave”. Potpuno zaseban prijevod pripovijetke „The Reigate Squires”, prevedene kao „Vlastelini od Reigate”, objavljen je zajedno s pripovijetkom „Umorstvo u Abbey Grange”/ „The Abbey Grange” iz zbirke *The Return of Sherlock Holmes* (1905) kao *Sherlock Holmes od Conan Doleya [!] u hrvatskom prevodu* u nakladi zagrebačke Knjižare J. Sokol (Tisak C. Albrechta (Maravić i Dečak⁶³)), no bez spomena godine objave ili prevoditelja; katalog NSK-a navodi moguću godinu izdanja kao 1906. Ta verzija „Umorstva u Abbey Grange” (sic) razlikuje se od prijevoda „Umorstvo u Abbey Grangeu” koji je objavljen u *Domu i svietu* od 1. siječnja – 1. veljače 1907. s napomenom „napisao Conan Doyle”, ali bez spomena prevodioca.

1902. Arthur Conan Doyle objavio je kratki roman *The Hound of the Baskervilles*, koji je u nastavcima izlazio u časopisu *Strand* prethodne godine. Prijevod u nastavcima, kojeg potpisuje A. Svilanić, objavljivan je 1903. godine u časopisu *Dom i sviet* pod naslovom

63 Prema Olgi Maruševski, tiskaru C. Albrechta vodili su zakupnici Mile Maravić i Mirko Dečak pod nazivom *C. Albrecht (Maravić i Dečak)* samo od 1905. do 1906; to bi stoga bilo i vremensko ograničenje moguće objave tog izdanja (vidi Maruševski 2013a).

Tajinstveni brat iz Amerike: kriminalni roman i to od 1. srpnja do 1. listopada. Meko ukoričeno izdanje u sklopu „Hrvatske biblioteke” (sv. 356 – 359) izašlo je vrlo vjerojatno iste godine (izdavač je St. Kugli; u tvrdo uvezanom primjerku koji se čuva u NSK-u rukom je dodana ta godina), no u njemu se ne spominju ni ime autora niti inicijali prevodioca. Dvosveščani prijevod te novele pod nazivom *Baskervilski pas* objavljen je 1908. u sklopu serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* (Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara), također bez spomena imena prevodioca.

1905. godine objavljena je zbirka *The Return of Sherlock Holmes*. Dvije godine nakon toga u dvotjedniku *Dom i svijet* objavljeni su prijevodi nekolicine u njoj objavljenih pripovijedaka, redom: „Plesači: Prievod” / „The Dancing Men” (15. siječnja – 1. ožujka 1907., bez spomena imena autora ili prevodioca); „Otmica iz odgojilišta” / „The Priory School” (15. srpnja – 1. rujna 1907.) s napomenom „Napisao Connan [sic] Doyle”, ali bez spomena prevodioca. *Otmica iz odgojilišta: kriminalni roman* izaći će i u meko ukoričenom izdanju u sklopu „Hrvatske biblioteke” (sv. 469), bez spomena prevodioca i bez godine izdanja; u sačuvanom, tvrdo uvezanom primjerku koji se čuva u NSK-u rukom je dodana godina ‘1907.’ U *Domu i svijetu* iste godine objavljena je i već spomenuta pripovijetka „Umorstvo u Abbey Grangeu” (1. i 15. siječnja 1907.) s napomenom „napisao Conan Doyle” i bez spomena prevodioca, kao i „Crni Petar” / „Black Peter” (19. rujna – 1. listopada 1907.) te „Izgubljeni biser” / „The Six Napoleons” (15. listopada – 1. studenog 1907.). Iste godine izašao je i još jedan prijevod potonje pripovijetke, sada naslovljen „Šest Napoleonovih poprsja: kriminalna pripovijest”, koji će u nastavcima izlaziti u gospićkim novinama *Hrvat* (br. 35, 36 i 38 od 15., 18. i 29. svibnja 1907.) s napomenom: „Napisao C. Doyle, preveo Lovrović Solerti.”

Iz navedenog pregleda najstarijih prijevoda naslova prvih triju zbirki i prvih triju romana o Sherlocku Holmesu Arthura Conana Doylea možemo izvući nekoliko zaključaka. Većina prijevoda u novinama i časopisima objavljena je anonimno: uglavnom bez punog imena i prezimena autora, a samo rijetki su navodili prezime prevodioca (kao npr. „A. Svilanić”) čiji će prijevodi romana biti objavljeni u obliku romana u svescima u izdanju „Hrvatske biblioteke”, serije specijalizirane za suvremenu književnost u kojoj nalazimo i prve prijevode Julesa Vernea te Edgara Allana Poea, ali i romane Kumičića i Becića. S obzirom na taj nedostatak spomena autora, ključne paratekstualne oznake bile su, čini se, podnaslovi: „kriminalna pripovijest”, „kriminalni roman” te „prevod iz englezkoga” uz pomoć kojih sam i uspjela pronaći i identificirati dio naslova. Pored toga, činjenica da su prijevodi u novinama objavljivani mahom bez imena autora iziskuje novo, vezano istraživanje čiji bi cilj bio ustanoviti širu mrežu,

to jest izdavački kontekst, prijevoda književnih djela s engleskog jezika te njihov odnos prema izvorniku. Naime, iz preliminarne analize nekolicine prijevoda daje se zaključiti da je velika većina njih, usprkos podnaslovu „prevod iz englezkoga”, bila izrađena na temelju posrednih prijevoda – i to s njemačkog jezika.

Fokus na rane prijevode: *Čorbine čorbe* 3.5. *čorba*, ili pokušaj kvalitetne prilagodbe?

U predgovoru knjizi naslovljenoj *O prijevodima i prevođenju* (2014.), izboru iz eseja Josipa Tabaka (1912.–2007.), jednog od najcjenjenijih hrvatskih prevodilaca i pionira prevodilačke kritike u nas, urednici Iva Grgić Maroević i Tonko Maroević s očitom dozom nelagode spominju „nisku prijevodnu razinu ponuđenih primjera” koje Tabak analizira te u fusnoti dodaju pojašnjenje da je posrijedi „[p]onešto [...] (ali ne posve) u nas zastarjela situacija u kojoj se prevodilo s tzv. ‘trećih jezika’ (od Shakespearea prevedenog s njemačkog sve do dvadesetog stoljeća, u drugoj polovici dvadesetog njemački je nerijetko bio ‘rješenje’ za skandinavistiku)” (2014: 15). Međutim, posrijedi nije „situacija” koju bi s nelagodom trebalo pomesti pod tepih jer se navodno radi o „zastarjelom” pristupu koji polako nestaje, već je riječ o prevodilačkoj praksi koja ima vrlo dugu, relativno kontraverznu, ali još uvijek neprekinutu tradiciju.⁶⁴ Sâm je Tabak, naime, kontinuirano i neumorno upozoravao na problematične prijevode – posebno one s posrednih jezika – te na dugoročne posljedice koje nedostatak kritike (kao i nepostojanje sankcija za loše prevodioce) ima po struku: „naša će prijevodna književnost biti u neprestanoj opasnosti: s jedne strane množit će se neodgovorni prijevodi, a s druge – polako ali sigurno popuštati će i savjesni prevodioci u svome radu, jer vide, da razlike nema i da za svoj savjesni rad ne dobivaju ni pravu nagradu ni priznanje.” (Tabak 214: 23). Primjera radi, u svojoj kritici triju prijevoda romana *Jerry of the Islands* Jacka Londona izdavanih u razdoblju od 1934.

64 Da ta praksa nije iskorijenjena, pogotovo kad su posrijedi u Hrvatskoj manje proučavani jezici, očito je i iz recentnih prijevoda s japanskog, kao npr. *Bezbojni Tsukuru Tazaki i njegove godine hodočašća* (2014.) Harukija Murakamija, prijevodu Maje Šoljan izrađenom prema engleskom prijevodu Philipa Gabriela, ili irskog (gaelskog) jezika, kao npr. *Grobna gruda* (2018) Máirtína Ó Cadhaina Duške Gerić Koren izrađen prema dvama engleskim prijevodima, oba u izdanju Yale University Press iz iste, 2016. godine: *Graveyard Clay* Liama Mac Con Iomairea i Tima Robinsona, te *The Dirty Dust* Alana Titlejja.

do 1949., objavljenoj u časopisu *Republika* 1950. godine, Tabak se osvrće na u njima prisutne prevodilačke prakse sljedećim riječima:

” U tri prijevoda i četiri izdanja u petnaest godina našoj se mladeži podvaljuje loša roba, daje joj se rog za svijeću. I ne čudimo se trima predratnim izdanjima, jer je onda *business* bio jedino načelo u izdavanju knjiga, a *money* jedini cilj; čudimo se četvrtom, poratnom izdanju (...) te se pitamo: zar još nije prestalo doba površnosti i sticalaštva? (Tabak 2014: 72, kurziv u izvorniku)

„Površnost i sticalaštvo” Tabak prvenstveno veže uz iznimno nisku kvalitetu prijevoda koja je u svim trima primjerima uzrokovana prijevodom s njemačkog prijevoda – vrstom prijevoda koji, upozorava Tabak, „uvijek daje čorbine čorbe čorbu”, no koji u ovome slučaju ne daje „ni te treće, tanke čorbe jer prevodilac valjano ne zna ni njemački.” (Tabak 2014: 76). „Razumije se,” nastavlja Tabak, „gdje god je Nijemac nešto skratio ili izostavio, tako i prevodilac, a usto još i sam skraćuje, izostavlja, izvrće, izmišlja, krivo prevodi – pravo čudo.”

Da se u prijevodima romana Jacka Londona radi o kontinuitetu prevodilačke prakse, koju Tabak u poviše navedenom citatu povezuje s predratnim prijevodima kao rezultatima tadašnjih izdavačkih politika u službi zgrtanja zarade na brzinu, možemo potvrditi i uvidom u najranije prijevode pripovijedaka i romana o Sherlocku Holmesu. Prvi, neatribuirani prijevod „Izgubljeni dragulj” misterioznog (misteriozne?) „A. R.-ć” iz 1894. godine, redom „skraćuje, izostavlja, izvrće, izmišlja, krivo prevodi” a osim što oduzima često i dodaje. Usporedimo uvodni paragraf pripovijetke u izvorniku (lijevo) s ovim prijevodom (desno) – dijelove koji su izostavljeni označila sam kurzivom, dok su dijelovi koji su dodani ili krivo prevedeni podcrteni:

Light called upon my friend *Sherlock Holmes* upon the second morning after Christmas, *with the intention of wishing him the compliments of the season*. He was lounging upon the sofa in a purple dressing-gown, a *pipe-rack within his reach upon the right, and a pile of crumpled morning papers, evidently newly studied, near at hand*. Beside the couch was a wooden chair, and on *the angle of the back hung a very seedy and disreputable hard felt hat, much the worse for wear, and cracked in several places*. A lens and a *forceps* lying upon the seat of the chair suggested *that the hat had been suspended in this manner for the purpose of examination*.

(Conan Doyle 1971: 150,
dodani kurziv)

Drugi dan po božiću [sic] došao sam u posjetu prijatelju Holmesu, tajnom redarstveniku u Londonu. Našao sam ga gdje leži na divanu, obučen u crvenu spavaću haljinu. Pušio je dugačku lulu i prebirao jutarnje novine. Pokraj divana bio je na stolcu tvrd šešir od pusta, uleknut na više mjesta, te se vidilo, da već nije dulje vremena bio na glavi. Na stolcu je bilo i povećalo, što je dokazivalo, da je šešir pretraživao.

(Doyle 1894: 301, dodani kurziv)

Krenimo od najočitijih intervencija – izostavljanja, izvrtanja i do-
davanja. Iako je ovo, po svemu sudeći, prvi put da se lik Sherlocka
Holmesa pojavljuje na hrvatskom jeziku, prevodilac izostavlja de-
tektivovo ime – ali, kako bi kontekstualizirao ili pojasnio njego-
vu ulogu u nastavku teksta, dodaje izraz „tajnom redarstveniku
u Londonu”. Budući da se u prijevodu izraz „tajni redarstvenik”
također koristi na mjestu (1894: 320) gdje u izvorniku stoji „a po-
liceman or a detective” (1971: 170), očito je da prevodiocu ili nije
bila jasna razlika između koncepta policajca i detektiva (a kamoli
privatnog detektiva kao što je Holmes) ili mu nije bilo najjasni-
je u kojem je Holmes točno odnosu prema službenoj policiji (to
jest „redarstvu”) – ili oboje. To je očito i u prijevodu završetka
pripovijetke, gdje prevodilac, čini se, pretpostavlja da je Holmes
od strane neke više instance postavljen kao zaposlenik londonske
policije budući da rečenicu „I am not retained by the police to
supply their deficiencies” (1971: 172) prevodi kao „ja nisam postav-
ljen kod redarstva za to, da pomažem ondje, gdje ono samo nije
vrstno da stvar privede kraju” (1894: 320).

Što se tiče izostavljanja, usporedbom izvornika na lijevoj
i prijevoda na desnoj strani očito je da u prijevodu nedostaju ci-
jeli dijelovi rečenica. Praksa je to koja se nastavlja kroz ostatak
prijevoda. Iz zadnje rečenice paragrafa vidljivo je da se ponekad
radi o jednoj riječi („foreceps”; hrv. forceps, pinceta) pa nije ja-
sno zašto je izostavljena – da li zbog nerazumijevanja ili uštede
na prostoru – no ponekad je riječ o cijeloj zavisnoj rečenici koja
bude prepričana i drastično skraćena. Prijevod druge rečenice pak
pokazuje kako prevodilac, osim što skraćuje i izostavlja, ujedno
i izvrće ili ne razumije značenje izvornika pa umjesto purpurnog
(ili ljubičastog) kućnog ogrtača (*purple dressing-gown*) nalazimo
crvenu spavaću haljinu; „spavaća haljina” je ovdje najvjerojatnije
doslovni prijevod njemačke riječi „Schlafrock” – u zagrebačkom
govoru popularnog *šlafroka* iliti kućne haljine. Međutim, name-
će se pitanje zašto je riječ „purple” prevedena kao „crvena”. Ako
je „spavaća haljina” kao doslovni prijevod valjan trag nekom nje-
mačkom izvorniku s kojeg se prevodi, onda usporedbom s naj-
ranijim dostupnim njemačkim prijevodima možemo i potvrđi-
ti najvjerojatniji izvor ove transformacije iz purpurne u crvenu
boju: naime, u njemačkom prijevodu stoji: „Ich traf ihn in einem
purpurroten Schlafrock auf dem Sofa liegend” („Die Geschichte
des Blauen Karfunkels”, *Der Bund der Rothaarigen und andere
Detektivgeschichten*, prev. Margarete Jacobi i Louis Ottmann, 2023
[c.1902]: n.p.). Taj prijevod objavljen je u izdanju Robert Lutz
Verlaga iz Stuttgarta, izdavačke kuće koja je u Njemačkoj imala
ugovorena prava za prijevod djela Conana Doylea. U svjetlu tog

mogućeg predloška, prilagodba „purpurroten Schlafrock” u „crvenu spavaću haljinu” sada bi bila logična (zbog nastavka – *rot*), ali bi također implicirala površno poznavanje njemačkog⁶⁵ budući da se „purpur” i „purporrot” u njemačkom koriste gotovo identično (slično kao i „purpurna” i „purpurno crvena” u hrvatskom).⁶⁶

Međutim, to skraćivanje, prepričavanje i izvrtanje nije ništa u usporedbi sa Svilanićevim prijevodom romana *A Study in Scarlet* naslovljenim *Kasna osveta: kriminalna pripovijest* (1895). Već sam naslov daje naslutiti da se vrlo vjerojatno radi o prijevodu s posrednog jezika i da se pri izboru tog senzacionalističkog naslova ne radi o nekoj uredničkoj politici ili prevoditeljskoj odluci. Naime, naslov prvog njemačkog autoriziranog prijevoda Margarete Jacobi glasi *Späte Rache* (to jest, kasna osveta) a objavljen je 1894. u izdanju Roberta Lutza.⁶⁷ U podnaslovu se, u duhu „Izgubljenog dragulja”, u zagradi dodaje još jedan podnaslov, „Iz zapisnika londonskoga tajnoga redarstvenika” (1895: 4), vjerojatno kako bi se pojasnila Holmesova uloga u tekstu. To je, čini se, tim nužnije jer u Svilanićevoj *Kasnoj osveti* nedostaje čitavo prvo poglavlje izvornika (naslovljeno „Mr Sherlock Holmes”), u kojem se iz prvoga lica predstavlja pripovjedač i kroničar većine pustolovina Sherlocka Holmesa, doktor Watson. U tom poglavlju Watson ukratko opisuje svoj život do trenutka kada je upoznao Sherlocka Holmesa i postao njegovim sustanarom. No, osim tog poglavlja nedostaje i većina sljedećeg poglavlja („The Science of Deduction”), u kojem Watson opisuje Holmesa, njegove navike i osobnost te u kojem Holmes iznosi postulate svoje ‘znanosti o dedukciji’. Ta poglavlja izvornika publici otkrivaju da je Holmes prvi profesionalni savjetodavni detektiv s privatnom praksom te pojašnjavaju principe njegova rada, kao i povijest njegova odnosa s Watsonom. U drugom poglavlju Watson izražava nevjericu nad Holmesovim metodama – zaključivanju na temelju naoko nebitnih detalja – pa i zaplet romana započinje upravo Holmesovim dokazivanjem primjene svojih metoda na pridošlici koji donosi pismo.

65 Zahvaljujem Blaženi Radas na pomoći s njemačkim prijevodom i analizom njemačkih tekstova: bez nje bi i moje tumačenje njemačkih predložaka bilo prilično površno, da ne kažem „čorbasto”.

66 No s obzirom da je taj prijevod iz 1902. (radi se o ilustriranom reizdanju prijevoda iz 1898. koje je pak bilo revidirana verzija prvog izdanja iz 1895.), valjalo bi pronaći i najraniju verziju kako bi se sa sigurnošću utvrdile poveznice. Naravno, također je moguće da je posredni tekst neka *neautorizirana* njemačka prilagodba obavljena u efemernom obliku kojem se u međuvremenu izgubio trag; u svakom slučaju, ovdje nalazimo plodno tlo za jedno komparatističko-germanističko istraživanje periodike spomenutog razdoblja.

67 1902. godine Lutz objavljuje novo izdanje prijevoda, no ovoga puta s ilustracijama Richarda Guttschmidta, o čemu više kasnije.

Prijevod potpuno izostavlja te dijelove pa, kao i u „Izgnubljenom dragulju”, ispada da je Holmes ne samo neka vrsta tajnog policajca jer se ponovno, pri prvom njegovom pojavljivanju, njegovo ime zamjenjuje s frazom „tajni redarstvenik”, već iz dijaloga s teklićem ispada da je Holmes sada – „ravnatelj redarstva” (1894: 4). Pored toga, zbog tog kraćenja je posve nejasan odnos Watsona i Holmesa, kao i razlog zašto bi Watson bio pripovjedačem, a nije jasna ni uloga koju dijalog s donositeljem plave koverte (koja, usput rečeno, u ovom prijevodu postaje „modar svitak”) ima u tekstu. Zbog kraćenja roman započinje *in medias res*, a usporedbom ulomka prijevoda s izvornikom (niže) možemo primijetiti nastavak prakse izbacivanja, skraćivanja i prepravljanja. Izbačeni dijelovi u lijevom su stupcu označeni kurzivom, dok su izmjene podcrtane u prijevodu koji se nalazi u desnom stupcu:

“I wonder what that fellow is looking for?” I asked, pointing to a stalwart, plainly-dressed individual *who was walking slowly down* the other side of the street, looking *anxiously* at the numbers. He had a large blue *envelope* in his hand, and was evidently the *bearer of a message*.

“You mean the retired sergeant of Marines,” said *Sherlock Holmes*.

“Brag and bounce!” thought I to myself. “He knows that I cannot verify his guess.”

The thought had hardly passed through my mind when the man whom we were watching caught sight of the number on our door, and ran rapidly across the roadway. We heard a loud knock, a deep voice below, and heavy steps ascending the stair.

“For Mr. *Sherlock Holmes*,” he said, stepping into the room and handing my friend the letter.

Here was an opportunity of taking the conceit out of him. He little thought of this when he made that random shot.

“May I ask, my lad,” I said, *in the blandest voice*, “what your trade may be?”

“Commissionaire, sir,” he said, *gruffly*. “Uniform away for repairs.”

“And you were?” *I asked, with a slightly malicious glance at my companion.*

“A sergeant, *sir*, Royal Marine Light Infantry, *sir*. No answer? *Right, sir.*”

He clicked his heels together, raised his hand in a salute, and was gone.

(Doyle 2004: 17-18)

Što li traži onaj čovjek? zapitah, kad sam opazio stasita, jednostavno obučena muškarca, ☞ koji je promatrao sve kućne brojeve na protivnoj strani ulice. U ruci držao je velik, modar svitak, te je imao bez sumnje da isporuči kakav glas.

—Vi pitate za bivšega pomorskoga stražmeštra? odvrati tajni redarstvenik Holmes.

☞ U to je čovjek, koga smo motrili, opazio broj našega stana, te se požuri preko ulice. ☞ Odmah zatim pokuca i stupi unutra.

—Ovo imam da izručim gospodinu Holmesu, ravnatelju redarstva, reče on dubokim glasom i predade pismo momu drugu.

☞

—Smijem li pitati, čim se bavite? zapitah prijazno došljaka, dok je moj prijatelj čitao pismo.

– Ja sam povjerenik, odgovori kratko. Uniforma mi je upravo kod krojača na popravku.

—A prije ste bili?

☞

—Stražmeštar kod lahkoga pješactva kraljevske mornarice.

☞

Kad je čuo da ne ima odgovora, pozdravi po vojničku i otide.

(Doyle 1895: 4)

U izvorniku nakon te rečenice slijedi novo (tj. treće) poglavlje koje započinje Watsonovim uznemirenim komentarima o Holmesovu uspjehu da pogodi zanimanje teklića i demonstrira svoju metodu dedukcije iz naoko nebitnih detalja. U prijevodu se tekst samo nastavlja – jer to je tek početak hrvatske verzije novele! – bez Watsonova komentara, na način da Holmes počinje čitati pismo; kao rezultat toga „rezanja” cijeli dijalog o zanimanju i odijelu pri došlice na početku prijevoda nema nikakve veze s ostatkom teksta.

Sa sličnim prilagodbama susrećemo se i u ostalim prijevodima objavljenima u nastavcima u *Domu i svijetu* koji su po objavljivanju u novinama bili tiskani kao svesci u sklopu „Hrvatske biblioteke”: prevodilac naslove oblikuje na način da otkriva ključni element odgonetke, dijalozi i opisi se sažimaju, a Holmes se karakterizira kao „redarstvenik”. Pored toga, u prijevodu sljedećeg romana (*Znak četvorice*, 1899.) ponovno se izbacuje cijelo prvo poglavlje, koje je i ovdje naslovljeno „The Science of Deduction” i u kojem Watson opisuje Holmesove metode. Poglavlje je bitno jer – kao i prvo poglavlje *A Study in Scarlet* – predočuje odnos između pripovjedača Watsona i protagonista Holmesa te jer donosi novu karakterizaciju Holmesa kao ovisnika o mentalnom stimulansu istrage u čijem se nedostatku okreće konzumaciji droga – morfija i kokaina. U hrvatskom prijevodu tako nema spomena dedukcije niti droge, vjerojatno jer je Holmes i dalje – „redarstveni detektiv” (str. 254); samo „detektiv” postat će tek 1907. u prijevodu naslovljenom „Umorstvo u Abbey Grangeu” (1907: 14).

Ove karakteristike prijevoda – izbacivanje početnih poglavlja iz prvog romana u kojima se opisuje Holmesova privatna detektivska praksa i principi rada kao i odnos s Watsonom te kontinuirano opisivanje Holmesa kao „redarstvenika” (bilo „tajnog” bilo kao „ravnatelja redarstva”) – nameću nekoliko pitanja. Je li posrijedi prijevod nekog neautoriziranog njemačkog prijevoda koji je prethodio onome u izdanju Roberta Lutza iz 1894. pa su navedene prilagodbe rezultat vjernosti takvom krnjem stranom predlošku? Ili se možda vjerojatnije radi o prilagodbi za hrvatsko čitateljstvo autoriziranog njemačkog prijevoda Margarete Jacobi, pri čemu je prevoditelj prosudio da bi koncept privatnog detektiva bio zbunjujući i da bi Holmesa trebalo prilagoditi, to jest, učiniti publici prepoznatljivijim na način da bude sličan već poznatim likovima iz kriminalističkih pripovijedaka – točnije, svome francuskom preteči?

Naime, *Kasnoj osveti* već je 1888. godine u *Domu i svijetu* prethodilo objavljivanje u nastavcima iznimno popularnog prvog francuskog detektivskog romana *Udova Lerouge: Kriminalni roman* (franc. *L’Affaire Lerouge*, to jest slučaj Lerouge; 1866.) iz pera Émilea Gaboriaua (1832.–1873.). U tom se romanu u prijevodu

Čedomila Vlahovića pojavljuje lik mlađeg „policajnog agenta” (1888: 7, 8) to jest „redarstvenika” (1888: 141) Lecoqa, protagonista niza sljedećih Gaboriauovih romana pa bi bilo moguće pretpostaviti da je prevoditelj *Kasne osvete* smatrao da bi čitateljima bilo jednostavnije razumjeti Holmesa kao još jednog u nizu takvih službeno postavljenih istraživača. U tom slučaju, Holmesova vanredna sposobnost opservacije stavila bi ga i u direktni odnos sa Lecoqovim američkim prethodnikom Dupinom, Poeovim odgonetačem grotesknih ubojstava iz „The Murders in the Rue Morgue” iz 1841., pripovijetkom također objavljenom u *Domu i svietu*, godinu dana nakon Gaborieueva romana.⁶⁸ Uzevši to u obzir, zanimljivo je primijetiti da u izostavljenom dijelu drugog poglavlja Doyleova romana *A Study in Scarlet* Watson pita Holmesa za mišljenje upravo o tim dvama detektivima, nakon što mu kaže da ga Holmes podsjeća na Dupina: Holmes s prijezirom odbacuje usporedbu s Dupinom, a Lecoqu priznaje samo njegovu energiju (Conan Doyle 2004: 16–17). Taj razgovor odvija se netom prije nego li se Watson naglas zapita tko je muškarac s plavom kovertom kojega vidi kroz prozor, to jest odmah prije rečenice koju Svilanić u *Kasnoj osveti* uzima za početnu u romanu.

Koji god razlog bio izbacivanju prvog dijela *A Study in Scarlet* iz Svilanićeve *Kasne osvete*, mora se primijetiti da taj prijevod, kao i ostali rani prijevodi objavljeni u *Domu i svietu* reizdani u „Hrvatskoj biblioteci”, spravlja vrlo tanku *čorbine čorbe čorbu*. Ono malo, Dukatovim riječima, „poezije” koju Conan Doyle unosi kroz Watsonove opaske i opise slučajeva ne nalazimo niti u tragovima jer se izostavljaju dijelovi u kojima se opisuje odnos pripovjedača i protagonista. Štoviše, Watson više nije ni pripovjedač, nego je sadržaj prepričan iz trećeg lica.⁶⁹ Izbljudjelom općem dojmu Doyleovih pripovijedaka u ranim prijevodima doprinose i senzacionalistički hrvatski naslovi koji čitateljima već na prvi

68 Nepotpisani prijevod naslovljen „Zagonetna umorstva u ulici Morgue” objavljen je u tri nastavka, u brojevima 19., 20. i 21. u razdoblju od 1. listopada do 1. studenog 1889. godine (str. 308.–336.). I taj prijevod pati od zamjetnih intervencija. Najočitiija i možebitno povezana tiče se izmjene sadržaja na samom početku: i ovdje je ispušten cijeli uvodni dio pripovijesti u kojem pripovjedač raspravlja o analitičkim sposobnostima, uspoređujući ih sa sposobnošću igranja dame, šaha i karata, i time najavljuje tematsku nit pripovijetke – rješavanje zagonetnog, grotesknog slučaja umorstava pomoću analitičkog razmišljanja. Čini se da su prevodioci (ili uredništvo?) *Doma i svieta* pri prilagodbi prijevoda smatrali da hrvatske čitatelje prvenstveno zanima akcija, a ne kontemplacija iz spomenutih pripovijedaka.

69 Usp. ove dvije rečenice s početka 7. poglavlja izvornika: „She little guessed the struggle within my breast, or the effort of self-restraint which held me back. My sympathies and my love went out to her, even as my hand had in the garden.” (Conan Doyle 2004: 146) Sve što je od njih ostalo u Svilanićevoj preradi jest: „a nije ni slutila ništa o buri, koja se radala u liečnikovih grudih.” (1899: 312)

pogled otkrivaju što će (barem djelomično) biti rješenja zagonetke s kojom se u koštac hvataju Holmes i Watson pa se i na taj način gubi i Watsonova/Doyleova dovitljivost u povezivanju tragova i/ili motiva: umjesto enigmatičnog Baskervilskog psa sad se pojavljuje „tajinstveni bratić“; umjesto zbunjujućih pet sjemenki naranče iz naslova nalazimo skraćenicu za Ku Klux Klan; umjesto plemeni-tog neženje tu je „Izčeznula zaručnica” (iako se u pripovijetci radi o nevjesti, to jest, mladenki) i tako dalje.

Da ta rješenja nisu domaće proizvodnje, nego su inspirirana njemačkim prijevodima daje se zaključiti njihovom usporedbom s njemačkim izdanjima: pored *Späte Rache* kao inspiracije za *Kasnu osvetu* nalazimo i „Ein Fall geschickter Täuschung” za „Vještu obsjenu” te „Die verschwundene Braut” za „Izčeznulu zaručnicu”. Komparatistima koji se bave prijevodima Conana Doylea na njemački jezik ostaje zadatak definitivne identifikacije i analize predložaka s kojih su prevoditelji *Doma i svieta* prilagođavali svoje verzije za hrvatsku publiku, budući da u trenutku dovršenja ovoga poglavlja nema dostupnih digitaliziranih verzija najranijih njemačkih prijevoda: najstariji prijevod dostupni na njemačkoj inačici Projekta Gutenberg daju pretisak inačice iz 1902. No, upravo će ta verzija – opremljena ilustracijama njemačkog umjetnika Richarda Gutschmidta (1861.–1926.) – poslužiti kao predložak za sljedeću seriju prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu objavljenih u seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* zagrebačkog nakladnika Gjüre Trpinca.

3.6. *Nova čorbine čorbe čorba, ili nešto treće? Od prijevoda kao prilagodbe do pastiša*

Ako je suditi po lokalnim dnevnim novinama, 1907. godina započela je i završila u znaku adaptacija pripovijedaka o Sherlocku Holmesu diljem Hrvatske. U opatijskom listu *Kur- und Bade-Zeitung der österreichischen Riviera* u br. 23 od 9. veljače 1907. spominje se uspjeh kazališne predstave „Sherlok [sic] Holmes”, komedije utemeljene na četiri Doyleova romana izvedene prethodni mjesec na njemačkome jeziku, kao i njezina repriza. Istovremeno se najavljuje i projekcija filma „König der Falschmünze und sein Ende durch Sherlock Holmes” za 10. veljače u Hotelu Bristol (str. 3). Iz najave se ne može odrediti radi li se o adaptaciji Sherlocka (naslov asocira na sadržaj pripovijetke „The Engineer’s Thumb” to jest „Mjernikov palac”) ili o nekoj filmskoj aproprijaciji inspiriranoj Doyleovim

Sherlockom. U prvom pak prosinačkom broju *Doma i svieta* 1907. godine u rubrici „Umjetnost” također nalazimo zanimljivu crticu o programu Hrvatskog kazališta (danas HNK) u Zagrebu:

„ Poslijednjih dana davane su dvie nove stvari, koje pune kuću, a to su „Scherlock [sic] Holmes”, komedija u četiri čina⁷⁰, što ju je po motivih serije detektivskih romana Conan Doylea, složio F. Bonn, te opereta „Čar valcera” (Walzertraum) od Oskara Straussa. „Scherlock Holmes” sada spada medju zanimive drame, koje rado gleda občinstvo, pa se za to ne slažemo s onima, koji osudjuju upravu radi prikazivanja takovih drama. U Zagrebu ima samo jedno kazalište, pa zato treba da udovoljuje sve razrede publike.” (*Dom i sviet* od 1. prosinca 1907, br. 23, str. 458; moj kurziv)

Prema ushićenom i informacijama detaljnijem osvrtu od 5. siječnja 1907. godine, ovoj izvedbi „Scherlocka Holmesa” iz pera F. Bonna na hrvatskom jeziku prethodila je i jednako uspješna izvedba na njemačkom jeziku u Opatiji (vidi *Kur- und Bade-Zeitung der österreichischen Riviera* br. 18, str. 4); iz opisa tog i već spomenutog osvrta iz veljače jasno je da je riječ o istoj drami.

Hvalama iz zagrebačkog osvrta u rujnu mjesecu iste godine prethodila je najava novosti iz strane literature u programu Hrvatskog kazališta:

„ koje su tek stigle. Iz inih književnosti odredjeni su još i sliedeće [sic] nove drame, koje uživaju svjetski glas, a to su: Žena s mora od Ibsena, Dvoboj od H. Lavedana, Djevice od M. Praga, Izgubljeni u mraku, od R. Bracco, Gospodjica moja supruga od Paul Gavaulta i Robert Charvay-a, Raffles of Hormunga i Presbrea⁷¹, Sherlok [sic] Holmes od C. Doylea. (*Dom i sviet*, 1. rujna 1907., br. 17, str. 338)

Ono što je posebno interesantno – i što je zajedničko i zagrebačkom i opatijskim osvrtima – jest naglasak na popularnosti adaptacija i velikom odazivu publike. Pored toga, tu je i njemački izvornik koji se izvodi u Opatiji i prema kojem se u Zagrebu prilagođava predstava; njemački utjecaj je tim više prisutan i zahvaljujući njemačkom načinu pisanja Holmesova imena u zagrebačkom osvrtu kao „SCHerlock”. No, zanimljiva je i napomena kritičara

70 Digitalizirana kazališna cedulja za ovu predstavu dostupna je u Digitalnoj zbirci Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta (Zagreb) HAZU na poveznici <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=28423>

71 „Raffles” se odnosi na seriju u Engleskoj iznimno popularnih kriminalističkih romana o istoimenom džentlmenu-provalniku koje je od 1898. do 1909. objavljivao Doyleov šogor, E. W. (Ernest William) Hornung (1866.–1921.). Iz posvete Doyleu u prvome romanu očit je Doyleov utjecaj na Hornunga: „To A.C.D.: This Form of Flattery” (Larance, 2014: 100).

da postoje i „oni koji osudjuju upravu radi prikazivanja takovih drama”; na tu ću se opasku vratiti kasnije.

1907. godine pojavljuje se i nekoliko novih prijevoda pripovijedaka iz treće zbirke o Sherlocku Holmesu u *Domu i svijetu* i pridruženoj mu „Hrvatskoj biblioteci”, no počinju se pojavljivati i paralelna, konkurentna, izdanja, koja dodatno svjedoče o popularnosti Doyleova detektiva. Neka od njih čine se posve novima, dok za druga možemo zaključiti da pokazuju određene sličnosti s onima objavljenima u *Domu i svijetu* – no ne nužno na način da potvrđuju da se kod drugog prijevoda radi o preradi prvog. Ako usporedimo prijevode pripovijetke „The Abbey Grange” – „Umorstvo u Abbey Grangeu” iz *Doma i svijeta* (1907.) te „Umorstvo u Abbey Grange” iz *Sherlock Holmes od Conan Doleya* [!] u hrvatskom prevodu u nakladi Knjižare J. Sokol – uočiti ćemo nastavak već primijećenih prevodilačkih praksi. Na sljedećoj stranici u lijevom stupcu navodim izvornik s riječima i frazama u kurzivu koje su u jednom ili oba prijevoda izbačene ili krivo prevedene. U sredini je prijevod iz *Doma i svijeta*, a u desnom stupcu „Doley-ev” – u oba su podcrtani krivo prevedeni ili umetnuti izrazi i riječi.

Usporedbom ulomaka tih dvaju prijevoda s izvornikom možemo uočiti gotovo istovjetan, senzacionalistički intoniran, naslov te da se u *Domu i svijetu* nastavlja praksa dodavanja zanimanja (kao interpretativnog pojašnjenja?) uz ime likova pa tako uz ime Stanley Hopkins nalazimo i „redarstveni narednik” a aristokrat Sir Eustace iz nepoznatih razloga postaje – *gospodin Edward* (!). Ponovno nalazimo i izostavljanja pridjeva, priloga i fraza koje doprinose stvaranju atmosfere: oba prijevoda izostavljaju riječ „bitterly” i „frosty”, dok su prezent i superlativ u „promises to be a most remarkable case” u prvom prijevodu pretvoreni u znatno slabiji kondicional s tek malo pojačanim pridjevom: „mogao biti vrlo zanimiv slučaj”. Poetska fraza „opalescent London reek”, u kojoj Doyle koristi i riječ iz škotske varijante engleskog (*reek*)⁷², sa značenjem „svjetlucavi londonski smog”, u *Domu i svijetu* postaje tek stereotipična „mračna londonska magla”, iako je iz paragrafa jasno da se radnja odvija u osvit.

Ono što privlači pažnju jesu odstupanja od izvornika koja se ponavljaju u oba prijevoda. Na primjer, na kraju prve rečenice Watson kaže „I was wakened by a tugging at my shoulder.” Radi

72 Edinburgh, grad u kojem je Conan Doyle rođen i u kojem je završio studij medicine, od osamnaestoga stoljeća nosi nadimak „Auld Reekie” zbog goleme količine smoga koja ga je obavijala, posebno u razdoblju kad se prešlo na ogrjev ugljenom; taj naziv ovjekovječio je u istoimenoj pjesmi osamnaestostoljetni škotski pjesnik Robert Ferguson. Dok „reek” u škotskoj inačici engleskoga (zvanoj „Scots”) znači dim, u standardnom engleskom prvenstveno označava – smrad.

It was on a *bitterly cold and frosty* morning during the winter of '97 that I was awakened by a tugging at my shoulder. It was Holmes. The candle in his hand *shone upon his eager, stooping face*, and told me at a glance that something was amiss.

“Come, Watson, come!” he cried. “The game is afoot. Not a word! Into your clothes and come!”

Ten minutes later we were both in a cab and *rattling through* the silent streets on our way to Charing Cross Station. The first faint *winter's dawn* was beginning to appear, and we could dimly see the occasional figure of an early workman as he passed us, *blurred and indistinct* in the *opalescent* London reek. Holmes nestled in silence into his heavy coat, and *I was glad to do the same*, for the air was most bitter, and *neither of us had broken our fast*.

It was not until we had consumed some hot tea at the station, and taken our places in the Kentish train, that we were sufficiently thawed, he to speak and I to listen. Holmes drew a note from his pocket and read it aloud:

“Abbey Grange, Marsham, Kent, 3:30 A.M.

“MY DEAR MR. HOLMES, — I should be very glad of your immediate assistance in what promises to be a *most remarkable* case. It is something *quite* in your line. Except for releasing the lady I will see that everything is kept exactly as I have found it, but I beg you not to lose an instant, as it is difficult to leave Sir Eustace there. — Yours faithfully,” STANLEY HOPKINS.

“Hopkins has called me in seven times, and on each occasion his summons has been entirely justified,” said Holmes. („The Abbey Grange”, 1971: 833-834)

Bilo je to za hladnoga zimskog jutra godine 1897, kada je netko skinuo sa mene ogrtač, te me probudio. Bio je to detektiv Holmes. U ruci je držao svieću, i ja sam odmah opazio, da se radi o važnoj stvari.

— Ustaj, Watsone ! klikne. Lov započimlje. Nemoj mi protusloviti već obuci odielo i samnomo na put.

Nakon deset časaka sjedili smo obojica u droški i vozili se na postaju Charings Cross [sic]. Ulice bijahu puste, samo bi u mračnoj londonskoj magli vidili neopredjeljene obrise po kojega radnika, koji je išao rano na posao. Holmes se zamotao u težak ogrtač, a i ja načinih isto, jer je zrak bio hladan, a mi ne imadosmo ništa u želudcu. Tek smo na kolodvoru popili topli čaj i zauzeli mjesta u vlaku u Kent, okrepili smo se u toliko, da je on mogao govoriti, a ja slušati. On je uzeo pismo iz žepa i stao mi ga čitati:

„Dragi gospodine Holmes! Vrlo bih se veselio, kada biste odmah došli, da mi pomognete pri slučaju, koji bi mogao biti vrlo zanimiv. To je nešto po vašem ukusu. Osim oslobodjenja darne, pobrinut ću se za to, da sve ostane onako, kako sam našao, ali vas molim, da ne oklievate ni časa, jer je nemoguće pustiti gospodina Edwarda, da dugo leži. U Abbey Grangeu, Kent, u 3 sata 30 časaka u jutro. Vaš odani Stanley Hopkins redarstveni nadzornik.”

— Hopkins me je pozvao u sedam slučajeva, reče Holmes i svaki put je imao pravo. („Umorstvo u Abbey Grangeu”, *Dom i svijet*, 1907:14)

Bilo je jednog hladnog zimskog jutra godine 1897. kad me je njetko — izvukav s mene pokrivač — probudio. Taj netko bio je Holmes. Svieća, koju je držao u ruci, jasno je osvijetljivala njegovo lice; i ja sam na prvi pogled razabrao, da je nauomio nešto ozbiljna.

— „Ustaj Watsone!” reče Holmes. „Lov počima, nikakovog izgovora! Obuci se i na prijed!”

Deset časova kasnije sjedili smo već obojica u kolima na putu na željezničku postaju Charing Cros [sic] Ulice su bile još prazne. Tek ovdje ili ondje vidjeli smo u mutnoj londonskoj magli, koju su slabo prodirali prvi traci zore, neopredjeljene obrise kakovog radnika, koji je rano išao na posao. Holmes se zavio u svoj teški ogrtač i šutio je, a isto sam učinio i ja, jer je zrak bio leden, a naši želudci prazni. Istom kad smo na stanici popili nješto vrućeg čaja i kad smo se smjestili u vlaku prema Kentu, osvježili smo se bili toliko, da je Holmes počeo pripovijedati, a ja slušati.

On izvadi iz džepa jedan list i pročita ga glasno:

„Abbey Grange, Marsham, Kent. 3 s. 30 č. u jutro.

Dragi gospodine Holmes!

Jako bi me veselilo, kad bi htjeli doći, da mi pružite Vašu pomoć u jednom slučaju, koji izgleda, da će biti vanredno zanimiv. Ovo je nješto po Vašem ukusu. Ja ću nastojati, da sve onako ostane, kako sam i našao izuzev oslobodjenje gospodje, ali Vas molim, da ne časite ni časka, jer ne mogu gospodina Edwarda ostaviti dugo ležati.

Vaš odani Stanley Hopkins”

— „Hopkins me već u sedam slučajeva pozvao i svaki put je bio opravdan njegov poziv”, nastavi Holmes. („Umorstvo u Abbey Grange”, *Sherlock Holmes od Conan Doleya [!] u hrvatskom prevodu*, n.d. 3-4)

se o vrlo jasnoj slici: neko ga je probudio prodrnavši ga za rame. No, umjesto toga u prvom prijevodu nalazimo „kada je netko skinuo sa mene ogrtač, te me probudio”, a u drugome „kad me je njetko – izvukav s mene pokrivač – probudio”. I jedan i drugi prijevod unose sliku uklanjanja nekakvoga pokrova s Watsona o kojem nema ni spomena u izvorniku. Drugi očit primjer vezan je uz ponovno pomalo poetičan Watsonov opis u kojem kaže „neither of us had broken our fast” (doslovce: *nijedan od nas nije prekinuo s postom*). Međutim, predodžba o postu je izostavljena u oba prijevoda i umjesto toga se unosi slika praznoga želuca pa u prvome stoji prozaično „a mi ne imadosmo ništa u želudcu” dok u drugom nalazimo šturo „a naši želudci prazni.” Naposljetku, tu je dvoznačna fraza iz Hopkinsova pisma Holmesu u kojem napominje „as it is difficult to leave Sir Eustace there.” Gdje se i u kojem položaju nalazi sada preimenovani Sir Eustace, to jest gospodin Edward, je li živ ili mrtav, nije u prvi mah jasno iz tog pisma, nego se tek pojašnjava kroz razgovor koji slijedi. No i prvi i drugi prijevod odlučuju se na upotrebu istog i nedvosmislenog glagola „ležati” te istog novog imena nesretnog mrtvaca, što nameće sljedeće pitanje: jesu li oba prijevoda kao predložak koristila isti posredni prijevod? I zaista: uvidom u digitalizirani njemački prijevod pripovijetke ulazimo u trag navedenim prijevodnim rješenjima, pronašavši i strgnuti pokrivač („als jemand meine Bettdecke wegzog und mich munter machte”) i gospodina Edwarda kako leži na podu („Herrn Edward lange liegen zu lassen”).⁷³

Slična pitanja predložka i međuodnosa prijevoda nameću se i usporedbom dviju inačica prijevoda pripovijetke „The Six Napoleons” iz treće zbirke *The Return of Sherlock Holmes* (1905). Na sljedećoj stranici se u srednjem stupcu nalazi prijevod Lovrovića Solertija naslovljen „Šest Napoleonovih poprsja: kriminalna pripovijest” iz gospićkih dnevnih novina *Hrvat* (br. 35 od 15. svibnja 1907.), a desno „Izgubljeni biser” iz *Doma i svieta* od 15. listopada 1907. Gospićki, dakle, prethodi zagrebačkom pet mjeseci, no s obzirom da se prijevodi za *Dom i svieta* najavljuju unaprijed za cijelu godinu u prvom izdanju od 1. siječnja tekuće godine, ne možemo sa sigurnošću tvrditi kada su izrađivani, nego tek da su objavljivani u različito vrijeme. I u ovoj usporednoj shemi kurzivom su označeni izbačeni ili krivo prevedeni dijelovi izvornika, dok su problematična prijevodna rješenja podcrtana:

73 „Der Mord in Abbey Grange”, dostupno na: <https://www.projekt-gutenberg.org/doyle/tanzmaen/chap005.html>

It was no very unusual thing for Mr. Lestrade, of *Scotland Yard*, to look in upon us of an evening, and *his visits were welcome to Sherlock Holmes*, for they enabled him to keep in touch with all that was going on at the police headquarters. In return for the news which Lestrade would bring, Holmes was *always ready to listen with attention to the details of any case upon which the detective was engaged*, and was able *occasionally*, without any active interference, to give some hint or suggestion drawn from his own vast knowledge and experience.

On this particular evening Lestrade had spoken of the weather and the newspapers. Then he had fallen silent, puffing thoughtfully at his cigar. Holmes looked keenly at him.

"Anything remarkable on hand?" he asked.

"Oh, no, Mr. Holmes, nothing very particular."

"Then tell me about it."

Lestrade laughed.

"Well, Mr. Holmes, there is no use denying that there *is* something on my mind. *And yet it is such an absurd business*, that I hesitated to bother you about it. *On the other hand, although it is trivial, it is undoubtedly queer*, and I know that you have a taste for all that is out of the common. But, in my opinion, it comes more in Dr. Watson's line than ours."

"Disease?" said I.

"Madness, anyhow. And a queer madness, too! You wouldn't think there was anyone living at this time of day who had such a hatred of Napoleon the First that he would break any image of him that he could see."

(„The Six Napoleons”,
1971: 739-740)

Ne bijaše ništa neobična, kad bi se Scotland Yardski* policijni inspektor Lestrade u nas večerom desio. Njegovi posjeti ne bijahu Holmesu nepoćudni, jer je s njima bio u doticaju s događajima u glavnom policijskom uredu. On je pažljivo slušao pripovijesti Lestradove i rado mu pružio koju uputu ili mig iz svog bogatog znanja, da da se sam nije djelotvorno upleo.

Neke večeri bijaše Lestrade, iza kako je običajne primjedbe o vremenu i novinskim novicama dobacio, neobično miran, pa je samo zamišljeno pušio svoju oigaru. Holmes ga pogleda oštro.

— Inače ništa nova? reče iza stanke.

— Ništa znamenita, gospodine Holmesu.

— Nu, govorite!

Lestrade se nasmija

— Dakle, gospodine Holmesu, z laganjem se u Vas ne može ništa. Ja imam u istinu nešto na srcu, ali to je takva glupa pripovijest, da Vam nijesam htio s njome smetati. S druge je strane stvar ipak čudnovata, a Vi, kao što znadem, ljubite neobične stvari. Svakako spada ovo, po mom mnijenju, više u zanimanje doktora Watsona nego li u naše.

— Nešto boležljiva, dakle? zapitah ja.

— Da nešto luda, odgovori on, dapače nešto osobito luda. Zar možete pojmiti, da još danas imade čovjeka, koji tako mrzi Napoleona I. te razbija sva njegova poprsja, kojih se domogne.

*Glavni redarstveni ured u Londonu

(„Šest Napoleonovih poprsja”.

Hrvat 1907 XIV: 35, 1-2)

Ništa nije bilo neobična, kada bi nas na večer pohodio redarstveni nadzornik Lestrade. Njegovi posjeti nisu bili Holmesu neugodni radi toga, jer je od njega saznavao što se radi u glavnom redarstvenom uredu. On je slušao pomno Lestradeovo pripovijedanje, te bi mu kadkada natuknuo što mu valja raditi. Neke večeri je Lestrade zašutio, nakon što su izmijenjene primjetbe o vremenu i viestih u novinah, te je zamišljeno pušio svoju smotčicu. Holmes ga je oštro promatrao.

— Inače se nije ništa dogodilo? zapita iza male stanke.

— Ništa osobita, gospodine Holmes.

— Dajte, dajte, samo govorite. Lestrade se nasmija.

— Nu, gospodine Holmes, vidim, da mi ne bi koristilo tajiti, u istinu mi je nešto na srcu, ali to je glupa pripovijest, da mi se neda ni da vam ju pripoviedam. U drugu ruku stvar je opet čudna, a ja znam, da vi volite upravo tako izvanredne slučajeve. Po momu sudu, to zasieca više u struku dr. Watsona, nego u vašu.

— Dakle se radi o nekoj bolesti? Zapitah.

— Da, o ludosti, odvrati on, dapače o osobitoj ludosti. Možete li si predočiti da još danas ima ljudi, koji tako mrze Napoleona I, da razbijaju sva njegova poprsja, gdje ih se samo mogu dočepati.

(„Izgubljeni biser”.

Dom i svijet 1907: 385-386)

Prijevod iz *Doma i svijeta* nastavlja s već uhodanom praksom otkrivanja misterije u naslovu, dodavanja zanimanja uz ime likova pri njihovom prvom pojavljivanju („redarstveni nadzornik Lestrade”) te sa skraćivanjem i prepričavanjem dužih rečenica u odnosu na engleski izvornik, dok se Lovrović Solerti u svojoj verziji bar donekle drži sadržaja izvornika. Promatramo li ih usporedo, ta se dva prijevoda dovoljno razlikuju da bismo ustanovili da su neovisna jedan od drugoga. Međutim, nekoliko prijevodnih rješenja vrlo je slično, a bez uporišta u engleskom izvorniku. Naime, ako su Sherlocku Holmesu večernje posjete inspektora Lestradea bile dobrodošle („his visits were welcome”), kako to da se oba prijevoda odlučuju ne samo ovaj dio rečenice odvojiti i njime započeti novu nego i značenje izraziti – negativom („Njegovi posjeti ne bijahu Holmesu nepoćudni” i „Njegovi posjeti nisu bili Holmesu neugodni”)?

To rješenje bit će znatno jasnije ako ga usporedimo s njemačkim prijevodom iz prethodne godine u izdanju Roberta Lutz, „Die sechs Napoleonbüsten”. U njemu, naime, nalazimo sljedeće rješenje: „Seine Besuche waren Holmes schon aus *dem Grunde nicht unangenehm*”. (Doyle, 2023 [c. 1906]: n.p, prev. Rudolf Lautenbach). Isto vrijedi i za odluku da se početak rečenice „And yet it is such an absurd business” prevodi sa „S druge je strane stvar ipak čudnovata” ili „U drugu ruku stvar je opet čudna”: ta srodna rješenja očito polaze od Lautenbachova prijevoda koji glasi: „*Auf der anderen Seite ist die Sache doch wieder merkwürdig*”, kao što su i odluke da se jednostavni Watsonov upit („Disease?” said I) prevodi s podužim verzijama (usp. Lautenbachovo „Also ‘was Krankhaftes?’ fragte ich” s „— Nešto boležljiva, dakle? zapitah ja” te „— Dakle se radi o nekoj bolesti? zapitah”). Naknadnim uvidom u njemački prijevod pripovijetke „The Abbey Grange” također ćemo pronaći i izvor odstupanja od izvornika u oba prijevoda.

Da su njemačka izdanja bila polazišnom točkom ostalih verzija Doyleovih romana i pripovijedaka koje su izlazile 1908. godine u izdanju Gjüre Trpinca možemo zaključiti i analizom svezaka koji su u svrhu izrade virtualne izložbe *Sherlockovi dvojnici* skenirali djelatnici NSK-a, a u sklopu izbornog kolegija „Književnost u prijevodu i digitalna humanistika” obradili i za objavljivanje pripremili studenti Modula Anglistika Sveučilišnog diplomskog prevoditeljskog studija Filozofskog fakulteta u Rijeci.⁷⁴ Njemačka izdanja,

74 Tekst *Kasne osvete* u izdanju Gjüre Trpinca digitalizirali su Dalen Belić, Klaudia Križanec, Mateo Kolenac, Tomo Sakač i Daria Zebec u ak. g. 2021./2022. U ak. godini 2022./2023. tekst romana *Znak četvorice* digitalizirale su Natalija Milković (1. svezak) i Marijana Gašparović (2. svezak); tekst pripovijetke „Katekizam porodice Musgrave” digitalizirala je Ivana Jovanović; tekst pripovijetke „Poviest berilskoga nakita” digitalizirale su Ivana Jovanović i Margareta

usput budi rečeno, bila su dostupna u tom razdoblju barem od 1908. u Knjižari L. Hartmana (St. Kugli), što možemo zaključiti iz kataloga naslova u reklamama objavljivanim upravo u njegovim novinama *Dom i svijet*.⁷⁵ No, pored toga, njemački prijevodi bili su dostupni i u lokalnim novinama koje su izlazile na njemačkom jeziku, kao što su pulske dnevne novine *Polaer Morgenblatt*, u kojima je, primjera radi, autorizirani njemački prijevod *Späte Rache* izlazio u nastavcima od 29. ožujka 1906.⁷⁶

Usporedbom parateksta te analizom prijevodnih rješenja možemo zaključiti da se u nepotpisanim prijevodima u izdanju Gjura Trpinca radi o posve novim prijevodima u odnosu na one iz *Doma i svijeta*, a koji su nastali prema njemačkim prijevodima u izdanju Roberta Lutza. Posebno je to slučaj s paratekстом koji daje najjasnije znakove da su se Trpinac i njegov neznani prevoditelj vodili njemačkim uzorima. Kao prvo, tu su naslovnice u boji, kao i ilustracije Richarda Gutschmidta unutar romana te pripovijedaka iz prve i druge zbirke – redom preuzete iz Lutzovih izdanja: trećeg, ilustriranog izdanja zbirke *Abenteuer des Doktor Holmes* (sic) u prijevodu Louisa Ottmanna i Margarete Jacobi iz 1903., u kojoj je objavljeno devet (od izvornih dvanaest) pripovijedaka,⁷⁷ te drugog, ilustriranog izdanja zbirke *Neue Abenteuer des Doktor Holmes* također u prijevodu Louisa Ottmanna i Margarete Jacobi iz 1904., koja također

Čanžar; „Mjernikov palac” digitalizirala je Nina Medanić a „Ljetnikovac u Hampshiru” digitalizirale su Marijana Gašparović i Nina Medanić; tekst pripovijetke „Izčeznula zaručnica/Izčeznula mladenka” digitalizirale su Natalija Milković i Nina Dojčinović.

75 Vidi, npr. str. 279 *Doma i svijeta* br. 14 od 15. srpnja 1908.

76 O samom romanu urednik je imao kazati sljedeće u najavi objavljenoj 25. ožujka: „U fokusu romana je slavni engleski detektiv Sherlock Holmes čiji je lik osvojio svjetsku književnost. Naš novi roman britko je i jasno psihološko djelo, bogato uzbudljivim pustolovinama, koje će zasigurno naići na najveći interes naše čitateljske publike” (Njem. „Im Mittelpunkt des Romanes steht der berühmte englische Detektiv Sherlock Holmes, dessen Figur sich die Weltliteratur erobert. Unser neuer Roman ist eine scharfe und klare psychologische Arbeit, reich an spannenden Abenteuern, die sicher das größte Interesse unseres Lesepublikums finden dürften.”) *Polaer Morgenblatt*, II: 159, str. 1, dostupno na: <https://ino.unipu.hr/data/polaer/1906/159.pdf>

77 „Der Bund der Rothaarigen” (The Red-Headed League); „Ein Fall geschickter Täuschung” (A Case of Identity); „Der geheimnisvolle Mord im Thale von Boscombe” (The Boscombe Valley Mystery); „Fünf Apfelsinenkerne” (The Five Orange Pips); „Das getupfte Band” (The Adventure of the Speckled Band); „Die verschwundene Braut” (The Adventure of the Noble Bachelor); „Die Geschichte des Beryll-Kopfschmuckes” (The Adventure of the Beryl Coronet); „Das Landhaus in Hampshire” (The Adventure of the Copper Beeches); i „Der Mann mit der Schramme” (The Man with the Twisted Lip). Prvo izdanje je iz 1895. Nedostaju „A Scandal in Bohemia”; „The Blue Carbuncle” i „The Engineer’s Thumb”; potonja će biti uključena u sljedeću zbirku.

sadrži devet (od izvornih jedanaest) pripovijedaka.⁷⁸ Upravo će analiza sadržaja Lutzovih izdanja dodatno ojačati pretpostavku da su bila predloškom i prijevodima u *Domu i svijetu* budući da, za razliku od izvornika, dvije prve zbirke prijevoda pripovijedaka sadrže po devet umjesto dvanaest odnosno jedanaest naslova; taj ritam objavljivanja mogao bi objasniti „kašnjenje” hrvatskog prijevoda pripovijetke „Mjernikov palac” (1899.; njemački prijevod izlazi 1898.) no i dalje ne objašnjava porijeklo prijevoda pripovijetke „The Blue Carbuncle”, koja će autorizirani njemački prijevod doživjeti tek 1902. u ilustriranom Lutzovu izdanju naslovljenom *Der Bund der Rothaarigen und andere Detektivgeschichten*.

Kao drugo, svi naslovi objavljeni u Trpinčevoj nakladi slijeđe njemačke uzore, pa tako, nakon dvosveščane *Kasne osvete* i neproblematičnog *Znaka četvorice*, redom nalazimo „Katekizam porodice Musgrave” / „Der Katechismus der Musgrave” (The Musgrave Ritual); „Mjernikov palac” / „Der Daumen des Ingenieurs” (The Engineer’s Thumb); „Srebrenko” / „Silberstrahl” (Silver Blaze); „Izčeznula zaručnica”⁷⁹ / „Die verschwundene Braut” (The Adventure of the Noble Bachelor); „Pjegasta vrvca” / „Das getupfte Band” (The Adventure of the Speckled Band); „Ljetnikovac u Hampshiru” / „Das Landhaus in Hampshire” (The Adventure of the Copper Beeches); „Poviest berilskoga nakita” / „Die Geschichte des Beryll-Kopfschmuckes” (The Adventure of the Beryl Coronet)” i neproblematični *Baskervilski pas* / *Der Hund von Baskerville* (*The Hound of the Baskervilles*) za razliku od *Tajinstvenog bratića iz Amerike* u *Domu i svijetu*.

Prva ključna razlika u odnosu na prethodne prijevode jest u samom sadržaju. Za razliku od *Kasne osvete* i *Znaka četvorice* A. Svilanića, anonimni prijevodi iz 1908. ne izbacuju prva poglavlja izvornika. Pored toga, za razliku od *Znaka četvorice* A. Svilanića, oni ne prepričavaju sadržaj iz trećeg lica (!) već zadržavaju Watsona kao pripovjedača. Usporedbom istog ulomka (kojim započinje

78 „Silberstrahl” (Silver Blaze); „Eine sonderbare Anstellung” (The Stockbroker’s Clerk); „Der Katechismus der Musgrave” (The Musgrave Ritual); „Die Gutsherren von Reigate” (The Reigate Squires); „Der Krüppel” (The Crooked Man); „Der Doktor und sein Patient” (The Resident Patient); „Der Marinevertrag” (The Naval Treaty); „Der Daumen des Ingenieurs” (The Engineer’s Thumb) i „Das letzte Problem” (The Final Problem). Prvo izdanje bilo je 1899. Nedostaju: „The Yellow Face”; „The ‘Gloria Scott’”; i „The Greek Interpreter”.

79 „Braut” može značiti zaručnica, no prvenstveno znači „nevjesta” ili „mladenka”; upravo iz tog detalja možemo također naslutiti i da su naslovi prevedeni prije negoli sam tekst budući da se naslov na naslovnici („Izčeznula zaručnica”) razlikuje od onog unutar ovoga sveska („Izčeznula mladenka”). Naime, u samoj pripovijetci neobično je to što nakon vjenčanja nestane – mladenka, što znači da je i naslov na naslovnici izdanja netočan.

Svilanićeva *Kasna osveta*) s izvornikom, ali i njemačkim prijevodom iz 1902., u kojem se prvi puta pojavljuju i ilustracije Richarda Gutschmidta koje su preuzete u tom izdanju, čini se da se prevodilac služio njemačkim predloškom, ali i da je možda imao uvid u izvornik. Naime, nekoliko prijevodnih rješenja na isti način odstupaju od izvornika, kao što se može vidjeti iz niže navedenog paragrafa:

‘I wonder what that fellow is looking for?’ I asked, pointing to a stalwart, *plainly-dressed* individual who was walking slowly down the other side of the street, looking anxiously at the numbers. He had a large blue envelope in his hand, and was evidently the bearer of a message.

‘You mean the retired sergeant of marines,’ said Sherlock Holmes.

‘Brag and bounce!’ thought I to myself. ‘He knows that I cannot verify his guess.’

The thought had hardly passed through my mind when the man whom we were watching caught sight of the number on our door, and ran rapidly across the roadway. We heard a loud knock, a deep voice below, and heavy steps ascending the stair.

‘For Mr. Sherlock Holmes,’ he said, stepping into the room and handing my friend the letter.

(Doyle, 1971: 17)

»Was mag wohl der Mann da drüben suchen?« fragte ich, auf einen einfach gekleideten, stämmigen Menschen deutend, welcher sämtliche Häusernummern auf der gegenüberliegenden Straßenseite zu mustern schien. Er hielt einen großen, blauen Umschlag in der Hand und hatte offenbar eine Botschaft auszurichten.

»Sie meinen den verabschiedeten Marinesergeanten?« fragte Sherlock Holmes.

Ich machte große Augen. »Er hat gut mit seiner Weisheit prahlen,« dachte ich bei mir; »wer will ihm denn beweisen, daß er falsch geraten hat?«

In dem Augenblick hatte der Mann, den wir beobachteten, unsere Nummer erblickt, und kam rasch quer über die Straße gegangen. Gleich darauf klopfte es laut an der Haustüre unten, man vernahm eine tiefe Stimme und dann schwere Schritte auf der Treppe.

Der Mann trat ein.

»Für Herrn Sherlock Holmes,« sagte er, meinem Gefährten den Brief einhändigend.

(Doyle, 2023 [c.1902]: n.p.)

— Upravo me zanima, za čim se onaj čovjek na ulici toliko ogleđava? — rekoh, i pokazah prstom na jednog jakog, dobro odjevenog čovjeka, koji je polako išao drugom stranom ulice, promatrajući brojeve kuća. U ruci mu je bila oveća modra kuverta, te je po svoj prilici nosio nekome nekaku viest.

— Mislite li onoga stražmeštra od mornarice u penziji? — zapita Sherlock Holmes.

— Trice i kućine! — pomislih sam sobom — Lako mu je govoriti, kad zna, da ja ne mogu promjeriti njegovih rieči.

Tek što ovo pomislih, kad ona osoba pogleda na broj naše kuće i predje hitro preko ulice. Začusmo jako kucanje, zatim jedan debeli glas i teške korake uza stube.

„Za g. Sherlocka Holmesa, reče, ušavši u sobi i pruživ pismo mojemu prijatelju.

(Doyle, 1908: 12)

Izjavnu rečenicu („You mean the retired sergeant of marines,” said Sherlock Holmes) oba prevodioca prenose kao pitanje, a perfekt glagola *reći* prevode glagolom *zapitati*. Također, u krnjoj rečenici „and ran rapidly across the roadway” oba prevodioca prevode perfekt glagola *to run* izrazom *preći preko* dok imenicu *roadway* prevode riječju *ulica*. Međutim, u svim drugim elementima – osim netočnog prijevoda izraza *plainly-dressed* kao *dobro odjevenog* – hrvatski prijevod odaje dojam kompetentnog pokušaja da se na svoj način prenese značenje izvornika. Naime, ne nalazimo pandane upadljivim prijevodnim rješenjima Margarete Jacobi koja se zasnivaju na izrazima vezanim uz riječ *oko*, iako isti imaju ekvivalente u hrvatskom („Ich machte große Augen” = iskolačio sam oči; „In dem Augenblick” =

u tren oka); umjesto njih nalazimo izraze koji prilično vjerno prevode engleski izvornik („Brag and bounce!“ = Trice i kućine!; „The thought had hardly passed through my mind“ = Tek što ovo pomislih).

Uvidom u ulomke iz drugih prijevoda također nalazimo prijevodna rješenja koja sugeriraju da je nepoznati prevodilac radio prema njemačkom prijevodu, ali da je vrlo vjerojatno njemački prijevod uspoređivao s izvornikom. Naime, za razliku od prijevoda iz *Doma i svieta*, koji su sadržaj pokušavali prilagoditi hrvatskom kontekstu, ponajprije prevodenjem osobnih imena i prilagodbom naziva ulica, no ponekad i kulturološkim ekvivalentima – pa umjesto okrepljujuće čašice brendija Holmes i Watson onesviještenog gosta oživljavaju – rakijom („Otmica iz odgojilišta“, *Dom i svijet* br. 14, 1907: 264), prijevodi iz Trpinčeve serije uglavnom slijede njemačke navade pri pisanju naziva ulica kao i njemačke rečenične konstrukcije. Ilustracije radi, Na sljedećoj stranici se nalaze, s lijeva nadesno, početni paragraf pripovijetke „The Noble Bachelor“, njegov njemački prijevod iz Lutzova izdanja, prijevod iz *Doma i svieta* te onaj iz Trpinčeve serije:

The Lord St. Simon marriage, and its curious termination, have long ceased to be a subject of interest in those exalted circles in which the unfortunate bridegroom moves. Fresh scandals have eclipsed it, and their more piquant details have drawn the gossips away from this four-year-old drama. As I have reason to believe, however, that the full facts have never been revealed to the general public, and as my friend Sherlock Holmes had a considerable share in clearing the matter up, I feel that no memoir of him would be complete without some little sketch of this remarkable episode.

It was a few weeks before my own marriage, during the days when I was still sharing rooms with Holmes in Baker Street, that he came home from an afternoon stroll to find a letter on the table waiting for him.

I had remained indoors all day, for the weather had taken a sudden turn to rain, with high autumnal winds, and the *jezail bullet* which I had brought back in one of my limbs as a relic of my *Afghan campaign* throbbed with dull persistence.

(„The Noble Bachelor“,
1971: 224)

Prijevod iz *Doma i svieta* nastavlja s praksom skraćivanja i prepričavanja pa nedostaju cijeli dijelovi opisa Watsonova lješkarjenja s novinama i bolova u rani iz Afganistana zbog promjene vremena. Prijevod iz 1908. slijedi njemački predložak u interpretaciji mjesta na kojem se nalazi Watsonova rana iz afganistanskog rata: iako je u engleskom izvorniku neutralna riječ „ud“ (*limb*), u njemačkom prijevodu te u ovome prijevodu spominje se *noga*. Dok u *Domu i svijetu* prevodilac udomaćuje adresu *Baker street* kao *Bakerska ulica*, noviji prijevod slijedi njemačku praksu spajanja imena s riječju ulica (ili institucija) no – barem u ovom paragrafu – navezuje englesku riječ pa dobivamo *Bakerstreet*; slična hibridna rješenja nalazimo i u spomenu drugih adresa pa Lancaster Gate postaje *Lancastergate*, umjesto u teatru/kazalištu Allegro osumnjičena djevojka je plesačica u *Allegrotheatru*; zaljubljeni par se odveze u *Gordon-square*; hotel se nalazi u *Northumberland-Avenuei*, ali pretražuje se bazen vodoskoka na *Trafalgarskom trgu*. Prevodenje stranih

Lord St. Simons Hochzeit mit ihrem merkwürdigen Ausgang fesselt schon längst nicht mehr das Interesse der hohen Kreise, *in denen sich der unglückliche Bräutigam bewegt*. Andere Aufsehen erregende Ereignisse haben dieses Thema verdrängt und bilden mit ihren pikanten Einzelheiten nunmehr den Gesprächsstoff an Stelle jenes Dramas, das sich bereits vor vier Jahren abgespielt hat. Ich darf wohl als ausgemacht annehmen, daß die bezüglichen Thatsachen dem großen Publikum niemals im Zusammenhang mitgeteilt worden sind. Da nun aber mein Freund Sherlock Holmes an der Aufklärung des Falles bedeutenden Anteil hat, so sollte nach meiner Überzeugung, wo es sich um eine Darstellung seines Wirkens handelt, eine kurze Skizze dieses merkwürdigen Vorfalles nicht fehlen, die auf Vollständigkeit Anspruch machen will.

Es war wenige Wochen vor meiner eigenen Hochzeit, während ich noch mit Holmes in der Bakerstraße zusammen wohnte, als dieser eines Nachmittags beim Nachhausekommen einen Brief an seine Adresse auf dem Tisch vorfand. Ich hatte den ganzen Tag das Haus nicht verlassen, denn das Wetter war plötzlich regnerisch geworden; dabei wehte ein scharfer Herbstwind, und die Flintenkugel in meinem Bein, die ich als Andenken aus dem afghanischen Feldzug heimgebracht habe, quälte mich mit eigensinniger Hartnäckigkeit.

(„Die verschwundene Braut“, *Abenteuer des Doktor Holmes*, R. Lutz / Projekt Gutenberg, 2023, 1903?)

Već odavna ne zanimaju se londonski viši krugovi sa ženitbom lorda St. Simona, koja se na onako čudan način svršila po nesretnoga zaručnika. Druge stvari potisnule su u zaborav onu dramu, koja se odigrala prije četiri godine. Kako držim, da taj zanimivi događaj ne bi dopro u šire općinstvo, pa kako je u njem učestvovao i moj prijatelj Holmes. došao sam do uvjerenja, da će biti dobro, da ga u kratko saobćim.

Bilo je to nekoliko tjedana prije nego sam se oženio, dok sam još zajedno stanovao sa Holmesom u Bakerskoj ulici, kad je ovaj nekoga dana popodneva našao na svom stola pismo. Kako je bilo ružno vrijeme, nisam taj dan izlazio iz kuće.

(„Izčeznula zaručnica“, *Dom i svijet*, br. 18, 1895, str. 350-351)

Vjenčanje lorda St. Simona, s onim čudnovatim završetkom, izgubilo je već odavno zanimivost za krugove, u kojima se on kretao. Sada su bili na dnevnome redu drugi događaji s pikantnim potankostima i tako se već posvema zaboravilo na onu dramu, koja se odigrala prije četiri godine.

Siguran sam, da šire obćinstvo nikada nije saznalo, kako se ta stvar uistinu zbila. A budući da je moj prijatelj Sherlock Holmes mnogo doprinio tomu, da se taj događaj objasnio, držim, da bi u prikazu o njegovom djelovanju svakako trebala naći mjesta kratka skica o tom čudnovatom događaju.

Bilo je nekoliko tjedana prije moje ženidbe. Stanovao sam još s njime u Bakerstreetu.

Cieli taj dan nisam iziatio iz kuće, jer se odjednom vrijeme promienilo; navalile kiše, a uzato je duvao oštri jesenji vjetar. Moj barometar *u nozi*, što sam ga donio kao uspomenu iz afganskog rata, trgao me nemilice po kostima. („Izčeznula zaručnica“, 1908: 3)

imena, baš kao i prevođenje adresa, vrlo je nekonzistentno, pa su neka osobna imena i nazivi institucija potpuno ili djelomično prevedeni na hrvatski (Alica umjesto Alice; Alojzije umjesto Aloysius; crkva sv. Gjorgja umjesto St George's Church, Westbury-dom umjesto Westbury House) dok druga nisu (Clara ostaje Clara, Frisco ostaje Frisco iako je San Francisco – San Francisko), što je slučaj i s aristokratskim titulama (St. Simon je malo *Lord* malo *vojvoda*, a ženski likovi povremeno *lady* a povremeno *gospodja*).⁸⁰

Takva prijevodna rješenja karakteriziraju i ostale prijevode objavljene u seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* te predstavljaju tragove koji nas dovode do zaključaka o ulozi koju je njemački jezik nastavio igrati u Hrvatskoj kao posredni jezik i na početku dvadesetog stoljeća. No, prije negoli razmotrimo ulogu njemačkih izdavača u cirkulaciji anglofone književnosti u navedenom razdoblju, važno je rane hrvatske prijevode u izdanju Gjure Trpinca razmotriti unutar konteksta u kojemu su objavljeni. Naime, ti meko ukoričeni, cijenom relativno pristupačni svesci⁸¹ sa senzacionalističkim naslovima i naslovnicama u boji objavljivani su u sklopu niza drugih, vrlo neobičnih, naslova unutar iste serije pod nazivom *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, koji im prethode 1907. i koji im slijede 1908. i 1909. Štoviše, iako navedeni pod „Doyle, Arthur Conan” u *Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji 1835. – 1992.* ili donedavna u katalogu NSK-a, „Grofica sa srebrenim klieštima” ili „Gospodja s četiri glave” ne zvuče nimalo kao dio kanona o slavnom detektivu. O čemu se ovdje radi, kako su ovi naslovi završili kao Doyleova djela u nizu kataloga i bibliografija i što to sve znači za proučavanje prijevodne kao svjetske književnosti teme su kojima se bavi sljedeće poglavlje.

80 Ovim i srodnim prijevodnim rješenjima pozabavio se i diplomski rad Darije Zebec (2022), u kojem se, između ostaloga, analizira jezik *Kasne osvete* iz 1908. i onaj tada dostupnog digitaliziranog njemačkog prijevoda, pored još dva hrvatska prijevoda, iz 1978. i 2013.

81 Raspravljajući o naglom razvoju izdavaštva na početku dvadesetog stoljeća, Berislav Majhut upozorava na iskrivljene predodžbe o trivijalnim romanima u nastavcima kao jeftinoj, petparačkoj robi na početku stoljeća te sugerira da je ta cijena prosječnom građaninu bila i dalje prilično skupa: „Primjerice, jedan svezak *Detektiva Sherlocka Holmesa i njegovih znamenitih doživljaja* 1907. u izdanju Gjure Trpinca, dakle svezak od dva arka s omotnom ilustracijom u boji, koštao je 30 novčića. Novine *Jutarnji list* koštale su 8 filira. Dakle, za jedan je sveščić bilo potrebno platiti kao za gotovo četiri primjerka novina. Dvadesetih je godina taj omjer bio 1:1, to jest, za jedan sveščić romana trebalo je dati koliko i za jedne novine, pa čak i manje.” (2016: 36) Očito je da je cijena rotoromana dvadesetih godina bila iznimno povoljna, no ako cijene Trpinčevih izdanja prisposobimo s današnjima, cijena jednog sveščića *Doživljaja* bila bi, ako krenemo od cijene današnjeg *Jutarnjeg lista*, 1,19 € × 4, znači 4,76 €. Nije jako jeftino, ali nije niti nemoguće skupo.

*Virus u
sustavu: lažni
Sherlock Holmes
u katalogu
Nacionalne
i sveučilišne
knjižnice*

- ” Našem bi ženskom svijetu imao ovdje dosta reći, ali bi ga možda prekinuo u čitanju „Scherlock Holmesa” ili sličnoj *funtromanskoj* lektiri, a to nije „kavalirski”, pa ću za sad propustiti. Iznimkama čast!
 „Književnost”. *Hrvat*, Gospić, 6. veljače 1909, n.p.
- ” *Funtroman*, loše književno djelo u mnogo dijelova, koje autor piše ‘na funte’ da bi što više zaradio.
Rječnik Matice hrvatske, str. 513⁸²
- ” *How often have I said to you that when you have eliminated the impossible whatever remains, however improbable, must be the truth?*
 Conan Doyle, 1971: 140

4.1. Uvod

Kao što je pokazano u prethodnom poglavlju, knjižnični katalogi i skupne retrospektivne bibliografije nisu i ne mogu biti jedini izvori za utvrđivanje kronologije i povijesti književnog prevođenja na kraju devetnaestoga i na početku dvadesetoga stoljeća upravo zbog uvriježene prakse objavljivanja prvih verzija prijevoda književnih djela u novinama, časopisima ili pristupačnim meko ukoričenim svescima. Njihova digitalizacija velik je korak prema stvaranju korpusa za proučavanje povijesti književnosti i povijesti izdavaštva, ali i povijesti prijevoda; kvalitetnom digitalizacijom gradiva i povezivanjem metapodataka stvorili bi se uvjeti za kvalitetniji kvantitativni pristup analizi teksta. No, upravo zato je iznimno važno da ti metapodaci budu što je moguće iscrpniji – i točniji. Naime, kad je starija tiskana građa u pitanju, u online katalogima bibliografski opisi kataloških jedinica prvenstveno počivaju na metapodacima koji su preuzeti iz digitaliziranih listića starih kataloga te na izradi metapodataka temeljem informacija dostupnih na pojedinoj tiskanoj knjizi, kao što su naslov i ime autora na hrptu (ili u impresumu, ako se radi o uvezima starijih izdanja), godini izdanja, mjestu izdanja i izdavaču. No, što ako preuzeti metapodaci nisu vjerodostojni i to ne krivnjom izrađivača kataloga – već samih izdavača? Što, naime, kada izdavači namjerno navode krivo ime autora u svrhu veće zarade – i kad im to prođe nezapaženo, ne samo godinama već i desetljećima? Jedan od ciljeva ovoga poglavlja jest odgovoriti na ta pitanja na primjeru analize najranijih hrvatskih prijevoda pripovijedaka o

⁸² Dostupno na: <https://www.matica.hr/media/knjige/pjesme-i-ogledi-1049/pdf/rjecnik.pdf>

Sherlocku Holmesu koje *nisu* djela Arthura Conana Doylea, no koja su donedavno bila katalogizirana kao njegova zahvaljujući načinu na koji su bila prevedena i objavljivana. Drugi i jednako važan cilj jest temeljem ove analize steći širu i potpuniju sliku o izdavačkim i prevoditeljskim praksama u Hrvatskoj na kraju devetnaestog i početku dvadesetog stoljeća. Na kraju, i za ovu knjigu jednako bitno, cilj mi je otvoriti raspravu o širim, transnacionalnim implikacijama tih izdavačkih praksi te razmotriti njihovu ulogu u stvaranju predodžbe o liku Sherlocka Holmesa s jedne te cirkulaciji krimića kao žanra svjetske književnosti s druge strane.

LAŽNI SHERLOCK HOLMES ILI LAŽNI ARTHUR CONAN DOYLE?

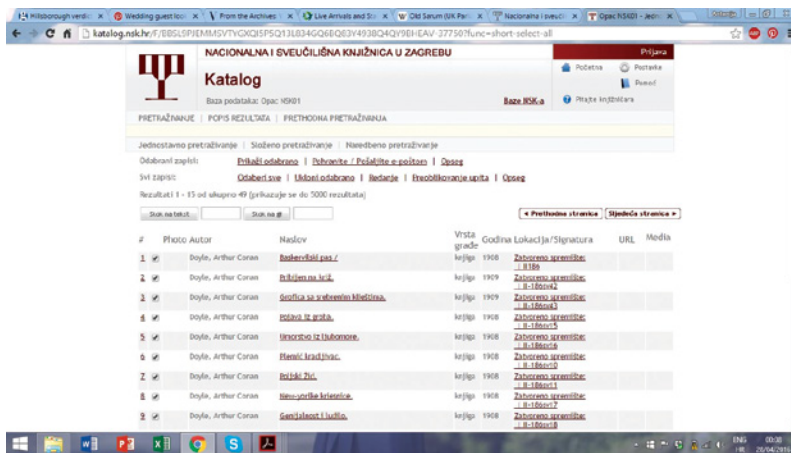
4.1.1.

Pored naslova prijevoda pripovijedaka Arthura Conana Doylea o Sherlocku Holmesu, u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu uz Doyleovo ime bio je (i dijelom još uvijek jest) vezan i niz neobičnih naslova – neobičnih čak i za senzacionalistički intonirane standarde prijevoda romana i filmova na kakve smo već navikli zahvaljujući tržišno orijentiranim intervencijama izdavača i kino-distributera.⁸³ Rezultati pretrage za „Doyle, Arthur Conan” za razdoblje 1907.–1909. na dan 28. travnja 2016.⁸⁴ dali su četrdeset i devet rezultata, među kojima na prvoj stranici nalazimo sljedeće naslove popisane kao njegove *knjige*: *Baskervilski pas* (1909.), *Pribijen na križ* (1909.), *Grofica sa srebrnim kliještima* (1909.), *Pojava iz groba* (1908.), *Umorstvo iz ljubomora* (1908.), *Plemić kradljivac* (1908.), *Poljski Žid* (1908.), *Newyorške kriesnice* (1908.), *Genijalnost i ludilo* (1908.) (vidi Sl. 4.1).

Ono što je zajedničko navedenim naslovima jest činjenica da su, zajedno s nizom drugih, objavljivani u seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, koju je u razdoblju od 1907. do 1909. godine u obliku meko uvezanih svezaka od tridesetak stranica izdavao zagrebački knjižar i nakladnik Gjuro Trpinac. Prema katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice te *Hrvatskoj*

83 Primjera radi, usp. naslove sljedećih filmskih uspješnica i njihovih senzacionalistički intoniranih naziva za hrvatsko tržište: *Easy Rider – Goli u Sedlu* (1969.), *The Last Boy Scout – Prljavi igraju prljavo* (1991.), *The Whole Nine Yards – Ubojica mekog srca* (2000.), *In Bruges – Kriminalci na godišnjem* (2008.), *The Help – Tajni život kućnih pomoćnica* (2011.), *Sinister – Grešnik* (2012.), itd.

84 Nakon izlaganja „Što čitamo kad čitamo Sherlocka Holmesa u hrvatskom prijevodu: originali, falsifikati i prijevodi popularne književnosti” o tom problemu iznesenog 30. rujna 2016. na znanstvenom skupu *Knjiga i društvo* održanom na Sveučilištu u Splitu, dijelu naslova – točnije, onima o kojima sam govorila na izlaganju i o kojima je riječ u ovom dijelu poglavlja – u izdanju Gjure Trpinca (1907.–1909.) promijenjeni su metapodaci i više im se ne navodi Doyle kao autor.

Sl. 4.1.

Zaslonska snimka rezultata pretrage kataloga NSK-a na dan 28. 04. 2016. za „Doyle, Arthur Conan” u razdoblju 1907.–1909.

retrospektivnoj bibliografiji knjiga 1835.–1992., unutar te serije u Trpinčevoj nakladi objavljene su i pripovijetke vrlo intrigantnih naziva kao što su „Tajna mlade udovice” (sv. 1); „Blago trgovca s robljem” (sv. 4); „Liepa bolničarka” (sv. 5); „Londonski krivotvoritelji novaca” (sv. 7); „U liesu kraj bombe” (sv. 8); „Kavana ‘National’” (sv. 25); „Oceana, kraljica zraka” (sv. 26); „Osveta Kamore” (sv. 27); „Uskrslu mrtvac” (sv. 28); „Kobna sudbina porodice Walpole” (sv. 29) i niz drugih, još neobičnijih, poput „Gospodje s četiri glave” (sv. 45)⁸⁵. Iako je katalog navodio četrdeset i devet objavljenih naslova u hrvatskom prijevodu, a *Hrvatska retrospektivna bibliografija* pedeset i tri⁸⁶, u Zatvorenom spremištu NSK-a sačuvan je arhiv od četrdeset sveza-ka⁸⁷ iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* objavljenih od 1907. do 1909.

Uvidom u gradivo ustanovljeno je da Doyleovi romani i pripovijetke čine samo cca. 9% građe: *Kasna osveta*, *Znak četvorice*, *Katekizam porodice Musgrave*, *Izčeznula zaručnica* i *Poviest berilskog nakita* o kojima je bilo riječi u prethodnom poglavlju. No, usprkos činjenici da je u oglasu iz 1908. (vidi Sl. 4.2.) samo tih pet od

85 Za detaljan popis naslova iz ove serije, vidi Prilog II.

86 U katalogu NSK-a tijekom iste pretrage navedeni su sljedeći naslovi čiji primjerci nisu pronađeni u Zatvorenom spremištu: „Gospodja sa četiri glave” (sv. 45); „Grofica za srebrenim klieštima” (sv. 43); „Pribijen na križ” (sv. 42); „Zasužnjena u zvoniku” (sv. 41); „Užas u Baltimoru” (sv. 44); „Parižka ridjokosa udovica” (sv. 46); „Posljednji dani Messine” (sv. 47); „Zločin u Vojsci spasa” (sv. 48); „Ubojnička spilja u New-Lanarku” (sv. 53); „Londonski krvnik” (sv. 41); „Ubojstvo iz zablude” (sv. 52), sve iz 1909. godine. Svi navedeni naslovi također su popisani u Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji knjiga, a pripadajući broj svakog pojedinog sveska preuzet je iz potonje.

87 Vidi relevantnu mrežnu stranicu Digitalne NSK: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=1&msq=sherlock+homes&page=1>

ukupno trideset i tri naslova iz iste serije Doyleovo, reklama koja se pojavljuje u svescima u kojima su objavljena Doyleova djela implicira da su *sva* djela na popisu „od Conan Doyle-a” (vidi Sl. 4.3).

Preostali naslovi iz serije, kao što su „Blago trgovca [s] robljem”, „Kako su uapsili ‘Jacka razparača’” ili „Otrovnica od Castle Rock-a”, odišu senzacionalizmom koji, prevoditeljskoj dovtljivosti i izdavačkoj snalažljivosti usprkos, očigledno nadilaze teme i motive Doyleovih pripovijedaka. Tu su i provokativne naslovnice u boji, poput one koja resi svezak „Tajna mlade udovice” (vidi Sl. 4.4.), a na kojoj donjim dijelom stranice dominira obnaženo tijelo mlade žene.

No, ako posrijedi nisu Doyleove pripovijetke, o čemu se ovdje radi – i kako to da su ti naslovi katalogizirani pod „Doyle, Arthur Conan”?

Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji.

Popis prvih trideset i triju svezaka.

Izašlo :	
Sv. 1. Tajna mlade udovice.	Sv. 17. New-jorške Kriesnice.
Sv. 2. Samo Kaplja tinte.	Sv. 18. Genijalnost i ludilo.
Sv. 3. Gospodja s Kanarskim briljantom.	Sv. 19. Otrovnica od Castle Rock-a.
Sv. 4. Blago trgovca robljem.	Sv. 20. Zloglasna gostionica u Kairu.
Sv. 5. Liepa bolničarka.	Sv. 21. Kasna osveta I (sa slikama).
Sv. 6. Kako su uapsili „Jacka razparača“.	Sv. 22. Kasna osveta II (sa slikama).
Sv. 7. Londonski Krivotvoritelji novaca.	Sv. 23. Znač četvorice I (sa slikama).
Sv. 8. U Hesu Kraj bombe.	Sv. 24. Znač četvorice II (sa slikama).
Sv. 9. Grob u svjetioniku.	Sv. 25. Havana „National“.
Sv. 10. Plemić – Kradljivac.	Sv. 26. Oceana, Kraljica zraka.
Sv. 11. Poljski žid.	Sv. 27. Osveta Kamore.
Sv. 12. Kraljičina Koprena od Špaka.	Sv. 28. Uskrsli mrtvac.
Sv. 13. Pariški sabirač cunja.	Sv. 29. Kobna sudbina porodice Walpole.
Sv. 14. Pronicavi nadkonobar.	Sv. 30. Katekizam porodice Musgrave.
Sv. 15. Pojava iz groba.	Sv. 31. Modra nabodnica.
Sv. 16. Umorstvo iz ljubomora.	Sv. 32. Izčeznula mladenka. (sa slikama).
	Sv. 33. Povijest berilskoga nakita.

Mjesečno četiri svezka sa naslovnim slikom u bojama. Svezak po 30 filira. — Predplata za 5 svezaka tranke poštom K 1.80. Glavni razpačavatelj hrvatskoga izdanja i vlasnik

Gjuro Trpinac, knjižar, Zagreb, Ilica 6.

TISKOM DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

Sl. 4.2. Oglas za prva 33 naslova objavljena u seriji „Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji” iz sveska br. 33 „Povijest berilskog nakita” (1908.). Izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Detektiv
SHERLOCK HOLMES i njegovi
znameniti doživljaji
od Conan Doylea.

Sposobnosti i vrline glasovitoga detektiva Sherlocka Holmesa našle su svoga pjesnu u slavnom engleskom pripovjedaču Conanu Doyleu. Potaknut psihologom Edgarsom Poem, iznio je Conan Doyle izvanredno talentiran — kakova je danas jedini pisao svoje historičke romane slavni Francuski Aleksander Dumas — događaje iz života najglasovitijega detektiva Sherlocka Holmesa, te je izazvao u čitavom prosvjetljenom svijetu najveću pažnju i interes.

Sherlock Holmes postao je radi svojih zasluga tako obožavan, da ga sponinjaju danas s najvećim udivljenjem i poštovanjem ne samo u njegovoj domovini Engleskoj, već povuda, gdje se bore

Pravo i zakon sa zločincima i podlim stvorovima

Zašto se ponosi Englezka svojim Sherlockom Holmesom?
Zašto drhću zločinci svih zemalja pred Sherlockom Holmesom?
Zašto su milijuni čitatelja uzhićeni izvještajima Sherlocka Holmesa?

Jer još nigda nije bilo detektiva, koji bi imao toliko

Duhovitosti — snage — dara za iztraživanje — temeljitoga znanja — neustrašivosti i prisutnosti duha
i koji bi sve te riedke sposobnosti tako plemenito i nesebično kao Sherlock Holmes upotrebljavao u korist ljudskoga društva.

Doživljaji Sherlocka Holmesa u Londonu, Parizu, Berlinu, Beču i Madridu, njegove borbe s najvećim zločincima i varalicama u New-Yorku, Chicagu, San Francisku, Kairu, Indiji i Australiji, **bistar pogled,** kojim bi on odmah progledao svaki i najzamnjeniji slučaj, **ostroumlje,** kojim se je on iz svake pogibelji i neprilike izvukao, **duhovite kombinacije,** koje su ga uvijek dovele do žudjenoga cilja, osnivale se one na dubokom poznavanju ljudi ili na znanstvenim podlogama, njegova **željezna volja,** kad je trebalo svladati kakove izvanredne zaprieke — — — — — to je sadržaj

zanimivih, glasovitih, senzacionalnih i duhovito pisanih pripoviedaka iz doživljaja

SHERLOCKA HOLMESA,

koje u liepo opremljenom pučkom izdanju **svezak po 30 silira** obćinstvu pružamo.

Tko je samo **jednu** takovu pripoviest pročitao, taj će za cijelo i ostale rado i s jednakim udivljenjem čitati, te postati oduševljeni prijatelj

Sherlocka Holmesa, najvećega i najglasovitijega detektiva na svijetu.

SL. 4.3. Preslika reklame na stražnjoj vanjskoj korici sveska br. 33 „Povijest berilskog nakita” (1908.).
 Izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

SVEZAK I. Svaki je svezak podpuna pripoviest. K — 30

Detektiv
Sherlock Holmes
 i njegovi znameniti doživljaji.

Sv. I. **Tajna mlade udovice.**

SL. 4.4. Naslovnica sveska br. 1 „Tajna mlade udovice” serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* (1907.).
 Izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Sl. 4.5. Preslike naslovnica slovenskog (lijevo) i srpskog (desno) izdanja „Tajne mlade udovice”. Izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

TRAGOVIMA PARATEKSTA

4.1.2.

Svesci iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* objavljivani na hrvatskom u Zagrebu u razdoblju od 1907. do 1909. u pravilu su izlazili svake subote, a isti nakladnik, Gjuro Trpinac, paralelno je objavljivao i slovenske te srpske prijevode na ćiriličnom pismu s istovjetnim ilustracijama na naslovnica, što možemo vidjeti usporedbom preslika naslovnica (Sl. 4.5).⁸⁸

Prvi trag porijeklu predložka prijevoda tih pripovijedaka koje spominju Sherlocka Holmesa, ali ne potječu iz pera Arthura Conana Doylea, možemo naći u zaglavljima i to na prvoj stranici teksta (vidi Sl. 4.6). Naime, svaki od tih svezaka na vrhu prve stranice pored datuma objavljivanja navodi i američki *copyright* i to na engleskom jeziku, a u zaglavljima prvih triju svezaka objavljenih u toj seriji nalazi se i ime njemačke izdavačke kuće kojoj su navodno dana prava za prijevod. Tako na početku „Tajne mlade udovice” (dalje u tekstu: „Tajna”) u zaglavlju nalazimo sljedeći tekst: „Published 2. [sic] November 1907. Privilege of Copyright in the United States of Amerika [sic] reserved under the Act

⁸⁸ Slov. *Detektiv Sherlock Holmes in njegovi znameniti doživljaji* te srp. *Detektiv Šerlok Holms: Čuveni događaji iz njegova života*, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, 1908. – 1909. Usporedbom prve stranice teksta sačuvanih paralelnih primjeraka, hrvatskog prijevoda „Liepe bolničarke” (od 30. studenog 1907.) i srpskog prijevoda „Lepe bolničarke” (od 23. veljače 1908.) daje se zaključiti da je riječ o istom prijevodu koji je naknadno prilagođen da bi zvučao „više srpski” budući da se prijevodi uvelike podudaraju na razini rečenica. N. B., uvezani slovenski prijevodi svezaka iz te serije čuvaju se u nacionalnoj knjižnici Slovenije, a omdnevna su svi zajedno digitalizirani i pod naslovom prvog sveska, „Ena sama kaplja črnila”, dostupni u digitalnom obliku na mrežnoj stranici Dlib.si.

approved March 3, 1905. by Verlagshaus für Volksliteratur und Kunst, Berlin so. 26." („Tajna”, 1907: 1; vidi Sl. 4.6).

Iako je taj tekst zaglavljiva na engleskom, prema neujednačenom obliku pisanja datuma (prvo dan-mjesec-godina pa onda, po američki, mjesec-dan-godina), upotrebi rednih brojeva za datume te slovu *k* u riječi „Amerika”, može se zaključiti da se ne radi o izvorniku na engleskom, već na njemačkom jeziku, što potvrđuje i niz drugih elemenata u samim tekstovima.

Prije svega riječ je o načinu pisanja adresa i ulica pa tako u većini slučajeva nalazimo njemački model u kojem se naziv ulice spaja u jednu riječ s riječju *ulica*. U pripovijetkama se nalazi više varijanti tog oblika, koji se ne primjenjuju sustavno, kao, na primjer u pripovijetci „Genijalnost i ludilo” (dalje u tekstu: „Genijalnost”) gdje se na naziv – baš kao i u prijevodu *Kasne osvete* – navezuje engleska

SL. 4.6. Početna stranica prijevoda „Tajne mlade udovice”, prvog sveska serijala *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* (1907: 1). Izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Sl. 4.7. Naslovnica sveska br. 6, „Kako su uapsili Jacka razparača”, iz 1907. godine: Jack Razparač (desno) u klinču sa pruerušim Scherlockom (lijevo). Izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

riječ „street”: „Zavuku se u stare, zapuštene kuće, u *Grandstreetu*, *Eldrigestreetu*, *Baterstreetu* i kako li se već sve ne zovu one uzke, zamazane ulice i uličice” ili „Stanujem u *City*, *Circusstreet* 11” (1908: 3, 7; moj kurziv). U pripovijetci „Kako su uapsili ‘Jacka Razparača’” (dalje u tekstu: „Kako su”; vidi Sl. 4.7.) nalazimo sličan primjer na str. 4 („Tri dana zatim dogodi se u *Greenwich-Road-u* skoro isti slučaj”), no na stranici prije i nekoliko stranica poslije prevoditelj na naziv ulice navezuje hrvatsku riječ „ulica” nakon crtice: „U *Whitechapelu*, u *Glouster-ulici*” (1907: 3, moj kurziv); „u *Oxford-ulici*” (str. 6); „u *Tooley-ulicu*” (str. 11). Da se radi o prilično neustavljenom i ponešto aljkavom pristupu svjedoči i pisanje adresa u svesku broj 38 naslovljenom „Profesor Flax, ubojica od zanata” (dalje u tekstu: „Profesor Flax”): dok je naziv ulice na trećoj stranici napisan na jedan način („u *Broomstreetu*, kuće broj 97”), već na osmoj stranici

napisan je na drugi („odjurio u *Broome-Street*“) da bi na devetnoj bio napisan na treći način („u *Broome-stret*“), a na dvadeset i prvoj na četvrti („u *Broome Streetu*“). Drugi trag jest način pisanja samog imena Sherlocka Holmesa koji slijedi njemačka pravila pisanja fonema /ʃ/ kao „sch“ umjesto engleskog „sh“, pa tako mjestimice nalazimo „Scherlocka“ umjesto Sherlocka („Kako su“, str. 10; „Uskrsli mrtvac“, str. 10; „Osveta Kamore“, str. 26; „Kobna sudbina porodice Walpole“, str. 16; „Zloglasna gostionica u Kairu“, str. 32) ili „Buschmane“ a ne „Bushmane“ („Oceana, kraljica zraka“, str. 5).

Valja, međutim, primijetiti da se Verlagshaus für Volksliteratur und Kunst već od četvrtog sveska nadalje više ne spominje u zaglavljima, što stvara dojam kao da su autorska prava dodijeljena izravno zagrebačkom nakladniku. Razlog tome vrlo je vjerojatno pravne naravi: bit će da se Trpinac nastojao ograditi od berlinske izdavačke kuće. Naime, njemački izdavač i njegova serija *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* – ili, točnije, *Detektiv Sherlock Holmes und seine weltberühmten* – doživjeli su manji međunarodni skandal budući da su vlastite pripovijetke i njihova prava na prevođenje prodavali kao pseudoprijeводе s engleskoga na međunarodnom književnom tržištu dok je Arthur Conan Doyle još bio živ i dok je još uvijek objavljivao djela o Sherlocku Holmesu. Pseudoprijevod ili fiktivni prijevod, kako ga definira Gideon Toury, namjerno je predstavljanje vlastitoga teksta kao prijevoda koji u kulturi koja ga udomaćuje ima status jednak onome pravoga prijevoda, sve do onog trenutka kad se otkrije istina o njegovom porijeklu. (2012: 47) No, barem u Njemačkoj, ti pastiši nisu dugo zadržali status pseudoprijevida. Kao što to napominje Kara Ritzheimer u svojoj monografiji o cenzuri trivijalne književnosti u Njemačkoj na početku dvadesetog stoljeća,

” Lutz Verlag, izdavač iz Stuttgarta koji je objavljivao njemačke verzije pripovijedaka Sir Arthura Conana Doylea od 1894., podnio je [1907. godine] tužbu protiv berlinskog izdavača i dobio parnicu. Sud je je donio presudu da Verlagshaus ubuduće može koristiti lik po imenu „Sherlock Holmes“, no da mu nije dozvoljeno koristiti to čuveno ime u nazivu serije, kao niti upotrebljavati lik doktora Watsona ili objavljivati pripovijetke koje je napisao Conan Doyle. Serija se ponovno pojavila, počevši sa sveskom broj dvanaest, pod nazivom *Aus den geheimakten des Welt-Detektivs* (Iz tajnih spisa svjetskog detektiva), a detektiv Harry Taxon zamijenio je Watsona kao ključni lik. (2016: 36, moj kurziv)⁸⁹

⁸⁹ U izvorniku: „Lutz Verlag, a Stuttgart publisher who had been issuing German-language versions of Sir Arthur Conan Doyle’s stories since 1894,

Ritzheimer smješta seriju *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* u kontekst⁹⁰ pomame za rotoromanima u nastavcima u Njemačkoj na početku dvadesetog stoljeća, a koja je uključivala i serije o Nicku Carteru, američkom detektivu; o Ethel King, ženskom pandanu Sherlocka Holmesa (2016: 36); Lordu Listeru, aristokratskoj verziji Robina Hooda; Natu Pinkertonu, voditelju istoimene detektivske agencije (utemeljenom na stvarnoj osobi, Allanu Pinkertonu); vesternima o Buffalo Billu i Texas Jacku te serijama čiji su protagonisti bili pustolovi kao što su Dick Turpin, Casanova i Kapetan Morgan, ali i Jesse James, Wanda von Brannburg, John Wilson te Klaus Störtenbecker (2016: 37).

Da je na početku dvadesetog stoljeća i izvan Njemačke vladala manija za takvim tipom šund-literature potvrđuje i Boris Drayluk u svojoj analizi ruske pomame za „Pinkertovštinom” (2012) dok popularnost lažnog Sherlocka Holmesa u Skandinaviji analizira Palle Schantz Lauridsen (2014). Štoviše, Lauridsen upozorava i na činjenicu da je sam Conan Doyle bio toliko uzrujan pojavom njemačkog dvojnika Sherlocka Holmesa u švedskom i danskom prijevodu da mu je na njegovu izričitu zamolbu 6. rujna 1909. objavljeno otvoreno pismo čitateljima kopenhavških dnevnih novina *Nationaltidende* u kojem izjavljuje sljedeće:

„ Biste li bili ljubazni i izjavili da ja nemam veze s jeftinim ilustriranim pripovijetkama o Sherlocku Holmesu koje se objavljuju u Danskoj i drugdje. Na vašim je čitateljima da odluče je li [do koje mjere je?] pošteno samo ukrasti ime lika na takav način. S poštovanjem, Arthur Conan Doyle. (citirano u: Lauridsen, 2014: 57)⁹¹

brought legal suit against the Berlin publisher and won. The courts ruled that Verlaghaus could henceforth use the character „Sherlock Holmes” but was not permitted to include this famous name in the series title, use the character of Dr. Watson, or publish stories that Conan Doyle had written. The series reemerged, starting with issue number twelve, as *Aus den geheimakten des Welt-Dektivs* (From the Secret Files of the World Detective), and detective Harry Taxon replaced Watson as a key character.” (Ritzheimer, 2016: 36)

90 Iako Ritzheimer prenosi točnu informaciju o sadržaju sudske presude, njezin zaključak o posljedicama iste nije utemeljen u samoj građi. Naime, Harry Taxon pojavljuje se umjesto doktora Watsona od samog početka njemačke serije – prve pripovijetke naziva „Das Geheimnis der jungen Witve” / „Tajna mlade udovice” (izvornik objavljen 2. siječnja 1907., a hrvatski prijevod 2. studenog 1907.), što postaje očito uvidom u sadržaj samih svezaka.

91 „Would you have the kindness to state that I have no connection with the cheap illustrated stories about Sherlock Holmes which are published in Denmark and other countries. I leave it to your readers how far [fair?] it is to just steal the name of a character in such a fashion. Yours faithfully Arthur Conan Doyle” (cit. u Lauridsen, 2014: 57). Imala sam čast da mi je kolega Lauridsen, nakon što sam održala online javno predavanje u organizaciji Gradske knjižnice u Portsmouthu,

S obzirom na navedeno, serija *Detektiv Sherlock Holmes und seine weltberühmten* i njezin znatno obimniji nastavak *Aus den geheimakten des Welt-Detektivs* – u njemačkom se kontekstu često koristi kao ilustracija u raspravama o nemoralnosti trivijalne literature i njezinoj iznimnoj popularnosti te uz to vezane ćudoredne kampanje za uvođenje cenzure dvadesetih godina. Zbog svoje cijene od jednog groša često su se ova djela nazivala i *Groschenroman* ili *Groschenheft* (usp. u hrvatskom srodan izraz – petparački – za opis jeftine i nekvalitetne robe), a zbog sadržaja njihovi protivnici, vrlo često pedagozi koji su u to vrijeme izrađivali školski kurikulum njemačke literature, kao i pripadnici ćudorednih inicijativa povezanih s Katoličkom crkvom, krstili su ovaj žanr *Schund-und-Schmutz-Literatur* (Springman 1995: 408–413), to jest književnim smećem i prljavštinom (od kojeg, usput rećeno, u hrvatskom jeziku nasljeđujemo izraz šund-literatura). Štoviše, kao što to ističe Springman,

„ Detektivski trileri, priče o Divljem zapadu, pripovijetke o egzotičnim avanturama i blaga erotika navodno su pobuđivale tjelesne nagone ili poticale sablažnjive pomisli na seks i nasilje, čak i ako nisu živopisno prikazivale seksualno nemoralne čini. Takva manje skandalozna djela činila su se stručnjacima još i subverzivnijima od pornografije, budući da jeftino štivo nije naočigled kršilo javno ćudoređe. Stoga su učitelji i državni službenici zaduženi za maloljetnike na se preuzimali zadatak identificiranja i raskrinkavanja opasnosti koje je predstavljala ta literatura. (1995: 413).⁹²

Dva je desetljeća takva književnost bila predmetom žustre rasprave o utjecaju štiva na razvoj djece i mladih, a kulminirala je uvođenjem Zakona za zaštitu mladeži od šund-literature 1926. godine (njem. *Gesetz zur Bewahrung der Jugend vor Schund-und-Schmutzschriften*), kojim je Weimarska republika de facto uvela cenzuru (Springman 1995: 411–412).

Ritzheimer preuzima podatak o tužbi Lutz Verlaga za autorska prava nad pripovijetkama o Sherlocku Holmesu iz predgovora Hans-Friedricha Foltina faksimilu petnaest odabranih svezaka iz serije *Aus den Geheimakten des Welt-Detektivs* objavljenom 1973.

proslijedio presliku tog pisma, no zbog ograničenih autorskih prava nisam je u mogućnosti reproducirati u ovom tekstu.

92 „The detective thrillers, Wild West tales, exotic adventure stories, and light erotica allegedly elicited visceral urges or aroused lurid thoughts about sex and violence, even if they did not graphically depict sexually immoral acts. These less scandalous works appeared to experts even more subversive than pornography, because cheap reading did not flagrantly violate public decency. Hence, teachers and administrators in juvenile affairs assumed the task of identifying and exposing the dangers of this literature.” (Springman, 1995: 413)

godine. Foltin, kao i drugi istraživači njemačke trivijalne književnosti s početka dvadesetog stoljeća koje Ritzheimer citira kako bi upotpunila sliku o društveno-kulturnom kontekstu iz kojih je proizašla cenzura, navodi svezak 42 iz serije o Sherlocku Holmesu naslovljen „Der Mädchenmörder von Boston” (hrv. Bostonski ubojica djevojaka) iz 1907. kao ogledni primjer zapleta zbog kojeg su pripovijetke iz te serije bile opisivane književnim smećem i prljavštinom. Čini se da je ta pripovijest o serijskom ubojici lezbijki koji iz njihovih leševa pravi kobasice (!) ipak bila malo previše pikantna za hrvatsko tržište, budući da dotični naslov ne nalazimo na popisu svezaka objavljenih na hrvatskom jeziku.

Ogrativši se na taj način od veze s Verlagshausom, Trpinac je usprkos sudskoj presudi mogao neometano nastaviti objavljivati prijevode pripovijedaka o Sherlocku Holmesu anonimnih njemačkih pisaca, zajedno s prijevodima Doyleovih originala pod istim, nepromijenjenim, krovnom nazivom prvenstveno zbog činjenice da u tom razdoblju Hrvatska, kao dio Austro-Ugarske, nije bila potpisnicom Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela iz 1886. godine, dokumenta koji je bio pravnim temeljem tužbe Lutz Verлага u Njemačkoj. Bernska konvencija (kao i Sporazum iz Rima iz 1928.) će se, u teoriji i to ne u cijelosti, na Hrvatsku kao dio Kraljevine Jugoslavije, zemlje potpisnice, primjenjivati tek od 1930.⁹³ Kažem ne u cijelosti jer, valja istaknuti, u Hrvatskoj se, formalno-pravno, Konvencija primjenjuje u potpunosti i u dijelu koji se odnosi na prevoditeljska prava tek nakon osamostaljenja i to od 16. rujna 1999. godine. Naime, na taj dan Vlada Republike Hrvatske po prvi puta uredbom povlači rezervu na članak 8. Bernske konvencije (*Narodne novine* 11/1999). To je posebno zanimljivo jer spomenuti Članak 8. glasi: „Autori književnih i umjetničkih djela zaštićeni ovom Konvencijom uživaju, *za cijelo vrijeme trajanja svojih prava na izvornom djelu, isključivo pravo prevoditi ili davati odobrenje za prevođenje svojih djela.*” (n.d., n.p., neslužbeni prijevod dostupan na mrežnoj stranici Ministarstva kulture i medija; moj kurziv). Valja također napomenuti da u većini zemalja, pa tako i u Hrvatskoj od 2003. godine, autorska prava traju za života autora ili autorice i još sedamdeset godina nakon njihove smrti⁹⁴ te da se prijevodi tretira-

93 Usp. „Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works” (n.d: n.p.); prijevod iste je dostupan na mrežnoj stranici Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo, a poveznica na onoj Ministarstva kulture i medija; preslika izvornog teksta konvencije dostupna je na mrežnoj stranici Ujedinjenih naroda o multilateralnim sporazumima.

94 U vrijeme dovršetka rukopisa ove knjige, na snazi je novi *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima* (NN br. 111/2021) usklađen s regulativom Europske unije. Njemu su prethodili *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima* i *Zakon o*

ju kao preradbe autorskih djela i samim time kao „originalne intelektualne tvorevine” koje podliježu trenutno važećem *Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima* (*Narodne novine* 111/2021). Činjenica da su pitanja autorskih prava, prava na prevođenje te statusa prijevoda u hrvatskoj kulturi tako kasno regulirana objašnjava poprilično nonšalantan pristup dijela naših izdavačkih kuća ishodovanju prevoditeljskih prava.⁹⁵ To je i u pozadini niza problema vezanih uz objavljivanje hrvatskih prijevoda djela atribuiranih Doyleu iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*.

Konačnu potvrdu da se, usprkos uključivanju prijevoda Doyleovih pripovijedaka, radi upravo o seriji *Detektiv Sherlock Holmes und seine weltberühmten / Aus den geheimakten des Welt-Detektivs* nalazimo u paratekstu reizdanja prijevoda serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, točnije iz svezaka objavljivanih 1932. i 1933. godine u izdanju „Sherlock Holmes Naklade” Gjure Perettija iz Zagreba.⁹⁶ U Zatvorenom spremištu NSK-a sačuvano je samo sedam naslova iz te serije. Redom, to su: „Londonski krivotvoritelji novaca” (sv. 1 od 10. studenog 1932.),

izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (NN br. 167/2003, 79/2007, 80/2011, 141/2013, 127/2014, 62/2017, 96/2018). Trenutno važećim Zakonom prijevod je, prema Stavku 1. Članka 15., definiran kao vrsta preradbe: „Prijevodi i druge prerade autorskog djela, koje su originalne intelektualne tvorevine individualnog karaktera, zaštićene su kao samostalna autorska djela. To uključuje prijevode, prilagodbe, obrade i druge izmjene računalnog programa, koje su originalne intelektualne tvorevine individualnog karaktera.”

⁹⁵ Najrecentniji primjer – barem koji je privukao medijsku pažnju! – jest skandal prouzrokovan objavom *Izabranih pjesama*, prijevoda poezije novopečene Nobelove laureatkinje za književnost, američke pjesnikinje Louise Glück u izdanju Naklade Bošković u prosincu 2020. Pjesme – i to njih devedeset i dvije – izabrao je, preveo i komentarom popratio Petar Opačić, bez da je izdavač ishodovao prava za prevođenje. Da nije riječ o dobitnici Nobelove nagrade i da prijevod nije izišao strelovitom brzinom – dva mjeseca nakon što je objavljeno da je Glück dobila nagradu – te da nije jednakom brzinom dobio potporu Ministarstva kulture za otkup knjiga (istog mjeseca u kojem je naslov objavljen!), pitanje je bi li taj slučaj privukao pažnju medija. Nakon što su u članku od 3. ožujka 2021. na propust upozorili Vid Barić i Karmela Devčić, novinari *Jutarnjeg lista*, dva deset i dva dana kasnije Ministarstvo kulture i medija izjavilo je da će izdavač morati vratiti dodijeljenu potporu za otkup 148 primjeraka (ukupno 24.864,00 kn prema službenom dokumentu Ministarstva) ako ne dostavi potvrdu o pravima (Barić 2013: n.p.). Međutim, tu se svim službenim i neslužbenim napisima o tom slučaju gubi trag. Jedino što je sigurno jest da je na dan pisanja ovoga poglavlja prema skupnom katalogu Crolist dvanaest primjeraka sporne knjige dostupno za posudbu u gradskim knjižnicama u Čakovcu, Drnišu, Kninu, Novom Marofu, Sisku, Vinkovcima, Šibeniku, Benkovcu, Gračacu, Osijeku i Zadru te u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, dok je dodatnih devedeset i osam primjeraka dostupno u knjižnicama povezanim u skupni katalog ZAKI.

⁹⁶ U tom izdanju također nailazimo na primjere njemačke grafije u pisanju engleskih naziva ulica, npr. „Cavendisch Square” umjesto Cavendish Square („Londonski krivotvoritelji novaca”, 1932: 9, 11).

„Uskrsli mrtvac” (sv. 3 od 12. prosinca 1932.), „U rukama mafije” (sv. 4 od 20. siječnja 1933.), „Ljubovca državnog odvjetnika” (sv. 5 od 15. kolovoza 1933.), „Krijumčarski kralj od Andorre” (sv. 6 od 1. rujna 1933.), „Na pragu smrti” (sv. 7 od 15. listopada 1933.) i „Tajna sobe u kuli” (sv. 8 od „1. oktober 1933.”). Drugi po redu, „U lijesu kraj bombe”, čini se, nije sačuvan, no kao što se može vidjeti iz naslova, prva tri su u naravi reizdanja Trpinčevih svezaka s osuvremenjenom grafijom pa tako ni naslov više nije „U lijesu” već „U lijesu kraj bombe”.

Štoviše, čini se da su tridesetih godina Trpinčevi svesci i dalje bili vrlo dobro poznati hrvatskoj publici budući da već na kraju sveska br. 4 („U rukama mafije”) stoji: „Na želju većine naših pretplatnika promijenili smo redosljed svezaka, i započimamo sa petim brojem, sa posve novim, *na našem jeziku još ne izdanim doživljajima Detektiva Sherlocka Holmesa*” (str. 32, naglašeno u tekstu). Nadalje, na kraju sveska 5. „Ljubovca državnog odvjetnika” (od 15. kolovoza 1933.), stoji:

” Svojevremeno je objelodanjeno od senzacionalnih izvještaja „Detektiv SHERLOCK HOLMES i njegovi znameniti doživljaji” samo 53 svezaka. Kako čitava publikacija obuhvaća svega 230 svezaka, odlučili smo našim p. n. čitateljima pružili novih stvari, te sa ovim brojem započinjemo sa posve novim – na našem jeziku još ne izdanim doživljajima slavnog detektiva. – Odlučili smo ovog puta cijelu publikaciju izdati kompletnu. Da našim p. n. čitateljima uzmognemo pružiti barem i nejasnu sliku o senzacionalnom sadržaju novih svezaka, donosimo ovdje nekoliko naslova i opisa. („Ljubovca”, 1933: 32) Iako oglas najavljuje kompletnu publikaciju, nemamo materijalnih dokaza da je svih 230 svezaka prevedeno i objavljeno.⁹⁷ Popis koji slijedi u tom oglasu uključuje naslove i kratke sinopsise šest slijedećih svezaka: „Krijumčarski kralj od Andorre”, „Na pragu smrti”, „Misterij sobe u tornju”, „U tragu lješinara”, „Čovjek sa sedam žena” i „Izčeznuli zaručnik” (N. B. na kraju idućeg sveska najavljen je i naslov „Pod tuđom voljom”). Ako uzmemo u obzir da je najavljeni „Misterij sobe u tornju” najvjerojatnije radna verzija prijevoda naslova „Tajna sobe u kuli”, možemo primijetiti kako posljednja

97 Jedinu podacima koje imamo kao tragove o naknadnom objavljivanju nekih od navedenih naslova nalaze se u kartičnom katalogu NSK-a i Knjizi 4. (Di-Fo) *Grade za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga: 1835–1940.* (1984), gdje se navodi da je Tiskara F. Marjanovića 1937. objavila svezak „Gospodja sa kanarskim bri-ljantom” (usp. zapis br. 165.149 u kartičnom katalogu NSK-a te Hosu-Pezelj i dr. 1984: 70) a 1938. godine sveske „Samo kaplja tinte”; „Oceana, kraljica zraka” i „Pod tuđom voljom” (usp. zapis br. 165.149 u kartičnom katalogu NSK-a te Hosu-Pezelj i dr. 1984: 70–71).

četiri naslova kao i dodatni naslovi koji se spominju u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice te *Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji* danas postoje samo kao deziderati. No, ono što posebno intrigira jest tvrdnja o pedeset i tri dosad objavljena sveska u toj seriji: ta brojka, prema *Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji* za 1900.–1909.⁹⁸ drži vodu samo ako u zbroj uključimo i sveske koje je napisao Arthur Conan Doyle, a koji su objavljeni u seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*. Moguće implikacije su višestruke: da su i nakon Gjure Trpinca nakladnici nastavili praksu u kojoj su i „pravi” i „lažni” Sherloci servirani kao jedinstvena cjelina, kao i da nezahtjevnoj publici tih jeftinih izdanja razlika između pripovijedaka o „pravim” i „lažnim” Sherlocima nije bila posebno važna – ili da je nisu percipirali. Međutim, da se u većini pripovijedaka serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* radi o potpuno drugačijem Sherlocku – i znatno drugačijoj vrsti ne samo slučajeve već i detektivskih pripovijedaka koje karakterizira prvenstveno „senzacionalni sadržaj” iz Perettijeva oglasa – možemo zaključiti i uvidom u sačuvanu građu iz Zatvorenog spremišta NSK-a.

4.1.3. S(C)HERLOCK HOLMES, NJEMAČKI DVOJNIK

Spomenite ime Sherlocka Holmesa i većina poznavatelja detektivskih pripovijedaka povezivat će ga s Londonom na prijelazu devetnaestog u dvadeseto stoljeće, maglom ovijenim londonskim ulicama ili aristokratskim imanjima i ladanjskim kućama po zakutcima Engleske; vjernim doktorom Watsonom, predanim kroničarem i pripovjedačem; stanodavkom gospođom Hudson, vlasnicom zgrade na Ulici Baker broj 221b; inspektorima Lestradeom i Gregsonom te šeptrljivim pripadnicima londonske policije. Povrh svega, tu je i sam Holmes: „najsavršeniji stroj za rasuđivanje i zamjećivanje što ga je svijet vidio” (Doyle, 1988: 5, prev. G. Gračan), prvi „savjetodavni detektiv” (Doyle, 2013: 24, prev. D. Orlić), čije se djelovanje zasniva na pažljivoj, racionalnoj, analizi podataka i deduktivnom zaključivanju („The Science of Deduction” u *A Study in Scarlet* i *The Sign of Four*). Sâm Holmes svoje tijelo vidi tek kao produžetak mozga: „Ja sam mozak, Watson. Ostatak mene nije ništa doli dodatak.” (Doyle, 2018: 12–13, prev. H. Maligec)⁹⁹ pa u tom citatu možemo vidjeti i primjer onoga što Tatjana Jukić naziva težnjom Conana Doylea da Holmesa svede „na spektakl kritičke inteligencije – na zahuktali um” (Jukić, 2012: n.p.). Iako Holmes vlada borilačkim

98 Vidi poveznicu <http://bibliografije.nsk.hr/hrb/HRB07/index.html>

99 Usp. izvornik: „I am a brain, Watson. The rest of me is a mere appendix”, u: „The Mazarin Stone”, *The Case-Book of Sherlock Holmes*. (Conan Doyle, 2009: 7)

vještinama, točnije japanskim *baritsuom* (Conan Doyle, 1971: 566) te boksom (Conan Doyle 2004: 134), a intelektualnu dosadu između slučajeva liječi intravenoznim injekcijama morfija ili sedampototne otopine kokaina (Conan Doyle, 2004: 109; 1971: 4, 129, 809) – supstancijama koje su, vrijedi napomenuti, u Doyleovo vrijeme imale drugačiji status jer su se koristile bez liječničkog recepta¹⁰⁰ te ih i Watson/Conan Doyle spominje kao Holmesov „jedini porok” (1971: 334) – njegov je imidž prvenstveno onaj iznimno racionalne osobe koja kriminalnim slučajevima pristupa sistematično i logički te koja ne dopušta upliv emocija ne samo u radu već i u privatnom životu. Kao što to Watson ističe u uvodnom dijelu pripovijetke „A Scandal in Bohemia” / „Skandal u Češkoj”,

” Sva čuvstva (...) njegovu su hladnom, preciznom ili zavidljivo uravnoteženom duhu bila odvratna. (...) Pijesak u osjetljivu instrumentu ili naprslina u kojem od njegovih jakih povećala bili bi kudikamo manja smetnja no što je neko snažno čuvstvo u naravi poput njegove.”¹⁰¹ (Doyle, 1988: 5, prev. G. Gračan)

Da ta predodžba o liku Sherlocka Holmesa – kao sinonimu za intelektualno briljantnog zagovornika logičkog rasuđivanja i dedukcijskog pristupa analizi problema – u britanskoj kulturi ustrajno opstaje i stotinu godina nakon njegove prve pojave u tisku, vjerojatno je najjasnije vidljiva u činjenici da je 1985. britansko Ministarstvo unutarnjih poslova svoj prvi računalni sustav za upravljanje složenim istragama odlučilo nazvati – HOLMES, prilagodivši kraticu detektivovom imenu („Home Office Large Major Enquiry System”, hrv. Sustav za velika ključna istraživanja Ministarstva unutarnjih poslova), a koji se od 2004. upotrebljava u svojoj unaprijeđenoj i ažuriranoj inačici HOLMES 2.¹⁰²

100 Barem, kao što to Keep i Randall ističu, do zadnjeg desetljeća devetnaestoga stoljeća kada počinje revizija medicinskog mnijenja: „Medicinska popularnost kokaina imala je i logičnu posljedicu u komercijalnom sektoru: alkaloid se dodavao u vino, šeri, porto, čajeve, bombone a gazirano piće Coca Cola sadržavalo je kokain kao aktivni sastojak sve do 1903.” („Cocaine’s medical popularity had its corollary in the commercial sector: the alkaloid was added to wines, sheries, ports, teas, lozenges, and soda drinks-Coca Cola included cocaine as an active ingredient until 1903.” Vidi Keep i Randall, 1999: 209)

101 Najrecentnija će ekranizacija te karakteristike tumačiti u skladu sa suvremenim trendovima u pop-psihologiji pa tako BBC-jev *Sherlock* (2014), u izvedbi Benedikta Cumberbatcha, samog sebe deklarira kao „visoko-funkcionalnog sociopata” (3. sezona, 3. epizoda, „His Last Vow”).

102 Vidi „HOLMES”, *Glossary of His Majesty’s Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services*. Dostupno na: <https://www.justiceinspectores.gov.uk/hmicfrs/glossary/home-office-large-major-enquiry/>

Međutim, iako njemački dvojnuk Sherlocka Holmesa iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* – nazovimo ga dalje u tekstu *Scherlock* – sa svojim izvornikom dijeli neke sličnosti, one su često dovedene do krajnosti ili gotovo komičnog apsurda. Visok i vitak (no za razliku od Doyleova Holmesa, plavkos – usp. „Oceana”, 1908: 8), on je toliko okretan da je sposoban provući se kroz rešetke prozora sobe u kojoj je zatočen („Genijalnost i ludilo”, str. 14). *Scherlock* je također majstor prerušavanja i preobrazbe, koji ne samo što uspješno oponaša muškarce koji su i stasom i visinom (!) potpuno drugačiji od njega već i samog „Jacka Trbosjeka” – ovdje Jacka „razparača” – uspije zavarati kao vjerna kopija njegove vlastite supruge („Kako su”, str. 29). Iako ga se gotovo u svakom svesku učestalo opisuje kao „genijalnog kriminalistu” (npr. „Zloglasna gostionica u Kairu”, 1908: 9, 22, 28, 30; „U liesu kraj bombe” 1907: 6, 8, 18, 27; „Potjera kroz pustinju” 8, 12, „Oceana, kraljica zraka” 8, 11, 18, 20, 22, itd.) te mu se kroz niz pripovjedaka dodjeljuje sposobnost savršenog vladanja stranim jezicima (arapskog u „Zloglasnoj gostionici u Kairu”; njemačkog u „Kavani ‘National’”; francuskog u „Uskrslom mrtvacu”; talijanskog u „Osveti Kamore” itd.), *Scherlock* nije isključivo hladan i racionalan niti nužno logici i znanstvenom pristupu sklon. Njegova hladnokrvnost i odmjerenost doduše se često ističu, no to ne znači da ih *Scherlock* u tim pripovijetkama uvijek pokazuje. Međutim, u svakoj pripovijetki se to odstupanje od racionalnosti kao njegove nominalne ključne karakteristike paradoksalno opravdava kao jedinstvena, jednokratna, iznimka, kao na primjer u slučaju triju svezaka (br. 38, 39 i 40) koja opisuju njegove potjere za profesorom Flaxom. U „Potjeri kroz pustinju” (sv. 39, dalje u tekstu: „Potjera”) tako stoji:

” Užastna mržnja obasu srce detektiva. On je doduše bio već naviknuo, da svaki zločin, kao i zločinac sam posmatra hladnoćom i mirnoćom. U tom je uvijek nadjačala njegova snažna volja – tako da se osjećao gospodarom situacije. Ali u slučaju ovoga zločinca ostavljala ga je njegova uobičajena mirnoća. Osjećaj je ljudski nadvladao hladokrvnost detektiva. („Potjera”, 1909: 12)

Štoviše, kako serija napreduje, to je *Scherlock* sve više čovjek od akcije i emocije pa je vazda u potjeri za zločincima, mahom serijskim ubojicama, i to uglavnom izvan Engleske i Velike Britanije. Traga za nestalim indijskim knezom po noćnim klubovima Berlina („Kavana ‘National’”), u potrazi za serijskim ubojicom profesorom Flaxom sudjeluje u automobilskoj potjeri koja seže od New Yorka preko Velikih jezera i kanadske prerije do jezera Athabasca („Profesor Flax”), nastavlja se u alžirskoj pustinji („Potjera”) i završava tek u Grčkoj („Zločinačka špilja na otoku

Krfu”); traži nestale sunarodnjake po Egiptu („Zloglasna gostionica u Kairu”), Francuskoj („Uskrsli mrtvac”) i „Mlecima”, to jest Veneciji („Kažnjenikova oporuka”); slijedi zločince sve do pariških katakombi („Blago trgovca robljem”) ili luke u San Franciscu („U liesu sa bombom”) i tako dalje. Čak i kad se radnja događa u Engleskoj, u središtu misterija nalaze se stranci, redom negativci: Kinezi („Modra nabodnica”), ruski Židovi („Oceana, kraljica zraka”; „Genijalnost i ludilo”), pripadnici međunarodnih tajnih kriminalnih organizacija („Osveta Kamore”) ili povratnici iz dalekih britanskih kolonija koje su zbog kontakta s domorodačkim društvom, florom i faunom doslovno – zastranili („Kako su”). Iz opisa potjere za profesorom Flaxom možemo zaključiti da se i radnja barem tih triju vezanih svezaka (38–40) iz 1909. premjestila na početak dvadesetog stoljeća, zahvaljujući opisu automobila koji sudjeluju u potjeri i njihovih karakteristika, a tu je i Holmesova izjava prema kojoj „je profesor Flax najveći zločinac 20. vieka” („Profesor Flax”, 1908: 14),¹⁰³ samim time, ne stoji da su ove pripovijetke zamišljene niti kao ‘prednastavci’ niti kao nastavci kanoanskim pripovijetkama u kojima se pojavljuje doktor Watson.

Pored izmještanja radnje izvan Velike Britanije u većini pripovijedaka, promijenjeni su i stalni sporedni likovi pripovijedaka. U njima ne samo da više uopće nema doktora Watsona pa stoga nisu ni ispriповijedane iz njegove perspektive nego su i sve pripovijetke napisane u trećem licu, iz očišta sveznajućeg pripovjedača – tehnike koju Doyle koristi samo u zadnjoj i najmanje cijenjenoj zbirci pripovijedaka, već spomenutoj *The Case-Book of Sherlock Holmes*. Umjesto stanodavke gospođe Hudson sada nalazimo Mrs. Bonnet; umjesto inspektora Lestradea ili Gregsona iz Scotland Yarda sada nalazimo inspektora Murphyja, a umjesto profesora Moriartyja sada se pojavljuje serijski ubojica i izumitelj profesor Flax.

No, najveća razlika u odnosu na Doyleove pripovijetke upravo je u samom S(c)herlocku i njegovim metodama. Scherlock se prvenstveno oslanja na intuiciju a ne na dedukciju, što je očit na primjeru ulomka iz „Zloglasne gostionice u Kairu” (dalje u tekstu: „Zloglasna”):

” Sherlock Holmes, taj dobri poznavalac ljudi, koji je znao iz duše čitati, osjećao je taj čas veliko saučešće za Bakera. Neki mu je unutarnji glas šaptao: „Taj je čovjek nevin. Nije to prkos, to je bol, užasna duševna bol i strava, koja ga sili, da šuti, da se do krvi grize u ustnice.” („Zloglasna”, 1908: 16)

103 N.B. S obzirom da je svezak objavljen 1908. godine, ta karakterizacija nužno i ne zvuči kao neko posebno dostignuće.

Logičnu analizu činjenica i tragova sada zamjenjuju osjećaji, unutarnji glas i *čitanje iz duše*. No koliko god to neznanstveno zvučalo, svejedno je manje antiintelektualno od načina na koji Scherlock istražuje nestanak indijskog kneza u „Kavani ‘National’”. Tamo, naime, odlazi samoprozvanoj proročici i to ne nužno kako bi raskrinkao njezine opsjene ili istražio njezinu vezu s kneževim nestankom. Štoviše, Scherlock ne uspijeva ostati hladnokrvan u njezinu prisustvu pa kad mu ona iz karata „pročita” razlog njegova dolaska, „[o]d začudjenja skoči Sherlock Holmes sa svog stolca” (str. 13) i potom zatraži i seansu u kojoj bi ova zazvala duhove.

Taj senzacionalistički pristup radnji prožima čitavu seriju pa u svesku „U liesu kraj bombe” zaslužnjeni Scherlock svojim tamničarima pokazuje kako je uočio cijeli niz dodatnih prepreka za bijeg koje su mu pripravili – jer jedna kao niti dvije ili tri nije dovoljna u ovome hiperboličnom svijetu zločina:

„Ne trebate se izpričavati”, upade joj detektiv živahno u govor. „U troje se bolje čovjek zabavlja. Ne znam, kako će vas se dojmiti, ako vam nabrojim još nekoliko zamki, koje ste postavili za moju sigurnost. Pod mojim je stolcem na primjer jedna udubina, koju bi mogli, uztreba li, smjesta uporabiti. Ili zamka, koju bi jednim pritiskom pera iz onoga kuta na mene nabacili, ako bi se htio braniti. Ili hoćete možda da vam spomenem onaj kamen ondje iza crnoga ormara, što bi ga polugom mogli baciti na moju glavu. Moram vam priznati: dobro ste se obskrbili”. („U liesu”, 1907: 10–11)

Navedene zamke, kao i prepreke s kojima se susreće u svim drugim pripovijetkama, od njega prvenstveno zahtijevaju snagu, snažljivost i okretnost, pa tako Scherlock uistinu jest prvenstveno akcijski junak. Ne čudi stoga i da mu je sada pomoćnik, umjesto liječnika-spisatelja i ratnog veterana Watsona, okretni devetnaestogodišnji mladić po imenu Harry Taxon, koji se prema Holmesu ophodi kao prema svome učitelju¹⁰⁴ i/ili gospodaru¹⁰⁵. Scherlock je za njega često i „majstor”, a on se prema Harryju uglavnom obraća sa „sinko moj”¹⁰⁶ i „vjetrogonjo” (npr. „U liesu”, str. 6). Harryjeva je uloga prvenstveno ona pomoćnika koji postupaju prema Scherlockovim nalogima; za razliku od Watsona, on nije

104 Vidi „Samo kaplja tinte” 12, 27; „Genijalnost” 6; „Modra nabodnica” 6; „Uskršli mrtvac” 24, 25; „Zločinačka špilja na otoku Krfu” 3, 5, 13, 17, 23; „Zloglasna” 19, 22–32; „Kobna sudbina porodice Walpole” 17; „Kavana ‘National’” 3, 4; „Potjera” 22, 23.

105 Vidi, npr. „Model krivotvorca banknota” 12, 13, 19, 22; „Modra nabodnica” 18, 20; „Osveta Kamore”, 32; „Kavana”, 4; „Potjera” 22, 23, 27, 28; „Oceana” 21, 25.

106 Vidi „Kavana ‘National’” 11, 27; „U liesu”, 6; „Otrovnica” 10; „Zloglasna” 10, 27, 31.

priповjedač i unutar teksta funkcionira samo kao svojevrsni posilni koji izvršenjem zadataka doprinosi raspletu radnje.

Kao što je vidljivo iz navedenoga, radnje pripovijedaka o Scherlocku Holmesu karakterizira senzacionalizam koji se ponekad naslućuje iz naslova (npr. „Osveta Kamore”, „Zločinačka”, „Kako su”), no u većini slučajeva čitatelji se s neočekivanim obratima susreću u samom tekstu. Tako je „Oceana, kraljica zraka” i naziv pripovijetke i umjetničko ime iza kojeg se, u ulozi popularne cirkuske akrobatkinje, skriva mladić „koji se izdavao za gospodjicu” (str. 13) za kojega pak, u prvom dijelu pripovijetke, središnji lik, njegov/njezin navodni menadžer i cirkuski klaun „Nikolajinsky”, tvrdi da je ruski knežević u bijegu pred osvetom – nihilista. U sljedećem obratu, pak, saznaje se da je priča o kneževiću i nihilistima samo paravan a da je „Nikolajinsky” kradljivac dragulja Rosikow, ruski Židov koji je, iskoristivši pomoć mladog akrobata transvestita („izvrsnog gombalca i pelivana od zanata”, str. 23) u pljački londonskog draguljara, svoga pomoćnika likvidirao te se sakrio među londonskim ruskim Židovima pod krinkom rabina.

„Oceana, kraljica zraka” izvrstan je ogledni primjer budući da u ovoj pripovijetci možemo pronaći većinu ključnih elementa koji se iz sveska u svezak pojavljuju u toj seriji. Pored senzacionalističke okosnice radnje, tu su i nacionalni i rasni stereotipi koje anonimni autori pripovijedaka koriste, vrlo nonšalantno, za karakterizaciju likova ali i kao „činjenice” kojima se Scherlock koristi kako bi riješio zločine. Tako, na primjer, „Nikolajinsky” pogubljenju Oceanu opisuje sljedećim riječima: „Vladimir bijaše darovit neobično dječak, učaše revno, željan svakog znanja. Bilo je u njega kao i u većine nas Rusa nečega sanjarskoga.” („Oceana”, str. 14, moj kurziv). Predrasude tog tipa pojavljuju se u tekstu bez dodatnih komentara, čime se implicira da se očekuje njihovo prepoznavanje, ako ne već i odobravanje među čitateljima. Na sličan način, sveznajući pripovjedač pak engleske aristokrate koji se klade koji će od njih uspjeti zavesti iznimno popularnu, ali povučenu i samozatajnu akrobatkinju Oceanu opisuje sljedećim riječima:

„Što žena pokazuje više odvažnosti, to su joj Englezi skloniji. (...) A nije bilo ništa neobična, što si je englezki jedan plemić utuvio u glavu, da će po što po to osvojiti to čudovište¹⁰⁷ svake kreposti. Englez najviše teži za onim, što mu se

107 Proučavateljima povijesti hrvatskoga jezika navedeni prijevodi moraju biti dragocjeni jer u njima nalazimo i sada već nadidena značenja pojedinih riječi. „Čudovište” ovdje prvenstveno ima značenje „čuda”, ne(u)običajne pojave: u ovome konkretnom slučaju, neobičnog ponašanja Oceane koja ne odgovara ni na čije pismo, poziv ili udvaranje te živi zatvorena u svojoj garderobi i sobi u konačistu.

pričinja nemoguće, što tek uz velike poteškoće postići može.
(„Oceana”, str. 6, 7)

Dok su Rusi sanjari, a Englezi odvažni i uporni, znatno negativnije stereotype nalazimo vezane uz pripadnike naroda i rasa koje se, očito, ne percipira europskima. U opisu ruskih Židova u „Oceani” tako nalazimo stereotipove o njihovom izgledu i karakteru, kao na primjer u opisu rabina Schlauma Manassa:

„ Gore netko otvori prozor, a ukaže se ružna glava staroga židova [sic]. Bijaše to prava nakaza, koja je prkosila pojmu ljepote. Glava prema gore šiljasta poput lučice, podsjećala je na *lubanju glupaka*, a iz kozičavog, crnom bradom obraštenog lica stršio je *dugačak, šiljast nos*. (str. 27, moj kurziv)

Takvi opisi uvelike odražavaju rasne teorije koje, kako ističe Ivo Goldstein, u Europi potkraj devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća postaju „novom argumentacijskom podlogom za širenje rasnog neprijateljstva prema Židovima” (2022: 29). Dok valja imati na umu da se kod navedenih prijevoda radi o njemačkim izvornicima pa je stoga i korijen predrasuda iznesenih u pripovijetkama u njemačkom kulturnom diskursu s početka dvadesetog stoljeća, u prijevodnim rješenjima nalazimo prilagodbe koje te stereotipove prevode u hrvatski kontekst. Naime, ta kombinacija antisemitskih stereotipa o prepredenosti i nižoj inteligenciji predočena je u prijevodu upotrebom nestandardnog jezika i to korištenjem dijalekta. To je posebno zanimljiva odluka jer prevoditelj u dijalogu koristi krnji oblik kajkavskog, dijalekta koji je, kako ističe Krunoslav Puškar, Gajevim odbacivanjem kajkavštine 1836. godine postupno marginaliziran i otada povezan s negativnim stereotipima, a u obrazovnom sustavu u kontekstu učionice često od strane nastavnika hrvatskog jezika tumačen kao „ružno i nepravilno govorenje” ili povezan s nižim stupnjem inteligencije (2015: 21, 28). Štoviše, kao što to ističe Bojana Schubert, „Do danas se osjećaju posljedice ilirskih stavova u percepciji kajkavskoga narječja i stare kajkavske književnosti. U nekajkavaca se razvila odbojnost prema kajkavskim govorima, a cjelokupna se stara kajkavska književnost obezvrijedila i marginalizirala, što rezultira iskrivljenom slikom hrvatskoga kulturnog naslijeđa.” (2016: 85)

U skladu s predodžbom o kajkavskom kako je opisuje Puškar, dijalog dvojice ruskih Židova preveden je na sljedeći način:

„ Zagutil te bum s ova moja ruka, – bum te umoril – koga si mi to dopelal tak kasno u moja kuća?”

„Koga bi dopelal, Manassaleben; dopelal sam jednoga rabbia”, branio se crveni Itzig drhtavim glasom.

(„Oceana”, str. 29)

Također je zanimljivo da je kajkavski rezerviran upravo za pripadnike niže klase – likove siromašnog rabina Manassa i probisvijeta Itziga – dok u slučaju pripovijetke „Genijalnost i ludilo” (1908), čija se radnja nakon prve dvije stranice odvija u višim, kozmopolitskim, društvenim krugovima, upotreba dijalekta izostaje. No, antisemitski stavovi vidljivi su i u potonjoj pripovijetci već na samoj prvoj stranici kroz opis njujorške ruske židovske četvrti, ovog puta iz vizure Scherlocka Holmesa, gdje autori nimalo ne skrivaju svoje predrasude:

„ Kudgod je zagledao svagdje je vidio siromaštvo, nečistotu i opačinu. Pred vratima kuća sjedili su ruski Židovi i Židovke, nepočesljane kose, u zamazanim odjećama, razgaljenih bujnih grudiju. Oko njih igralo se mnoštvo napola gole djece. („Genijalnost”, str. 3)

Da antisemitizam može poprimiti i nešto drugačije oblike, možemo vidjeti i iz naslovnih karakteristika koje su epiteti vezani uz glavnog zlikovca, serijskog zavodnika i ubojicu bogatih nasljednica, ruskog Židova iz New Yorka po imenu Marko alias Marcus, alias Marco Telori *alias* Conte Bassano. Antisemitizam ovdje se prepliće sa senzacionalizmom i popularnom psihologijom, pa na kraju pripovijetke Scherlok donosi sljedeće zaključke:

„Genij i ludilo, uvijek su si blizi. Zar je častohlepnost, koja je ovoga mladog Židova tjerala, bila isto drugo, nego li ludilo? Ali duše mi, da u ovoga Marka nije bilo genija, ne bi on bio postao zločinačkim genijem — zapravo je šteta, što svojim sjajnim sposobnostima nije krenuo boljim putem u životu. Ali uvijek je tako”, nadoda Mr. Holmes puneći svoju kratku lulicu i upalivši je, „upravo najdarovitiji ljudi bliži su zločinačkom paklu, od glupana, koji naduveni prolaze životom”. (str. 8)

Na sličan način, rasni stereotipovi koji sugeriraju rubnu ljudskost onih koji su opisani kao drugi i drugačiji proviruju kroz potku radnje i nimalo neuvijeno dočaravaju stavove koji su, čini se, bili društveno prihvatljivi u vrijeme objavljivanja: kroz čitavu „Zloglasnu gostionicu u Kairu” riječ „Arapin” spominje se bez iznimke popraćena pridjevom „odvratni” (str. 20, 21, 30, 31, 32). Štoviše, njegov je izgled – kao i onaj židovskog rabina u „Oceani” – opisan kao neljudski: „Gledao je u životinjsko, koštunjavo zagasito lice, s odvratnim crnim očima i djavolskim smiehom.” (str. 27) Isti taj stav prema pripadnicima drugih rasa nalazimo i u „Profesoru Flaxu, ubojici od zanata”:

„ Holmes je pružio Miss Copperovoj sliku neke mlade djevojke, koja se u isti čas pričinjala i liepom i ružnom. Neka kreolka. Crte lica bijahu pravilne, da, upravo liepe. Samo

debele strastvene ustne kvarile su taj dojam ljepote. Oči bijahu neobično velike, pune *demonskih strasti*. (str. 16, moj kurziv) Rasistički stav očit je i kroz način na koji se u pripovijetci govori o tom liku: i nakon što joj se otkrije identitet, na nju se u tekstu svih povezanih nastavaka kontinuirano referira samo riječju „kreolka”, čime joj se oduzima osobnost; drugim riječima, ona ni u jednom trenutku nije opisana kao pojedinka s imenom i prezimenom, već samo kao predstavnica rase (usp. str. 16, 17, 21, 26, 27, 29, 30).

Slično tome, „Afrika” je označitelj za mistični kontinent opasne flore čiji stanovnici iz nje proizvode tajanstvene otrove koji pak ljude pretvaraju u – životinje:

„Taj grozni otrov uništava sve, *što je čovjeku dala kultura i civilizacija a ostavlja samo grozne instinkte živine.*”

„Nikada još nisam čula za taj otrov”,

odvrati Miss Copperova.

„Ovdje su ga poznavala samo dvojica. A pronašli su ga crnci Manango u Africi. Pripovieda se, da se dobiva iz nekoga čarobnoga cvjeta, koji cvate samo svake pedesete godine. Oni taj grozni otrov nazivlju Samurani. Prije mene nije nitko u Evropi za nj znao. Ja sam ga upoznao s nekim čovjekom, s kojim sam, kako već spomenuh, putovao po Africi.

Bio je to dr. Harley.” („Profesor Flax”, str. 17–18, moj kurziv)

Pored navedenih primjera rasizma i antisemitizma, pripovijetke obiluju i primjerima seksizma i mizoginije, koji se također na senzacionalistički način koriste kako bi okarakterizirali ključne likove i dali kostur zapletu radnje. U skladu s heteronormativnim patrijarhalnim idejama, žene su ženama najveći neprijatelji jer pretendiraju na pažnju istoga muškarca, pa tako u pripovijetci „Genijalnost i ludilo” u petom poglavlju naslovljenom „Pariška djevojčura” (!) Scherlock u večernjoj šetnji na mostu nabasa na djevojku koja mu o sebi progovara na sljedeći način: „Pogledajte me! Haha! Zar se po mom licu ne vidi, da sam djevojčura? Zar ne znate, da sam jedna od onih jadnica, kojima je sudjeno svršiti u Seini ili poginuti na uličnom pločniku.” (str. 19) Scherlock je spriječi u pokušaju samoubojstva uz riječi: „Do djavola! Kad bi sve pariške djevojčure poskakale u Seinu, pretila bi se Seina preko obale i po plavila cieli grad”, na što mu ona odgovori:

„Ali ja sam gadna kreatura!” provali djevojčura divljim biesom sama na se — „vjerujte mi gospodine, nisam vriedna ni da me se nogom gurne. Zbog mene je umoren jedan vriedni čovjek, a neka druga, neka djevojka, po prilici mojih godina, dopala je u pandže istoga djavola, koji je mene držao u svojim pandžama. A ja — ja je nisam upozorila, nisam je spasila, jer — jer sam je mrzila poradi njega.” (str. 20.)

„Djavao” o kojem se govori već je spomenuti serijski ubojica „židov Marcus” kojem, usput rečeno, nikada ni ne saznamo pravo prezime.

„Pohotne” i „lakoumne” djevojke u središtu su niza pripovijedaka a taj ‘spontani seksizam’ posebno dolazi do izražaja u kombinaciji s nacionalnim stereotipima u pripovijetci „Otrovnica od Castle Rock-a” (u daljem tekstu: „Otrovnica”). Naime, u njoj se stereotipi o Talijanima koriste kako bi sumnja na odgovornost za niz ubojstava i bludne odnose s poslugom u dvorcu i van njega pala na mladu suprugu lokalnog vlastelina, Talijanku Mafaldu. U (ne)očekivanom obratu, serijskom ubojicom i razvratnom nimfomankom pokazuje se vlastelinova naizgled nevina kćer Jana (sic) koju je on za života pokušavao držati dalje od društva i pripadnika suprotnog spola. Scherlock kao dokaze nalazi niz lascivnih pisama te sakrivenih pornografskih romana u njezinoj sobi:

„Oh, do vraga”, vikne na jednom, nakon što je pregledao nekoliko tih knjiga. „To da je liepa literatura? Čitava zbirka najgadnijih romana, koji su ikada u englezkom ili francuzkom jeziku napisani. I ove slike — nezastri griesi — konjanički podčastnik zarumenio bi se, kad bi mu ih dali za čitanje. Ah, ja je vidim u duhu, gdje sjedi u svilenom naslonjaču, kako pohlepom guta gadni sadržaj tih knjiga. Iz ničega nećeš narav jednog čovjeka bolje upoznati, već iz onog, što čita.” („Otrovnica”, str. 26)¹⁰⁸

No, najekstremniji primjer je upravo pripovijetka „Kako su uapili Jacka ‘razparača’” iz 1907. Pripovijest započinje zamolbom Mr. Warrna¹⁰⁹, „predstojnika londonskog redarstva” Scherlocku Holmesu za pomoć u lovu na „Jacka’, koji para ženama trbuhe” (str. 3). U roku od tri mjeseca koliko je Holmes izbivao u Italiji, naime, „Jack” je počinio ni manje ni više nego ubojstva „37 žena i djevojaka” (!) koje nisu sve „javne bludnice” iz Whitechapela, već „mu je palo žrtvom i nekoliko žena i djevojaka iz otmjenijih porodica” koje su „potajice živjele manje više lakoumno.” (str. 4). U samome startu, dakle, pripovijetka ne samo što hiperbolizira brojke stvarnih žrtava fantomskog serijskog viktorijanskog ubojice zvanog „Jack Trbosjek” – trideset i sedam umjesto pet – već i na senzacionalističko-moralistički način proširuje i uvriježenu predodžbu o vrsti žrtava. Iako su, kao što to ističe Hallie Rubenhold, žrtve stvarnog

108 Nekako u suglasju s erotskim zapletima u pozadini pripovijedaka, oglasni dio u svescima „Uskršli mrtvac” i „U rukama mafije” u izdanju Sherlock Holmes naklade iz 1932. i 1933. godine upravo pored reklame za samu seriju stavlja i – reklamu za prezervative („Najbolja higijenska guma ‘Smokvin list’ – dobije se u svakoj apoteci i drogeriji”).

109 Vjerojatno aluzija na stvarnu osobu, Sir Charlesa Warrena, jedne od vodećih osoba u Metropolitanskoj policiji u Londonu.

(i nikad ulovljenog) „Jacka Trbosjeka” tijekom 1888. godine bile siromašne žene koje su živjele u londonskoj četvrti Whitechapel i koje su se, zbog različitih razloga, u trenutku napada našle same na ulici tijekom noći, danas uvriježena pretpostavka da se radilo isključivo o prostitutkama rezultat je senzacionalističkog novinarskog i aljkavog policijskog izvještavanja o slučaju (2019: n.p.).

No, iako u pripovijesti „Kako su” sve žrtve nisu prostitutke (tj. tadašnjim rječnikom „bludnice”), moralizirajuća histerija prisutna je ne samo u inflaciji žrtava već i u razlogu zbog kojeg ovaj „Jack-razparač” ubija svoje žrtve. Naime, on je takozvani „indijski doktor” po imenu Robert Fitzgerald, poznati liječnik i kirurg s praksom u elitnoj četvrti Kensington na zapadu Londona koji je liječio i članove kraljevske obitelji (str. 21). Nakon smrti mlade grofice Malmaison (sada već žrtve broj 38!), Scherlock iz intervjuja s njezinim učiteljem jahanja saznaje da su bili u vezi i da je veza „imala posljedice” zbog kojih se obratila doktoru Fitzgeraldu. Fitzgeraldovo neubrojivo ponašanje (mahnito ubijanje „lakoumnih bludnica” koje mu se obrate za „pomoć”, str. 28) rezultat je pak, kontakta s opasnom faunom Indije: njegovim žilama kola pogubni otrov kobre čiji ubod je čuđom preživio za boravka u toj koloniji (str. 23). Nakon što ga u (u njegovu vlastitu!) ženu prurušeni Holmes uspije uloviti i predati policiji prilikom Fitzgeraldova pokušaja da pogubi vlastitu nevjernu suprugu (to jest, Holmesa), kirurg-rasparač skonča u „zavod[u] za umobolne, u kojem je četiri tjedna kasnije dovršio svoj promašeni život u neopisivim napadajima biesnila.” (str. 30). Pripovijetka tako završava uspostavom imperijalnog buržujskog reda: kolonijalni otrov odstranjen je iz tijela metropole Fitzgeraldovom smrću, a ona je sada postala sigurnije mjesto ne samo za brojne neimenovane („lakoumne”?) Londonke već i konkretno za njegovu suprugu koja se, riješena tereta nametnutog braka iz koristi u koji je stupila za života u Indiji, sada može udati za svoju prvu ljubav iz mladosti, engleskog poručnika – simbol vlasti i poretka.

Dok imperijalističke vrijednosti koje Scherlockova Engleska predstavlja u navedenim pripovijetkama nalikuju onima koje bi se moglo očekivati od britanskih tekstova toga vremena, sama zemlja koju opisuju često je u raskoraku sa stvarnom poviješću i geografijom, što ponekad ima tragikomične posljedice. Na primjer, u pripovijetci „Otrovnica od Castle Rock-a”, Scherlocka želi angažirati doktor Hull koji izjavljuje da dolazi iz Walesa. Detektiv ga pritom upita:

- „Prije svega mi recite, gdje stanujete u grofoviji Wales?”
„U Yorkshiru, to je maleni gradić nedaleko mora. Okolica je divlje-romantična, jer se brda vrlo približuju moru.”
(„Otrovnica”, 1908: 4)

Ne samo što Yorkshire nije gradić u Walesu (kao što se to implicira ovdje te na str. 22 i 28) već pokrajina u sjevernoj Engleskoj, nego ni Wales nije grofovija a kamoli u Engleskoj. Štoviše, Wales zauzima dio zapadne obale Britanije, dok se Yorkshire nalazi na suprotnoj, sjeveroistočnoj, obali otoka.

Iz navedenih primjera razvidno je da se njemačke pripovijetke o Scherlocku Holmesu od Doyleovih razlikuju i sadržajem i stilom, ali i po samom središnjem liku. Scherlock je na niz načina iskrivljena zrcalna slika Sherlocka, njegov košmarni *doppelgänger*. Hans-Friedrich Foltin smatrao je da su anonimni pisci koje je Verlaghaus bio unajmio kao autore ovih pastiša namjerno naglašavali emotivnu i fizičku stranu Holmesa kako bi se ciljano publika, siromašniji i manje obrazovani društveni slojevi, lakše mogli poistovjetiti s njime. Za Foltina je Doyleov neromantični i drogi sklon „superintelektualac” bio prvenstveno namijenjen obrazovanoj srednjoj klasi, dok je njegova „punokrvna” njemačka imitacija zahvaljujući „čeličnim mišicama” i aktivnoj potrazi za slučajevima bila bliža ciljanoj čitatelju rotoromana (Foltin 1973: ix).¹¹⁰ Jedan od mogućih autora bio je, prema sjećanjima Bernharda Butscha, vlasnika izdavačke kuće, pisac umjetničkog imena Kurt Matull (rođ. Eduard Carl Otto Wangemann 1872., preminuo 1930.), no nije posve sigurno kojim je točno pripovijetkama bio autorom (1973: viii). Foltin također navodi da se anonimnost autora čuvala kako bi se njihov rad na tim senzacionalističkim pastišima držao što dalje od njihova književnog i novinarskog rada te da ne bi utjecao na njihove „ozbiljne” karijere. Iako je Matullovo autorstvo poprilično nesigurno, i iako je jedino sigurno da je, zajedno s Theom von Blankenseeom, bio autorom prethodno spomenute serije pripovijedaka o Lordu Listeru, naći ćemo ga, zajedno s Theom von Blankenseeom¹¹¹, kao najvjerojatnije autore u nizu online izvora o navedenim pripovijetkama. No, sve i da uspijemo sa sigurnošću potvrditi autorstvo tih

110 U originalu: „Aus dem Super-Intellektuellen, der stellvertretend für ein überwiegend bürgerliches Publikum durch pure Deduktion scheinbar Undurchschaubares analysiert und damit Sicherheit und Ordnung wiederherstellt, ist ein Vollblutheld geworden, der sich häufig mittels seiner „eisernen” Muskeln artikuliert (und somit dem Identifikationsbedürfnis von Lesern mit geringerer logischer Potenz entgegenkommt). Der Vollblutheld wartet nicht nur — wie der echte Holmes — zu Hause auf Klienten, sondern er sucht die Gelegenheiten zur Demonstration seiner Fähigkeiten in aller Welt auf. Er ist wesentlich unkomplizierter als sein Vorbild (kein Rauschgiftgenuß, keine romantische Isolierung), auch seine Fälle sind handfester, meist geht es um Mord oder gar Massenmord.” (Foltin, 1973: ix)

111 Prema petojezičnoj međunarodnoj enciklopediji pseudonima (Peschke, 2006: 300), „Theo von Blankensee” bio je jedan od pseudonima Matthiasa (Mathisa) Blanka (1881–1928), njemačkog pisca.

pastiša, ono za ovu analizu i nije toliko važno. Ono što je uvelike bitnije jest način na koji su ti pastiši napisani, to jest, njihov odnos prema izvorniku s kojim su u međuodnosu – pripovijetkama i romanima Arthura Conana Doylea.

4.2. Sherlockovi dvojnici: od njemačkog pastiša do domaće parodije

Prema *Hrvatskom jezičnom portalu*, „pastiš” ima sljedeća dva iznimno negativna značenja: prvo glasi „loše imitirano umjetničko djelo” a drugo „krivotvorina, patvorina, lažno izdanje”.¹¹² „Pastiš” je stoga prikladan za opis pripovijedaka anonimnih autora objavljenih u seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* iz nekoliko razloga. Oni zaista i jesu „loše imitirana umjetnička djela” budući da sadrže minimum elemenata koji se povezuju s pripovijetkama o Sherlocku Holmesu i to na površan i počesto karikiran način. Protagonist im je Holmes, radi se o kriminalnim slučajevima ili misterijima, radnja je smještena u razdoblje od kraja devetnaestoga stoljeća (što se implicira radnjom pripovijetke o „Jacku Trbosjeku” u sv. 6) do početka dvadesetog stoljeća (sv. 38–40). Kažem „minimum” i „na površan način” jer u tim pripovijetkama nema doktora Watsona te su redom ispriповijedane iz trećeg lica; umjesto Watsona Holmesov pomagač je golobradi momak po imenu Harry Taxon, a sam Holmes skloniji je akciji negoli dedukciji pa su pripovijetke prepune senzacionalističkih zapleta i još senzacionalnijih raspleta čija se objašnjenja nerijetko zasnivaju na rasnim, klasnim i rodnim predrasudama.¹¹³

Istovremeno, hrvatski prijevodi tih pastiša su i „krivotvorina, patvorina, lažno izdanje” budući da svojim naslovom i činjenicom da sadrže prijevode Doyleovih originalnih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu nepažljive čitatelje navode na krivi zaključak o zajedničkom porijeklu i autentičnosti svih naslova. Stoga se može tvrditi i da su, na taj način, anonimni pastiši lažno predstavljani kao Doyleova djela hrvatskoj, slovenskoj i srpskoj publici u

112 Dostupno na: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

113 Daleko od toga da je Arthur Conan Doyle bio potpuno imun od nacionalnih i rasnih predrasuda. Usprkos otvorenoj podršci abolicionistima u SAD-u (naznačenoj u pripovijetki „The Yellow Face”), Doyleovi stavovi o rasi bili su prilično problematični. Spomenimo samo nečovječni prikaz tamnoputog domoroca u romanu *The Sign of Four* ili opis „strastvene naravi” južnoameričke supruge u pripovijetki „The Adventure of the Sussex Vampire”. Posrijedi je tema koja zavređuje detaljnu analizu koja nadilazi prostor koji joj je moguće pružiti u ovoj knjizi.

navedenom razdoblju. Da je varka bila poprilično uspješna potvrđuje i činjenica da su sve do 2016. svi ti svesci bili katalogizirani pod „Doyle, Arthur Conan” u katalogu NSK-a, te da su izdanja iz 1929., 1932. i 1933., kao i srpski i slovenski prijevodi iz 1907.–1909. i dalje katalogizirani kao Doyleovi. Pored toga, sva spomenuta djela navedena su kao Doyleova i u online *Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji 1835.–1992.*, a njihov dio i u *Gradi za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.*¹¹⁴

S druge strane, pastiš kao oblik imitacije književnog stila (Cuddon, 2013: 517) može u povijesnim romanima imati za cilj što vjernije (ili, danas popularnim rječnikom, autentičnije) predočiti jezik i običaje prošlih vremena; stoga može biti ili općenitiji, vezan uz stil nekog određenog književnog razdoblja ili specifičniji, vezan uz stil nekog pojedinog pisca, posebno u djelima koja su nastala kao nastavci ili prednastavci poznatih klasika.¹¹⁵ Pastiš koji oponaša pojedinačni stil može predstavljati izniman spisateljski izazov: dokazivanje stilske virtuoznosti pri činu imitacije. Kad je Arthur Conan Doyle u pitanju, rijedak primjer u kojem je Zaklada Arthura Conana Doylea, kojom su upravljali nasljednici njegovih autorskih prava do 2023., kada su po zakonu Ujedinjenog Kraljevstva istekla, dala dozvolu nekom piscu da napiše novi roman o Sherlocku Holmesu datira u 2011. godinu.

114 Kao što sam već spomenula, tek će se nakon izlaganja o tome problemu na skupu „Knjiga i društvo” te kroz suradnju Digitalne NSK s projektom *Što čitamo kad čitamo Sherlocka Holmesa u prijevodu* početi ispravljati kataloške jedinice iz navedene serije vezane uz Doyleovo ime. Popis tih pripovijedaka u *Hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji* kao Doyleovih dostupan je na poveznicama <http://bibliografija.nsk.hr/hrb/HRB07/index.html> (od HRB07-00830 do HRB07-00887, što uključuje i devet Trpinčevih svezaka s prijevodima Doylea, kao i dvije tvrdo ukoričene knjige koje sadrže stvarne prijevode Doyleovih pripovijedaka, a u izdanju Hrvatske biblioteke: *Tajinstveni bratić iz Amerike: kriminalni roman* (1903, HRB07-00868) i *Otmica iz odgajališta: kriminalni roman* (1907, HRB07-00869).

115 Vjerojatno najbolji primjer prve vrste pastiša jest Bookerom nagrađeni roman *The Possession* britanske spisateljice A. S. Byatt iz 1990. (hrv. *Zapostjedanje*, prev. T. Jukić, 2008.) u kojem je dijalog jedne od dviju paralelnih radnji, one smještene u devetnaesto stoljeće, kao i sva prepiska izmišljenih viktorijanskih pjesnika te čitava njihova djela (koja proučavaju znanstvenici iz radnje smještene u suvremeno doba) napisana u obliku pastiša koji se zasnivaju na stilovima nekolicine poznatih viktorijanskih pjesnika i pjesnikinja. Cilj takvog pastiša nije *prevariti* čitatelje, već ih na trenutak *zavarati* i dočarati zvuk prošle epohe. U slučaju romana koji su napisani kao pastiš stila pojedinog pisca, prepoznatljivost njegova ili njezina stila ključni je element pastiša kao pripovjedne tehnike: drugim riječima, da bi ga se moglo prepoznati kao pastiš, on mora biti utemeljen na prepoznatljivom stilu. Uspješan pastiš tako može predstavljati i najveći mogući iskaz poštovanja prema književnom stilu pojedinog književnika ili književnice – kao što je to slučaj sa završetkom Dickensova nedovršenog romana *The Mystery of Edwin Drood*, čiji je kraj napisao Sir David Madden (2012.) pomno oponašajući Dickensove pripovjedne tehnike.

Privola je dana britanskom autoru Anthonyju Horowitzu, piscu krimića i dječje literature, čiji je roman *The House of Silk* (hrv. *Kuća svile*, prev. G. Gračan, 2013.) požeo niz hvalospjeva za vješto i uspješno trbuhozborstvo.

Međutim, ključna razlika između prijevoda pastiša kao što je Horowitzeva *Kuća svile* te onih objavljenih u seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, osim u tretmanu autorskih prava, prvenstveno je u odnosu prema čitateljima. Dok je prijevod Horowitzeva romana potpisan i od početka jasno predstavljen kao njegovo vlastito djelo pomno napisano *u stilu Arthura Conana Doylea* i to s blagoslovom piščevih nasljednika, hrvatski prijevodi njemačkih pastiša nisu jasno davali do znanja svoje porijeklo. Samo su pažljiviji čitatelji mogli uočiti male razlike u opremi svezaka: spomen Doyleova imena na naslovnici i u reklamama onih svezaka koji su doista i sadržavali prijevode Doyleovih pripovijedaka te manju razliku u naslovnicama između ilustracija Alfreda Roloffa (1879.–1951.) na pastišima i Gutschmidtovih na izvornicima. Da su te razlike većini bile neprimjetne i da su većini čitatelja promicale možemo pretpostaviti i iz činjenice da su toliki niz godina svesci bili katalogizirani kao Doyleovi. Valja istaknuti da je izdavač ipak bio ostavio dovoljno tragova uočljivih pažljivim čitateljima, koliko god maleni oni bili, koji bi ga mogli zaštititi od eventualne optužbe za prijevaru.

No, valja napomenuti da u književnoj teoriji pastiš ima i znatno drugačije i ne nužno pejorativno značenje. Pastiš kao oblik parodije (Cuddon, 2013: 517) može oponašanjem prepoznatljivih književnih matrica na satiričan način izložiti kritici neki (obično suvremeni) problem ili pojavu. U ovu vrstu pastiša valjalo bi svrstati i domaću parodiju Scherlocka Holmesa iz tog razdoblja, „Vinkovačkog Scherlock Holmesa” Antona Švargla koji je od 2. veljače do 28. lipnja 1908. godine izlazio u nastavcima u obliku feljtona u vinkovačkim novinama *Svjetlost*. Naime, od prvog broja nadalje Švargl ne piše parodiju Doyleova detektiva, već „jednu zanimivu, manje više pikantnu sličicu iz života glasovitog detektiva i njegova učenika, Harya Taxona” (2. veljače, str. 2). U prvom nastavku Švarglov Scherlock je pravi malograđanin koji pjevuši najnovije njemačke pjesmice, ima crne brkove ‘a la Vilhelm’ zbog kojih po kući i kad spava nosi „Schnurrbartbinde”¹¹⁶ (str. 5), no već u sljedećem, ispriповijedanom iz Haryjeve (sic) perspektive, Scherlock postaje Cherlock i poprima oblik slavenskog seljaka koji uzgaja svinje (5. veljače, str. 1) i koji usred kartaškog pijanstva sa susjedima Šiponjićem, Mastićem, Hruškom i Dragošem

dobije poziv da riješi umorstvo u dvorcu u Vrbovskom (str. 2). Pri povratku kući iz krčme društvo se ‘polomi’ na ledu, što Švargl koristi kao neuvijenu aluziju na probleme s kojima se suočavala Hrvatsko-srpska koalicija na vlasti (str. 3), a koji su i glavna tema članaka koji okružuju ovaj feljton.

Švarglove parodije koriste (S)Cherloka – ‘slavnog detektiva’ kakav je publici poznat iz njemačkih pastiša – kao komično sredstvo za komentare na dnevno-političke teme. No, Švarglova parodija daje nam i dragocjen uvid u prepoznatljivost, popularnost i rasprostranjenost njemačkih pastiša u Hrvatskoj, budući da su te parodije počele izlaziti četiri mjeseca nakon prvog objavljenog prevedenog sveska, „Tajna mlade udovice”. Mogli bismo s oprezom također zaključiti i da je anonimni komentator iz starčevićevskih novina *Hrvat* citiran na početku poglavlja u svojem nipodaštavajućem spomenu „Scherlocka Holmesa” 1909. godine kao *funtromanskog* štiva na koje vrijeme gube (gotovo sve) žene također mislio na Sherlockova njemačkog dvojnika, budući da su zapleti njegovih pripovijedaka prepuni senzacionalističkih obrata a, između ostalog, radi se o pet-paračkim romanima kakve Krleža u *Tri kavaljera frajle Melanije* naziva „parfimiranim smećem” (cit. u Majhut, 2016: 29), doslovno se u tom paragrafu referirajući na jedan od (sada izgubljenih) svezaka lažnoga Sherlocka Holmesa: „Fijakeru broj 13.”¹¹⁷ No, što ako ono što mi, danas, percipiramo kao jasnu razliku između Sherlocka i Scherlocka čitateljima tog razdoblja nije bilo toliko očito – upravo zbog načina na koji je Sherlock Holmes ušao u hrvatsku popularnu i književnu kulturu?

117 Trag mu nalazimo u starom kartičnom katalogu NSK-a unutar jedinice za srpski prijevod te serije iz 1929. godine (245.13.968): Doyle, Arthur Conan: *Čuveni detektiv Šerlok Holms* (Beograd, 1929.). Br. 17. *Crveni prijatelj*; 18. *Tajanstveni aristokrata*; 20. *Kraj Đeka Trboseka*; 21. *Tajna rubinova prstena*; 22. *Fijaker br. 13*; 24. *Zraci smrti*; 26. *Davoli tunel*; 27. *Smrt Vilijama Šerloka*; 28. *Prokleta blago*; 29. *Ubistvo u ulici Roseti*; 30. *Vatreni kralj*; 31. *Tajna sobe na tornju*; 32. *Maskirani vampir*; 33. *Satanin put*. U Nacionalnoj biblioteci Srbije ti se naslovi pojavljuju samo kao deziderati. Jedini sačuvani primjerak – onaj *Tajanstvenog aristokrate* – nalazi se u Biblioteci Matice srpske u Novom Sadu (zahvaljujem Cvetani Krstev sa Katedre za bibliotekarstvo i informatiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu na digitaliziranom primjerku). Usporedbom tog digitaliziranog primjerka s onim koji se čuva u NSK-u, utvrđeno je da se radi o istom izdanju.

4.3. Scherlock kao Sherlock? Posljedice ranih prevodilačkih praksi

Uzmimo u obzir dokaze o hrvatskom Sherlocku Holmesu na prijelazu devetnaestoga u dvadeseto stoljeće koji se nalaze pred nama, posebno od 2. studenog 1907. – datuma kada je objavljena „Tajna mlade udovice” – do kraja 1933., do kada imamo podatke o sačuvanim primjercima nove serije u izdanju Gjure Perettija.¹¹⁸ Od 1894. do 1907. Doyleov Sherlock Holmes na hrvatskom jeziku pojavljuje se isključivo u krnjem obliku. Svim izdanjima romana u kojima se pojavljuje nedostaju dijelovi u kojima autor kroz lik doktora Watsona opisuje Holmesove metode dedukcije, njegovu ovisnost o opijatima u razdobljima između slučajeva, kao i njihov odnos kao sustanara, partnera u istrazi i prijatelja. Holmes se uglavnom opisuje kao tajni redarstvenik ili redarstveni detektiv, to jest povezuje s policijom, a tek od 1907. opisuje ga se kao detektiva. Pripovijetke su lišene opisa i onih elemenata koji bi ih okarakterizirali kao književnost (možda laku, ali svejedno književnost, s Dukatovim „daškom poezije”): naglasak je na zapletu, na radnji, potrazi, senzaciji. Velikim dijelom prijevodi se objavljuju bez imena autora, a većini se dodjeljuje podnaslov „kriminalna pripovijest” (ili „kriminalni roman”) – karakterizacija koja je, čini se, bila ključna za čitatelje (i urednike) toga vremena.

Kada se tijekom 1907. hrvatska publika suočila s nizom kazališnih i filmskih adaptacija i meko ukoričenih imitacija, predodžba o hrvatskom Sherlocku Holmesu u postojećim prijevodima toliko je već bila okljaštrena u odnosu na izvornik da ne čudi što se i te Doyleove pripovijetke smatra dijelom *funtromana* o Sherlocku i da dio općinstva osuđuje odluku Hrvatskog kazališta u Zagrebu da postavi Bonnovu predstavu „Scherlock Holmes” u prosincu iste godine (vidi *Dom i svijet* od 1. prosinca 1907, br. 23, str. 458), iako je u rujnu iste godine na repertoaru najavljena kao adaptacija Conana Doylea. Zbrci doprinosi i činjenica da će cjeloviti prijevodi romana *A Study in Scarlet*, *The Sign of Four* i *The Hound of the Baskervilles* prvi puta biti objavljivani u nastavcima tek od siječnja 1908. zajedno u istoj seriji s njemačkim pastišima, koji ih brojčano

118 U *Gradi za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.* (*Knj. Di-Fo*) koju su uredili Alma Hosu-Pezelj i dr. nalaze se i bibliografske jedinice koje spominju izdanja serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti događaji iz 1937.–38.* u nakladi zagrebačke Tiskare F. Marjanovića, i to „Gospodja sa kanarskim briljantom”, „Samo kaplja tinte”, „Oceana, kraljica zraka” i „Pod tuđom voljom” (1984: 70–71). Međutim, tih podataka nema ni u jednoj drugoj bibliografiji ili katalogu pa je za pretpostaviti da su ti naslovi u međuvremenu izgubljeni.

nađmašuju te se znatno duže od njih nastavljaju objavljivati. Novi cjeloviti prijevod romana *A Study in Scarlet* bit će objavljen tek 1940. u izdanju osječke Biblioteke „Hrvatskog lista” u prijevodu „V. S.” (najvjerojatnije Viktora Dragutina Sonnenfelda, prema Špoljarić (2008–2009: 154)), a s Drugim svjetskim ratom nestaje i serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*: sve do tada, dakle, Sherlockova sudbina u hrvatskom prijevodu bit će isprepletana sa Scherlockovom. Stoga bi to valjalo uzeti u obzir kada čitamo napise, komentare i spomene Sherlocka Holmesa u hrvatskim novinama, časopisima i književnim djelima iz prve polovice dvadesetog stoljeća, posebno kad mu ime naizgled greškom pišu *Scherlock* umjesto Sherlock Holmes: šanse da se predodžba o „slavnom detektivu” nedvosmisleno odnosi isključivo na (integralnu) Doyleovu kreaciju prilično su slabe¹¹⁹.

119 Međutim, da se ni dan-danas ne može računati na percepciju jasne razlike između pravih i lažnih Sherlocka možemo primijetiti i iz načina na koji su neki od pastiša iz ove serije objavljeni kao Doyleova djela u izdanju zagrebačkog Centruma 2008. godine (*Blago trgovca robljem, Grob u svjetioniku, Samo kaplja tinte, Tajna mlade udovice*) i 2009. godine (*Kako su uhvatili Jacka Rasparača; Lijepa bolničarka*). Svi naslovi predstavljeni su kao Doyleova djela u prijevodu Elidije Degoricije, bez da je naveden naslov izvornika (jedina iznimka je *Tajna mlade udovice* gdje se u impresumu kao naslov originala navodi *From the Mystery Files of the World Detective* – što je, u biti, engleski prijevod izmijenjenog naslova njemačke serije nakon tužbe za copyright, *Aus den Geheimakten des Welt-Detektivs*), čime navedeni naslovi uvjetno rečeno imaju status pseudoprijevoda s nepostojećeg engleskog izvornika. Iako je dio knjižnica u Hrvatskoj u svojim katalozima upozorio korisnike da se – usprkos imenu autora na naslovnici, hrptu i u impresumu – ne radi o Doyleovim djelima (usp. katalog Gradske knjižnice Rijeka i onaj Gradskih knjižnica grada Zagreba), većina drugih kataloga u zemlji i dalje ih vode kao Doyleova djela i za pretpostaviti je da su i otkupljena upravo zato jer su takvima predstavljana. Na nešto transparentniji način objavljivani su drugi pastiši iz te serije u biblioteci *Pustolovine Sherlocka Holmesa* (sic!) od 2014. godine naovamo (vidi Prilog II) u izdanju Zagrebačke naklade. Svaka knjiga u toj biblioteci nosi naslov prema jednoj od dviju pripovijetki Arthura Conana Doylea koje su u njoj objavljene. Njegovo ime istaknuto je na koricama te na naslovnoj stranici, no iako se unutar svake knjige nalazi i po jedan pastiš, u sadržaju ta razlika nije istaknuta. Da se ne radi samo o Doyleovim pripovijetkama čitatelji će uvidjeti ili iz impresuma, gdje pod ‘naslovom izvornika’ pastiša nalazimo nezgrapne ili gramatički netočne engleske naslove njemačkih pastiša (vidi Prilog II za detalje; istaknula bih „The adventures of Queen dress of Lace” (sic!) kao navodni izvornik naslova „Kraljičina haljina od čipke”) koji su atribuirani „Theou van Blankensee” – pseudonimu prethodno spomenutog njemačkog pisca Matthiasa Blanka. Na poledini knjige, na vanjskoj korici, nalazi se i objašnjenje takvog odabira pripovijedaka: „Zanimljivo je da su još u vrijeme Conana Doylea i drugi autori pisali o detektivu iz maglovitog londonskog Baker Streeta 221b, uglavnom se baveći razdobljem prije nego li je Holmes sreo dr. Watsona, te postizali velik uspjeh. Neke od najboljih priča naći će se i u ovom uzbudljivom svesku.” Način na koji su njemački – naglasimo to, anonimni – pastiši iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* predstavljeni u tim dvama izdanjima, bilo kao pseudoprijevodi nepostojećih Doyleovih djela, bilo kao prijevodi s nepostojećih engleskih izvornika pripisanih Blankovu alter egu, iziskuje zasebnu detaljnu kontrastivnu analizu koja nadilazi obuhvat ove knjige.

Ono što valja naglasiti jest da bi do tih spoznaja bilo vrlo teško doći da spomenuta građa nije bila digitalizirana, obogaćena osnovnim metapodacima na hrvatskom jeziku i učinjena pretraživom. Upravo zahvaljujući tome bila sam u mogućnosti ne samo analizirati relevantna izdanja već ih i usporediti sa srodnom, nedavno digitaliziranom, građom u jednoj od ključnih zbirki posvećenih Arthuru Conanu Doyleu – onoj u Gradskoj knjižnici grada Toronta (engl. *Toronto Public Library*) u Kanadi – te s građom pronađenom u zasad i dalje analognoj i za javnost zatvorenoj, ali iscrpnoj i eklektičnoj zbirci *The Arthur Conan Doyle Collection Lancelyn Green Bequest*, to jest, zbirci Arthura Conana Doylea koju je Gradskoj knjižnici u Portsmouthu, Velika Britanija, ostavio pasionirani proučavatelj Arthura Conana Doylea, Richard Lancelyn Green.¹²⁰ Naime, tamo pronađeni materijali dali su ovoj hrvatskoj priči jedan širi okvir i novu, globalnu dimenziju, istovremeno otvorivši i niz pitanja o važnosti jezika u procesu digitalizacije, i to ne samo vezano uz obradu građe već i uz vidljivost i pretraživost metapodataka.

120 Zbirka Arthura Conana Doylea koju je prikupio i Gradskoj knjižnici u Portsmouthu ostavio Richard Lancelyn Green neobičan je, a opet za Englesku tipičan fenomen. Stekavši nasljedstvo koje ga je učinilo financijski nezavisnim, Green je na obiteljskom srednjovjekovnom imanju nastavio živjeti životom na Oxfordu diplomiranoga vlastelina pasionirano posvećenog izradi, zajedno s Johnom Gibsonom, iscrpne bibliografije (1983.) i potom nikad dovršene definitivne biografije Arthura Conana Doylea. Radi izrade potonje, život i imetak je posvetio skupljanju svih mogućih artefakata povezanih s piščevim životom, ali i likom Sherlocka Holmesa. O neobičnim i nerazjašnjenim okolnostima pod kojima je preminuo, David Grann je 2004. objavio iznimno zanimljivu reportažu u časopisu *The New Yorker*. Kao što Grann ističe, „Zbirka je bila toliko velika da je trebalo dva tjedna i dvanaest kamiona da je se preveze. Procjenjuje se da je njezina vrijednost bila nekoliko milijuna dolara – znatno više, po svemu sudeći, od arhiva [Conana Doylea koji je završio na dražbi u Christie’s]” (The collection was so large that it had taken two weeks, and required twelve truckloads, to cart it all away. It was estimated to be worth several million dollars—far more, in all likelihood, than the treasured archive.). Upravo zbog tog preobilja materijala s jedne strane i mjera štednje Torijejske vlade koje su za posljednicu imale smanjenje kadra u Gradskoj knjižnici s druge strane, za vrijeme moga posjeta 2019. godine – gotovo dvadeset godina nakon donacije – zbirka još uvijek nije bila u potpunosti katalogizirana. Ovim putem bih stoga željela zahvaliti višem arhivistu Michaelu Guntonu na pomoći pri snalaženju u tom moru građiva, kao i Rachel Smillie, autorici prvog preglednog prikaza sadržaja zbirke, nastalog u okviru projekta *Global Holmes* voditeljice prof. dr. sc. Patricije Pulham, koji je bio ključan za pronalazak francuskih, portugalskih i španjolskih prijevoda.

*Zaključak:
Digitalizacija,
međunarodni
doseg prijevodne
književnosti i
njihove teorijske
implikacije*

5.1. Digitalizacija kao sredstvo za uvid u povijest međunarodnog dosega prijevodne književnosti

Da slučaj hrvatskih prijevoda njemačkih pastiša iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* nije iznimka, nego da možemo govoriti o fenomenu zajedničkom izdavačkoj praksi toga razdoblja u nizu zemalja – čak i onih koje jesu bile potpisnicama Bernske konvencije, poput Portugala i Španjolske! – postaje jasno usporedbom hrvatskih prijevoda njemačkih pastiša i usporedive efemerne građe sačuvane u međunarodnim zbirkaama koje se sve više digitaliziraju i postavljaju online u posljednjih nekoliko godina, ali i onima, poput zbirke Richarda Lancelyna Greena u Portsmouthu posvećene Arthuru Conanu Doyleu, koje su i dalje dostupne samo istraživačima koji su u mogućnosti osobno doći i konzultirati građu. U potonjoj, među brojnim materijalima vezanim uz lik i djelo Arthura Conana Doylea, pored već spomenute Foltinove edicije faksimila odabranih njemačkih izvornika iz serije *Aus den geheimakten des Welt-Detektivs* iz 1973., nalazi se i geografski najudaljenije izdanje njemačkih pastiša: španjolski prijevod triju pripovijedaka iz 1911. godine objavljen u Buenos Airesu u Argentini u obliku knjige pod naslovom *Casos Secretos de Sherlock Holmes* (hrv. Tajni slučajevi Sherlocka Holmesa). I argentinsko izdanje, poput hrvatskoga, prijevode pastiša objavljuje u istoj seriji zajedno s prijevodima Doyleovih pripovijedaka, ovdje naslovljenoj „Obras sobre Sherlock Holmes”, u nakladi pod nazivom „Biblioteca ‘La Nación’”.¹²¹ Međutim, za razliku od hrvatskog, argentinski prijevod tiskan je u obliku prestižnije, tvrdo ukoričene serije knjiga, čime je i njegov opstanak bio sigurniji. Pored tog tvrdo ukoričenog španjolskog izdanja, nalazimo i niz meko ukoričenih sveščića portugalskih prijevoda iste serije koji datiraju od 1910. do 1918. godine. U izdanju A Novella Popular, serija je objavljivana pod nazivom *Aventuras extraordinarias dum policia secreta* (hrv. Neobične pustolovine tajnog redarstvenika), a sačuvana su dvadeset i dva sveska¹²² koji se ponešto razlikuju u

121 U njoj nalazimo ovaj popis prethodno objavljenih naslova: *El Sabueso de los Baskerville; La Maucha de sangre; La Señal de los cuatro; Aventuras de Sherlock Holmes; Nuevas hazañas de Sherlock Holmes; Triunfos do Sherlock Holmes; Nuevos triunfos de Sherlock Holmes; La Resurrección do Sherlock Holmes* i *Casos secretos de Sherlock Holmes* (Tomes I y II).

122 Redom, to su: „O filho natural” (sv. 68; 8. rujna 1910. – u hrvatskom sv. 20 „Zloglasna gostionica u Kairu” od 21. ožujka 1908.); „Em volta d’um throno” (sv. 77, 10. studenog 1910.); „O contrabandista de opio” (sv. 78; 17. studenog 1910.);

paratekstu od hrvatskih. Naslovnice na kojima se pojavljuje ista glava detektiva u kutu s lulom kao i u hrvatskom izdanju sada umjesto reprodukcije ilustracije Alfreda Roloffa u boji sadrže crno-bijele (ponekad vrlo loše) kopije istih slika, dok se boja (plava, zelena, narančasta ili karmin crvena) koristi povremeno i to samo za rub koji ilustraciju uokviruje. Za razliku od hrvatskih prijevoda, ovdje se i ispod naslova pripovijedaka na prvoj stranici prijevoda teksta u zaglavlju spominje „Conan Doyle” kao autor. Zanimljivo je da portugalski prijevodi u reklamama na kraju svezaka iz 1910. ističu i seriju o Nicku Carteru i Texas Jacku, kao i „pustolovine Lorda Jacksona, rivala Sherlocka Holmesa”¹²³, dok u svesku br. 107. od 6. srpnja 1911. nalazimo i jednostranični oglas za *Aventuras do Capitão Morgana* (hrv. *Pustolovine kapetana Morgana*); ni u jednom hrvatskom izdanju naime ne vidimo reklame za te konkurentske, u prethodnom poglavlju spomenute serije pa možemo zaključiti da ih ni Gjuro Trpinac niti Gjuro Peretti nisu objavljivali (no, ostaje otvorenim pitanje jesu li možda bili dostupni u nekom drugom izdanju koje nije sačuvano).

Da se kod portugalskih prijevoda radi o sličnim problemima s prijevodom njemačkog izvornika kao i u hrvatskim izdanjima daje se naslutiti, na primjer, iz načina na koji je na naslovnici sveska br. 208. iz 1918. godine napisan i sam naziv: „Ressurreição de Scherlock (sic) Holmes” (Vidi sl. 5.1 lijevo), kojeg sada možemo pregledati zahvaljujući još jednoj bogatoj zbirci posvećenoj Arthuru Conanu Doyleu, *The Arthur Conan Doyle Collection* u sklopu Gradske knjižnice grada Toronta u Kanadi, koja je svoj sadržaj

„A’ çaça da fortuna” (sv. 82; 15. prosinca 1910.); „A prisioneira do campanario” (sv. 83; 22. prosinca 1910.); „A naufragio do Corfú” (sv. 84; 29. prosinca 1910. – sv. 40 „Zločinačka špilja na otoku Krfu” od 23. siječnja 1909.); „Escola do criminosos” (sv. 85, 5. siječnja 1911.); „O thezouro do Indio” (sv. 90, 9. veljače 1911.); „Nupcias tragicas” (sv. 91, 16. veljače 1911.); „Os subterraneos de Vienna” (sv. 93, 23. veljače 1911.); „A ilha de peste” (sv. 94; 9. ožujka 1911.); „O falsario” (sv. 95, 16. ožujka 1911. – u hrv. „Model krivotvorca banknota”, sv. 35 od 24. listopada 1908.); „O quarto maravilhoso” (sv. 97, 27. travnja 1911.); „A dama verde” (sv. 98, 4. svibnja 1911.); „A mulher do veo branco” (sv. 100, 18. svibnja 1911.); „Uma noite de terror” (sv. 105, 22. lipnja 1911.); „O roubo do collar” (sv. 107, 6. srpnja 1911.); „A estalagem dos mortos” (sv. 109, 20. srpnja 1911.); „Os assassinos de Middlesworth” (sv. 114, 24. kolovoza 1911.); „A Condessa Gatuna” (sv. 122, 19. listopada 1911.); „A amante do principe” (sv. 130, 14. prosinca 1911.); „Ressurreição de Scherlock (sic) Holmes” (sv. 208, siječnja 1918.).

123 „Aventuras de Lord Jackson, o unico rival de Sherlock Holmes – Genial e audacioso policia amator”; reklama na kraju sveska „O contrabandista de opio”, sv. 78 od 17. studenog 1910. (str. 25). U istom broju nalaze se i reklame za prijevod Wellsova *Rata svjetova* i romana o Arseneu Lupinu, kao i za sljedeće provokativne naslove: Emilio Gante, *Historia Popular de prostituição*; Carolus Didier, *A Orgia Biblica*; Victorien du Saussay, *Os espinhos do adulterio* – sve redom jedan senzacionalističkiji naslov od drugoga.

digitalizirala i učinila javno dostupnim.¹²⁴ Zahvaljujući digitalizaciji svezaka i metapodataka, na mrežnim stranicama digitalnog arhiva te knjižnice sada je moguće na jednom mjestu pregledati i usporediti preslike osamdeset i osam njemačkih originala pastiša¹²⁵ kao i brojnih prijevoda spomenute serije koji se čuvaju u Torontu, uključujući i one na ukrajinski, španjolski, češki, švedski, danski, francuski te mađarski jezik.¹²⁶ Pored toga, digitalizaciji efemere Finske nacionalne knjižnice također možemo zahvaliti i na uvidu u tri naslovnice prijevoda te serije na jidiš, objavljene na blogu o katalogizaciji Zbirke *Hebraica* posvećene baštini ruske židovske zajednice u Finskoj (Porkka 2023).

SLIKA 5.1. Sasvim lijevo: Naslovnica portugalskog prijevoda sveska br. 208 naslovljenog „Ressurreição de Scherlock (sic) Holmes” iz 1918. Izvor: online Digitalni arhiv, Toronto Public Library, Kanada. Desno: Naslovnice prijevoda svezaka na jidiš (u sredini je naslovnica sveska „Kako su uapsili Jacka Razparača”). Izvor: blog Finske nacionalne knjižnice.¹²⁷

Upravo zahvaljujući takvim digitalizacijskim projektima, kojih je u posljednjih par godina sve više, danas možemo steći širu sliku o brzini kojom su se njemački pastiši distribuirali kroz prijevode i o njihovom geografskom dometu. No, njihova vidljivost bila bi znatno manja da im online opisi te metapodaci nisu detaljni i dostupni – na engleskom jeziku.

124 Preslika dostupna na mrežnoj stranici <https://digitalarchive.tpl.ca/objects/282348/ressurreio-de-scherlock-holmes?ctx=b14ccaf5426091bad50bab3b1c57e04ecb65e098&idx=179>

125 Dostupno u Digitalnom arhivu knjižnice na: <https://digitalarchive.tpl.ca/people/64375/verlagshaus-fur-volksliteratur-und-kunst/objects>

126 Vidi <https://digitalarchive.tpl.ca/>

127 Preuzeto sa: <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/blogi/hebraica-collection-treasure-trove-russian-jewish-literature-period-finnish-autonomy>

Pojačani trend digitalizacije efemere i rijetkih materijala iz zatvorenih spremišta i njihovo objavljivanje online u otvorenom pristupu u proteklih par godina, ponešto vjerojatno potaknut i pandemijskom traumom *lockdowna* i njegovih posljedica za znanstvenoistraživački rad, promijenit će pravila igre znanstvenih istraživanja – makar privremeno.¹²⁸ Digitalizacijom će arhivska građa, logika glasi, postati dostupna svima, a ne samo dobrostojećim entuzijastima i znanstvenicima koji su u mogućnosti ishodovati dopuštenje za plaćene studijske boravke i skupe posjete udaljenim arhivima. Najčešće se ‘digitalizacija’ shvaća laički: kao skeniranje i online objavljivanje građe popraćeno metapodacima. No, da bi neko književno djelo zaista bilo primjereno digitalizirano, prilikom digitalne obrade teksta valja se voditi tzv. FAIR principima kako bi tekst zaista bio i – upotrebljiv. Kao što ističe Ivana Končić, „FAIR je akronim četiriju osnovnih principa na kojima se temelji dijeljenje istraživačkih podataka. Njihova glavna svrha jest olakšati pronalaženje (engl. *Findable*), dostupnost (engl. *Accessible*), interoperabilnost (engl. *Interoperable*), te ponovnu upotrebljivost (engl. *Reusable*) istraživačkih podataka.” (2022, n.p.) Upravo je potonji princip ponovne upotrebljivosti onaj koji dugoročno predstavlja kamen spoticanja svakom digitalizacijskom projektu koji se nada digitaliziranu građu ‘jednom za svagda’ učiniti

128 Dio je to trenda koji se posebno u sjevernoameričkoj akademskoj zajednici povezuje s klimatskim aktivizmom usmjerenim na smanjenje nepotrebnih emisija ugljika uzrokovanih zrakoplovnim letovima s jedne strane te poticanjem šireg sudjelovanja u znanstvenim skupovima, događajima i stručnim panelima znanstvenika i znanstvenica niže platežne moći (bilo doktoranada i poslijedoktoranada, bilo sve brojnijeg kontingenta prekarne vanjskih suradnika, docenata i predavača s ugovorom na određeno ili, još gore, onih koji su plaćeni po održanoj satnici), kao i globalno raštrkanih i često znatno niže plaćenih znanstvenika iz akademskih zajednica izvan Sjeverne Amerike. Pojava ‘bezletnih’ (engl. *flightless*) konferencija u hibridnom i online obliku stoga je sve češća (vidi, npr. poziv za sudjelovanje na godišnjem znanstvenom skupu sjevernoameričkog, australazijskog, britanskog i njemačkog udruženja za viktorijanističke studije, dostupan na poveznici <https://navsa.org/2023/07/13/cfp-flightless-conference-event-2024-deadline-10-12-23/>). No, koliko god hibridni i online znanstveni skupovi omogućavali sudjelovanje širem broju sudionika, činjenica je da se upoznavanje, umrežavanje i povezivanje u svrhu izrade suradničkih projekata većinom i dalje događa uživo, tako da se ideja globalne participacije više-manje svodi na svojevrsni Zoom-voajerizam iz daljine – posebno kad se pri sudjelovanju isključi opcija prikazivanja svih sudionika i na ekranu ostave samo govornici. Drugi je problem činjenica o kojoj se rijetko i nevoljko govori: globalna nejednakost kad su cijena i dostupnost digitalnih alata, električne struje i brze internetske veze u pitanju, te naposljetku stvarna, ekonomska i ekološka, cijena digitalizacije i pohrane podataka u podatkovne oblake s obzirom na golemu količinu fizičkog prostora i električne energije koja je potrebna za njihovu pohranu i održavanje (vidi Baillot 2023: 111–134).

dostupnom svima: Internet je pun mrežnih stranica s digitaliziranom građom koja je postala neupotrebljiva ili zbog zastarjelosti formata ili zbog prestanka održavanja sadržaja stranice nakon završetka projekta. Stoga je održivost, to jest, osiguravanje kontinuirane upotrebljivosti, digitaliziranih podataka postala jednom od ključnih politika Europske unije i, posredno, uvjeta za dodjelu sredstava projektima s digitalizacijskom komponentom.¹²⁹

Prilikom digitalizacije starih tiskovina na hrvatskom jeziku, međutim, suočavamo se i s dodatnim izazovima prilikom obrade materijala. Da bi ih se učinilo pretraživima, skenirane *slike* teksta moraju se pretvoriti u strojno čitljiv *tekst*, no trenutno i dalje nemamo kvalitetnih alata, točnije, inačica OCR¹³⁰ programa za hrvatski jezik kojima bi se *automatski* prepoznao tekst s visokim postotkom pouzdanosti. Situacija se dodatno usložnjava kada, kao u slučaju najranijih prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu, hrvatski tekst nije u skladu sa suvremenim jezičnim standardom zbog starinske grafije, brojnih arhaizama i drugih sličnih karakteristika. Priprema takvog teksta stoga zahtijeva znatan dodatni rad koji treba uložiti u „čišćenje” i provjeru ako želimo da verzija za objavu zaista bude iskoristiva za pretraživanje i analizu te da slijedi FAIR principe. Što je jezik manji, to je manje digitalnih alata, dijelom i zato što ih se razvija prema potrebi i isplativosti: manji broj govornika znači manje tržište, što pak znači manju zaradu i shodno tome, manji interes (uglavnom privatnih) kompanija za razvoj alata; u hrvatskom kontekstu smo zbog navedenih, ali i financijskih, ograničenja najčešće prisiljeni koristiti alate nastale na principu otvorenog koda.

No, sve i kad se tako (uvelike ručno) izrađeni korpus pripremi za jezičnu analizu, nastaje pitanje dostupnih računalnojezičnih alata: kao što to ističe Mirjana Borucinsky, trenutno „jedino SkE podržava i hrvatski jezik” (2023: 67), a i on je prvenstveno namijenjen korpusnim lingvistima. Problem ograničenog pristupa računalnojezičnim alatima jest problem koji u globalnom kontekstu upućuje na oprez pri prevelikim očekivanjima od digitalizacije na više razina: s jedne strane, pristup digitalizaciji nejednak je zbog infrastrukturnih nejednakosti (pristupa električnoj energiji i

129 Za više o europskim politikama vezanim uz ‘digitalnu održivost’ (engl. *digital sustainability*), vidi „Digitalisation and Sustainability”, *European Policy Centre*. Dostupno na: <https://www.epc.eu/en/Projects/Digitalisation-and-Sustainability~3417fo>

130 Skraćena od engl. *Optical Character Recognition*, hrv. optičko prepoznavanje znakova. CARNET ga u svom glosaru prevodi kao ‘optičko prepoznavanje slova’, no ne radi se samo o slovima već i o svim znakovima na stranici, uključujući brojke, interpunkciju i slično. (Usp. <https://arhiva-2021.loomen.carnet.hr/mod/glossary/showentry.php?eid=34594&displayformat=dictionary>)

brzom internetu te dostupnosti hardvera i softvera); s druge strane, gledano šire, digitalizirani materijali i sadržaj na tzv. manjim jezicima nemaju istu vidljivost zbog jezične barijere pa opet ovise o metapodacima ili prijevodima metapodataka na veće jezike, prvenstveno engleski.

Upravo s ta dva problema – nejednakim pristupom alatima te nejednakim uvjetima za ostvarenje vidljivosti – susrela sam se prilikom obrade materijala za virtualnu izložbu *Sherlockovi dvojnici* o seriji *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* u izdanju Gjure Trpinca (1907. – 1909.), pripremanoj za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Kao što je prethodno spomenuto, zajedno sa studentima anglistike diplomskog Prevoditeljskog studija Filozofskog fakulteta u Rijeci upisanima na izborni kolegij „Književnost u prijevodu i digitalna humanistika” (poimence spomenutima u trećem poglavlju) obrađivala sam preslike svezaka koje nam je ustupila NSK. Budući da se radilo o skenovima stranica na kojima je tekst bio otisnut u dva stupca (usporedbe radi, vidi Sl. 4.6) te da se na istim tim stranicama nalazio i velik broj raznoraznih mrlja i oštećenja zbog starosti teksta, postupak prerade slike teksta u strojno čitljiv i iskoristiv tekst već je u startu imao niz tehničkih problema: svaki OCR program, naime, *sve* elemente slike pokušava ‘prevesti’ u tekst, pa tako i razne mrlje, oštećenja i točkice. Kad još k tome pribrojimo i arhaičnu grafiju i leksik, koji nisu bili kompatibilni sa standardnom inačicom suvremenog hrvatskog na kojoj su utemeljene u datom trenutku raspoložive (zbog uvjeta rada nužno besplatne) inačice OCR programa¹³¹, postat će jasno da je pretvorba slike teksta u iskoristiv i točan tekst iziskivala višestruke ‘ručne’ provjere i dodatna ‘čišćenja’ te uređivanje temeljem usporedbe s preslikama tiskanog izvornika. Sve to je, u konačnici, iziskivalo znatan dodatni rad – napor i vrijeme koje bi bilo moguće uštedjeti da se radilo o nekom od većih svjetskih jezika, posebno engleskom, s obzirom na to da za engleski jezik postoji čitav niz sofisticiranijih OCR programa koji su široko dostupni ili kao nadogradnja često korištenih aplikacijskih softvera za obradu teksta ili kao mobilne aplikacije.

Problemi s kojima se susreću digitalizacijski projekti iz književnosti na manjim jezicima odražavaju dominaciju engleskog jezika i na druge, infrastrukturno manje vidljive, načine. Jedan od njih postao je očit kada su tako obrađene verzije prijevoda postale zanimljive za objavljivanje na platformi COVE (engl. kratica za

131 U nastavi je korišten besplatni *Online OCR*, dostupan na sučelju <https://www.onlineocr.net/> budući da je jedan od rijetkih koji podržava hrvatski jezik i jer se pokazao kao najpouzdaniji pri testiranju.

Collaborative Organization for Virtual Education; to jest, kolaborativnoj organizaciji za virtualno obrazovanje) Sjevernoameričkog udruženja za viktorijanističke studije (NAVSA, od engl. *North American Victorian Studies Association*), čija sam članica. Ta platforma promovira upotrebu digitalnih alata u sveučilišnoj nastavi književnosti na način da, između ostaloga, promiče digitalizacijske kolaborativne projekte koji proizlaze iz tzv. obrnute učionice (engl. *flipped classrom*), u kojima studenti, pod mentorstvom profesora, digitaliziraju i anotiraju književne tekstove koji se nalaze izvan *copyrighta*. Unutar zatvorenog, za javnost nedostupnog, sučelja COVE-a, moguće je eksperimentirati s digitalizacijom i upotrebom digitalnih alata u nastavi te, s kolegama koji su na platformu pretplaćeni preko vlastitih sveučilišta, dijeliti i slobodno koristiti na taj način izrađene materijale. Projekti obrnute učionice koji su usmjereni na izradu digitalnih znanstvenih edicija – obogaćenih anotacijama i opremljenih primjerenom znanstvenom aparaturom – mogu rezultate takvog zajedničkog rada nastavnika i studenata, nakon što isti prođe recenzentski postupak, objaviti, to jest, učiniti *javno* dostupnima na mrežnoj stranici platforme.¹³²

COVE je isprva bio usmjeren na objavu edicija onih viktorijanskih tekstova na engleskom jeziku čija su tiskana izdanja postala nedostupna zbog nedostatka interesa izdavača¹³³, no s vremenom je raspon tekstova proširen i na druga razdoblja i na druge jezike. U skladu s inicijativom proširenja sadržaja digitalnog repozitorija uključivanjem prijevoda engleske i američke književnosti na druge jezike, dogovoreno je i uključivanje spomenutih digitaliziranih prijevoda Doyleovih pripovijedaka na hrvatski; s obzirom da u Hrvatskoj još nemamo sličnih online platformi, prilika se učinila idealnom. No, nakon što su američki studenti uključeni u COVE na Sveučilištu Purdue pod vodstvom prof. dr. sc. Dina Felluge kodirali i na internom sučelju postavili digitalizirane i obrađene prijevode Doyleovih pripovijedaka objavljenih u Trpinčevom izdanju serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*¹³⁴, sljedeći korak za njihovo objavljivanje u obliku znanstvene edicije

132 Vidi *COVE Editions*, na: <https://editions.covecollective.org/>

133 Jedan od istaknutih primjera je knjiga *Sartor Resartus* (1833.–1835.) Thomasa Carlylea, kompleksan filozofsko-književno-povijesno-politički tekst s elementima satire koji je, izgubivši status temeljnog teksta u američkim studijskim programima viktorijanistike tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća, postao nedostupan u tiskanom obliku. Digitalna znanstvena edicija dostupna je na: <https://editions.covecollective.org/edition/sartor-resartus>

134 Za sada su javno dostupni samo naslovi prijevoda koji se nalaze u indeksu digitaliziranih djela iz viktorijanskoga razdoblja, a dostupni su na: <https://editions.covecollective.org/content/victorian>

u otvorenom pristupu onemogućila je jezična barijera. Naime, da bi edicija bila javno objavljena treba proći recenzentski postupak, a COVE – usprkos svojim brojnim članovima diljem svijeta – trenutno nema recenzentski tim viktorijanista koji vladaju hrvatskim jezikom. Da bi se ta prepreka svladala, bit će potrebno okupiti tim znanstvenika-volontera koji jednako dobro vladaju i engleskim i hrvatskim jezikom te su primarno fokusirani na književnost devetnaestoga stoljeća, a koji bi bili voljni recenzirati i uređivati digitalizirane tekstove na hrvatskom jeziku u svrhu njihovog objavljivanja u COVE-u. Dok do toga ne dođe, objavljivanje znanstvenih edicija hrvatskih prijevoda Doyleovih pripovijedaka i romana kao dio šireg korpusa djela Arthura Conana Doylea (kao i drugih književnih tekstova na hrvatskom jeziku) u izdanju COVE-a (i sličnih anglofonih inicijativa) bit će nemoguće. Najstariji cjeloviti prijevodi Doyleovih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu do tada će biti dostupni u digitalnom obliku u pdf formatu u sklopu Digitalne NSK i to zajedno s pastišima, kao jedinstvena digitalizirana cjelina¹³⁵, a odabrani prijevodi obrađeni prema FAIR načelima bit će dostupni u sklopu virtualne izložbe *Sherlockovi dvojnici*. Budući da su virtualne izložbe, prvenstveno zbog ograničenog broja dostupnih predložaka za oblikovanje mrežnih stranica, usmjerene na *prezentaciju* digitalizirane građe kao artefakata, to će u konačnici odrediti i format i sadržaj te izložbe, s obzirom da su uobličeni s ciljem popularizacije znanstvenih spoznaja do kojih je došlo istraživačkim radom na ovoj knjizi. S vremenom će, nadajmo se, alati za izradu i objavu u otvorenom pristupu podatkovno obogaćenih digitalnih izdanja književnih djela i književnih prijevoda na hrvatskom jeziku postati šire dostupni, što bi omogućilo i izradu digitalnih, podacima obogaćenih, znanstvenih edicija književnih djela na hrvatskom jeziku i njihovu objavu u otvorenom pristupu.

135 Preslike naslovnica svezaka iz serije *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* u izdanju Gjure Trpinca (1907.–1909.), njih ukupno četrdeset, zajedno s metapodacima, dostupne su na: [https://digitalna.nsk.hr/?pr=l&msq=sherlock+homes&mr\[178279\]=a&fc\[10128\]\[a178279\]=mr%05B178279%05D%3D](https://digitalna.nsk.hr/?pr=l&msq=sherlock+homes&mr[178279]=a&fc[10128][a178279]=mr%05B178279%05D%3D) Da No, barem u trenutku dovršetka ovoga rukopisa, samo je dvadeset i osam preslika svezaka objavljeno u cijelosti i to u pdf formatu, u obliku koji ne omogućuje pretraživanje unutar teksta.

5.3. Digitalizacijske prakse i njihove teorijske implikacije

Međutim, ako se vratimo na prvi od temelja FAIR principa – onaj olakšanog pronalaženja materijala – i njegove implikacije za proučavanje prijevodne književnosti, postaje jasno da je digitalizacija građe donedavno dostupne samo za rad u arhivima ili zatvorenim spremištima knjižnica omogućila stjecanje jasnije i sveobuhvatnije slike o ulozi prijevoda za širenje krimića kao žanra svjetske književnosti. Činjenica da su njemački pastiši zahvaljujući paratekstu prvobitno predstavljeni kao pseudoprijevod s nepostojećeg predloška na engleskom jeziku dodatno potvrđuje ulogu njemačkog kao posrednog jezika prijevodne književnosti na kraju devetnaestog i početku dvadesetog stoljeća, ne samo u Hrvatskoj nego i u čitavoj Europi¹³⁶ – i šire. Naime, kada uzmemo u obzir sve prijevode njemačkih pastiša kojima se tijekom istraživanja ušlo u trag, stječemo zanimljivu sliku o globalnom dosegu književnosti u prijevodu s njemačkog kao posrednog jezika, ali i brzini s kojom su se na početku dvadesetog stoljeća širili prijevodi popularne književnosti. U razdoblju od prve objave u Njemačkoj 1907. godine do 1911. godine, kada nalazimo argentinsko izdanje, njemačke pastiše o Sherlocku Holmesu nalazimo u prijevodu na danski, švedski, hrvatski, srpski, slovenski, portugalski, ukrajinski, španjolski, češki, francuski, mađarski, ruski i jidiš, a njihova različita izdanja nalazimo širom svijeta. Pored toga, zahvaljujući usporednoj analizi prijevoda Doyleovih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu koji pokazuju njemačko porijeklo predloška te pomoću digitalizacijom omogućenog uvida u njihov širi izdavački kontekst u Hrvatskoj, ali i u drugim zemljama na početku dvadesetog stoljeća u Europi i van nje, stječemo sliku ne samo o razmjerima njemačkog kulturnog upliva već i o ulozi poduzetnih njemačkih izdavača na razvoj i distribuciju popularne književnosti u navedenom razdoblju.

Na taj način rasvijetljena uloga njemačkih izdavača predstavlja izazov prethodno spomenutim Morettijevim (1999) ili Casanovinim (2007) tvrdnjama, prema kojima su London i Pariz (i, prema Casanovi, tijekom 20. stoljeća New York) neprikosnoveni centri iz kojih se na periferiju šire anglofoni ili frankofoni žanrovi i književni trendovi. Njemačko izdavaštvo na kraju devetnaestoga i početku dvadesetoga stoljeća pokazuje se kao dosad prilično zanemarivani čimbenik koji je dopriniosio razvoju popularnih

¹³⁶ Osim u Hrvatskoj, na primjer, njemački su prijevodi bili izvorom i prvih ruskih prijevoda Doyleovih pripovijedaka o Sherlocku Holmesu. (vidi Piliev, n.d)

žanrova poput detektivske proze plasiranjem pseudoprijeвода u obliku pastiša sa senzacionalističkim elementima, zajedno s prijevodima književnih djela iz istoga žanra. Ako se fokusiramo na hrvatski kontekst, uloga njemačkih izdavača u distribuciji žanrova svjetske književnosti nadilazi usputni Morettijev komentar o ‘poluperiferiji’ kao povremenoj, regionalnoj sili (Moretti 1999: 174) jer nalazimo da je njemački utjecaj na izdavaštvo u Hrvatskoj u posljednjem desetljeću devetnaestoga stoljeća te prva tri desetljeća dvadesetoga prilično konzistentan, što dodatno potvrđuje i ranije pretpostavke o utjecaju njemačkog jezika kao posrednika za spoznaje o engleskoj književnosti tijekom čitavog devetnaestog stoljeća (vidi Filipović 1972: 9–82).

Istovremeno, primjer rasprostranjenosti prijevoda njemačkih pastiša te uloge njemačkog jezika kao posrednog jezika za distribuciju djela iz anglofonih književnosti krajem devetnaestog i na početku dvadesetog stoljeća ukazuje na potrebu za usložnjavanjem Damroscheve ideje o svjetskoj književnosti kao književnosti koja cirkulira kroz prijevod. Naime, analiza u prethodnim poglavljima otkrila je kako u ovom procesu niti pojam ‘prijevoda’ ni onaj ‘cirkulacije’ nisu nimalo jednostavni te da ih se nipošto ne može uzimati zdravo za gotovo. Štoviše, analiza prijevoda otkrila je često nepredvidljive i intrigantne procese prilagodbe književnih tekstova u procesu prevođenja koji, pak, upućuju na složene kulturološke odnose na djelu.

Primjer najranijih prijevoda pripovijedaka o Sherlocku Holmesu – i onih Arthura Conana Doylea i onih anonimnih njemačkih autora pastiša – također ukazuje na važnost prevođenja i prijevoda pri rasprostranjivanju žanrova, koliko god ti žanrovi, u ovome slučaju, bili ‘trivijalni’. Kao što to napominje Tatjana Jukić,

” Prvi hrvatski feljtonski kriminalistički roman, *Kneginja iz Petrinjske ulice* Marije Jurić Zagorke, strukturno je prožet memorijom Holmesa. Zagorkin inspektor Šimek, naime, pasionirani je čitatelj njegovih avantura, pa je Šimekova detekcija, oko koje se gradi fabula romana, i prije nego što počne kontaminirana književnošću Conana Doylea. (Jukić, 2012: n.p.) No, da bi Zagorkina *Kneginja* – ali i njezin Šimek, kao i hrvatsko čitateljstvo toga vremena – mogla biti ‘prožet[a] memorijom Holmesa’, teren su trebali pripremiti prijevodi, a to su, kao što je istaknuo Mario Kolar, učinili prijevodi pripovijedaka i romana o Sherlocku Holmesu u izdanju Knjižare Lavoslava Hartmana (Kugli i Deutsch); kao dokaz njihove popularnosti on usput spominje i seriju *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji* Gjüre Trpinca (Kolar 2023: n.p.).

Kolarovu tvrdnju dopunila bih upućivanjem na prijevode koji su prethodili navedenima, izvorno objavljivanim unutar meko ukoričene serije „Hrvatska biblioteka”, a o kojima je bilo riječi u ovoj knjizi: prvim prijevodnim prilagodbama Doyleovih ‘kriminalnih pripovijesti’ objavljivanim u dvotjedniku *Dom i svijet*. Upravo su njihove prevoditeljske odluke o preinakama Doyleove proze, zajedno s prethodno spomenutim novinskim parodijama u lokalnim novinama te popularnim i prilično slobodnim adaptacijama za kazališne daske i filmska platna, utjecale na poimanje Sherlocka Holmesa hrvatskih čitatelja, ali i na njihova žanrovska očekivanja – točnije, na njihovo shvaćanje krimića i detektivske proze. Njihova analiza u ovoj knjizi prvi je korak prema opsežnijoj povijesti prevođenja suvremenih popularnih anglofonih književnih djela u hrvatskoj periodici devetnaestoga stoljeća, čiji bi nastavak – kroz identifikaciju naslova i autora te analizu prijevoda – dodatno doprinio i boljem razumijevanju cirkulacije književnih djela i žanrova u spomenutom razdoblju.

Naposljetku, uvid u ulogu Njemačke kao globalno relevantnog centra za rasprostranjivanje popularne iliti trivijalne književnosti na početku dvadesetog stoljeća ukazuje na slijepu točku prvenstveno u ustrajno dominantnim *anglofonim* teorijama svjetske književnosti koje, zanemarujući prijevode objavljene izvan anglofonog konteksta, kao i povijest kulturnih odnosa koje oni otkrivaju, nastavljaju reproducirati vlastitu (neo)imperijalnu predodžbu svijeta te uvelike jednosmjerne odnose moći između (imperijalnog) centra i (kolonijalnih) periferija – umjesto da ih propituju.¹³⁷ Vjerujem da je ova studija o pravom i lažnom Sherlocku Holmesu u ranim hrvatskim prijevodima ukazala na važnost proučavanja prijevodne književnosti i povijesti prevođenja kao karike koja nedostaje u anglofonim teorijama svjetske književnosti, pogotovo kad su takozvane male književnosti u pitanju, ali i na važnost proučavanja periodike za bolje razumijevanje hrvatske recepcije anglofonih književnosti te razvoj krimića u Hrvatskoj. Stoga se nadam da će biti temeljem za daljnja promišljanja o tim temama, kao i osnovom za početak izrade podacima obogaćenih digitalnih edicija književnih djela i književnih prijevoda na hrvatskom jeziku.

137 Za analizu tog problema u odnosu na anglo-američku znanstvenu granu „area studies”, vidi Primorac, Antonija. „Sherlock Holmes and his Doppelgänger: For an Anti-Atlas of World Literature”. U: *Anti-Atlas: Towards a Critical Area Studies*. Ur. Tim Beasley-Murray, Wendy Bracewell, Michał Murawski. London: University College London Fringe Press (prihvaćen; u postupku objavljivanja).

Bibliografija

- Algee-Hewitt, Mark; Sarah Allison; Marissa Gemma; Ryan Heuser; Franco Moretti i Hannah Walser. 2016. „Canon/Archive: Large-scale Dynamics in the Literary Field. Pamphlet 11”. *Stanford Literary Lab*. Dostupno na: <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet11.pdf>
- Anon. 1907. „Aus den Geheimakten des Welt-Detektivs No. 18: Wie Jack, der Aufschlitzer, gefasst wurde”. *Internet Archive*. Dostupno na: <https://archive.org/details/ausdengeheimaktendesweltdetektivsno.181907/page/n3/mode/2up>
- Anon. N.d. „Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works.” *WIPO – World Intellectual Property Organization*. Dostupno na: <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/>
- Anon. N.d. „Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela” (neslužbeni prijevod). *Državni zavod za intelektualno vlasništvo*. Dostupno na: https://www.dziv.hr/files/File/zakonodavstvo/medjunarodni/Bernska_konvencija.pdf
- Anon. 1907. „Blago trgovca s robljem”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 4 (23. studenog). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara.
- Anon. 1908. „Genijalnost i ludilo”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 18 (7. ožujka). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=11830>
- Anon. 1909. „Grofica sa srebrenim klieštima”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 43 (?). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara.
- Anon. 2013. „HOLMES”. *Glossary of His Majesty’s Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services*. 17. travnja. Dostupno na: <https://www.justiceinspectrates.gov.uk/hmicfrs/glossary/home-office-large-major-enquiry/>
- Anon. 1907. „Kako su uapsili ‘Jacka razparača’”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 6 (7. prosinca). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=11609>

- Anon. N.d. *Kasna osveta: kriminalna pripoviest*. Preveo A. Svilanić. Zagreb: Knjiž. L. Hartman (Kugli i Deutsch).
- Anon. 1909. „Književnost”. *Hrvat*, Gospić, 6. veljače, n.p. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=c2ecao30-8e33-44f7-8255-6b6612c186a7>
- Anon. 1906. „Kur- und Bade-Ärzte”. *Kur- und Bade-Zeitung der österreichischen Riviera* (1. prosinca), br. 13, str. 8. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=bb812f96-3fco-4e1d-94e4-f713053b52ac>
- Anon. 1907. „Kurtheater. Dienstag, den 25. Dezember: Die mit so großer Spannung erwartete”. *Kur- und Bade-Zeitung der österreichischen Riviera* (5. siječnja) br. 18, str. 4. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=oaecoedd1-bef7-4ec7-a982-67e428b94337>
- Anon. 1907. „Liepa bolničarka”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 5 (30. studenog). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara.
- Anon. 2021. „OCR”. *CARNET – Arhiva 2021 Loomen*. Dostupno na: <https://arhiva-2021.loomen.carnet.hr/mod/glossary/showentry.php?eid=34594&displayformat=dictionary>
- Anon. 1908. „Osveta Kamore”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 27 (2. svibnja). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=610586>
- Anon. 2006. „Pastiš”. *Hrvatski jezični portal*. Dostupno na: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV9nWhk%3D&keyword=pasti%C5%A1
- Anon. 1909. „Potjera kroz pustinju”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 39 (23. siječnja). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610598>
- Anon. 1908. „Profesor Flax, ubojica od zanata”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 38 (30. prosinca). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610597>
- Anon. 1906. „Theater-Repertoire. Sontag, den 23. Dezember”. *Kur- und Bade-Zeitung der österreichischen Riviera* (22. prosinca) br. 16, str. 4. Dostupno na: <http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=bc5ec8c-36c5-4ce9-807e-5155a1dc9d6c>
- Anon. N.d. „The Emotions of London”. *Pamphlets: Stanford Literary Lab*. Dostupno na: <https://litlab.stanford.edu/pamphlets/>

- Anon. 1907. „U liesu kraj bombe”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 8 (21. prosinca). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=11834>
- Anon. 1909. „Zločinačka špilja na otoku Krfu” (n.b. unutar sveška naslov glasi: Razbojnička kuća na otoku Krfu). *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 40 (23. siječnja). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610599>
- Apter, Emily. 2013. *Against World Literature: On the Politics of Untranslatability*. London: Verso.
- Apter, Emily. 2003. „Global *Translatio*: The ‘Invention’ of Comparative Literature, Istanbul, 1933”. *Critical Inquiry*, 29:2, str. 253–281. <https://doi.org/10.1086/374027>
- Arac, Jonathan. 2002. „Anglo-Globalism?”. *New Left Review* 11/16. Dostupno na: <https://newleftreview.org/issues/iii6/articles/jonathan-arac-anglo-globalism>
- Baillet, Anne. 2023. *From Handwriting to Footprinting: Text and Heritage in the Age of Climate Crisis*. Cambridge, UK: Open Book Publishers. Dostupno na: <https://www.openbookpublishers.com/books/10.11647/obp.0355>
- Barac, Antun. 1954. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Barić, Vid. 2021. „Nakon otkrića Jutarnjeg lista, Ministarstvo kulture traži potvrdu o pravima na Louise Glück”. *Jutarnji list* (25. ožujka). Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/kultura/književnost/nakon-otkrica-jutarnjeg-lista-ministarstvo-kulture-trazi-potvrdu-o-pravima-na-louise-glueck-15060645>
- Barić, Vid i Karmela Devčić. 2021. „Naklada Bošković objavila je ‘Izabrane pjesme’ ugledne američke pjesnikinje Louise Glück”. *Jutarnji list* (3. ožujka). <https://www.jutarnji.hr/kultura/književnost/naklada-boskovic-objavila-je-izabrane-pjesme-ugledne-americke-pjesnikinje-louise-glueck-15054919>
- Barnes, Julian. 2005. *Arthur & George*. London: Jonathan Cape.
- Bassnett, Susan. 2019. „Introduction: the Rocky Relationship Between Translation Studies and World Literature”. U: *Translation and World Literature*, ur. Susan Bassnett. London i New York: Routledge, str. 1–14.
- Bassnett, Susan i David Damrosch. 2016. „Introduction: Translation Studies Meets World Literature”. *Journal of World Literature* 1, str. 295–298. Dostupno na: https://brill.com/view/journals/jwl/1/3/article-p295_1.xml?language=en

- Bode, Katherine. 2017. „The Equivalence of ‘Close’ and ‘Distant’ Reading; Or, Toward a New Object for Data-Rich Literary History”. *Modern Language Quarterly* 78:1, str. 77–106.
- Borucinsky, Mirjana. 2023. *Primjena metoda korpusne lingvistike u jezikoslovnim istraživanjima*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:187:321474>.
- Brešić, Vinko. 2020. *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća, Svesci 1 – 4; Dopunski svezak: Kazala*. Biblioteka Periodica Croatica: Serija Bibliografije. Zagreb: FF Open Press – izdanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu u otvorenom pristupu. Dostupno na: https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/series/periodica_croatica-bibliografije
- Brešić, Vinko. 2020. (c. 2006). „Kako čitati časopis? Uvod u studij hrvatske književne periodike”. *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća: Sv. 1, Danicza (1835) – Dragoljub (1867)*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/view/60/89/4075>
- Byatt, Antonia Susan. 1991. *Possession: A Romance*. London: Random House UK.
- Byatt, Antonia Susan. 2008. *Zaposjedanje*. Prev. Tatjana Jukić. Zagreb: Vuković & Runjić.
- Cohen, Margaret. 1999. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Conan Doyle, Arthur. 2004. *A Study in Scarlet & The Sign of the Four*. Ware: Wordsworths Editions limited.
- Conan Doyle, Arthur. 2023. (c. 1906). „Die sechs Napoleonbüsten.” *Die tanzenden Männchen und andere Detektivgeschichten*. Prev. Rudolf Lautenbach. Stuttgart: Robert Lutz. *Projekt Gutenberg*. <https://www.projekt-gutenberg.org/doyle/tanzmaen/chap004.html>
- Conan Doyle, Arthur. 2023. (c. 1903?) „Die verschwundene Braut”. *Abenteuer des Doktor Holmes*, prev. Ottmann i Margarete Jacobi. Stuttgart: Robert Lutz Verlag. Digitalizirani tekst objavljen na *Projekt Gutenberg – DE*. Dostupno na: <https://www.projekt-gutenberg.org/doyle/verbraut/verbraut.html>
- Conan Doyle, Arthur. 2022. *Grimizna istraga*. Prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.
- Conan Doyle, Arthur. 2013. *Grimizna nit*. Prev. Domagoj Orlić. Labin: Mathias Flacius.
- Conan Doyle, Arthur. 1905. „Hvatanje australskih razbojnika” („The Gully of Bluemansdyke: A True Colonial Story”). *Dom i svijet* br. 18 (15. rujna): str. 351–354.

- Conan Doyle, Arthur. 1914. *Junačka djela brigadira Gerarda (The Exploits of Brigadier Gerard)*. Prev. K. Blagaić. *Novosti* VIII: 5–29 (od 5. do 29. siječnja).
- Conan Doyle, Arthur. 1908. „Kasna Osveta”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, Druga serija, sv. 1 (12. siječnja; dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610580>) i svezak 2. (n.d., dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610581>). Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara.
- Conan Doyle, Arthur. 1915. *Pogibao za Englesku (Danger! A Remarkable Story of England At War Being the Log of Captain John Sirius)*. *Jutarnji list* br. 1004–1010 (od 20. do 31. siječnja).
- Conan Doyle, Arthur. 1915. *Pogibao za Englesku (Danger! A Remarkable Story of England At War Being the Log of Captain John Sirius)*. Zagreb: Ign. Granitz.
- Conan Doyle, Arthur. 1927. *Prehistorijski svijet: izvještaj o skorašnjim čudnovatim doživljajima profesora George-a E. Challengera, lorda Johna Roxtona, profesora Summerlee-a i gosp. G. D. Malone-a od „Daily Gazette” (The Lost World)*. Prev. D. Šijan. Zagreb: Zaklada Tiskare Narodnih novina.
- Conan Doyle, Arthur. 1905. „Prokleti kovčeg” („A Night Among the Nihilists”). *Dom i svijet* br. 19 (1. listopada), str. 369–371.
- Conan Doyle, Arthur. 1988. *Pustolovine Sherlocka Holmesa*. Prev. Giga Gračan. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Conan Doyle, Arthur. 1971. (c. 1928). *Sherlock Holmes: His Adventures, Memoirs, Return, His Last Bow & The Case-Book. The Complete Short Stories*. London: John Murray.
- Conan Doyle, Arthur. 2023. (c. 1902). *Späte Rache*. Prev. Margarete Jacobi. Stuttgart: Robert Lutz Verlag. Digitalizirani tekst objavljen na *Projekt Gutenberg – DE*. Dostupno na: <https://www.projekt-gutenberg.org/doyle/spaete/spaete.html>
- Conan Doyle, Arthur. N.d. „Srebrenko”. *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, svezak 30, str. 20–31. Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610589>
- Conan Doyle, Arthur. 1897. „Stari liječnik. Crtica iz novije engleske književnosti” (izvornik: „Behind the Times”, *Round the Red Lamp*, 1894). Preveo V. Dukat. *Vienac* 29:5, str. 72–74.
- Conan Doyle, Arthur. 1971. „The Adventure of the Noble Bachelor”. *The Complete Sherlock Holmes Stories*. London: John Murray, str. 224–248.
- Conan Doyle, Arthur. 2009. *The Case-Book of Sherlock Holmes*. Uredio i uvod napisao W. W. Robson. Oxford: Oxford University Press.

- Conan Doyle, Arthur. 2012. „The Case of Mr George Edalji”. *Project Gutenberg Australia*. Dostupno na: <http://gutenberg.net.au/ebooks12/1202671h.html#pt1>
- Conan Doyle, Arthur. 2012. *The Complete Sherlock Holmes*. *Internet Archive* (13. studenog). Dostupno na: <https://archive.org/details/ost-english-sherlockholmescomplete/page/n5>
- Conan Doyle, Arthur. 2009. *The Memoirs of Sherlock Holmes*. Uredio i uvod napisao Christopher Roden. Oxford: Oxford University Press.
- Conan Doyle, Arthur. N.d. *Zagonetna smrt*. Preveo A. Svilanić. Zagreb: Knjiž. L. Hartman (Kugli i Deutsch).
- Conan Doyle, Arthur. 1978. *Znak četvorice; Grimizna studija*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Zagreb: Alfa.
- Conan Doyle, Arthur. 1963. *Znak četvorice; Skrletna studija*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Casanova, Pascale. 2007. *The World Republic of Letters*. Prev. Malcolm DeBevoise. Cambridge; MA: Harvard University Press.
- Cassin, Barbara; Emily Apter; Jacques Lezra i Michael Wood (ur.). 2014. *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cottom, Daniel. 2012. „Sherlock Holmes Meets Dracula”. *ELH* 79(3), str. 537–567. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/23256766>
- Cuddon, J. A. 2013. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. 5. izdanje, revidirao M. A. R. Habib. Malden: John Wiley & Sons Ltd.
- Da, Nan Z. 2019a. „The Computational Case against Computational Literary Studies”. *Critical Inquiry* 45:3 (proljeće), str. 601–639. Dostupno na: <https://doi.org/10.1086/702594>
- Da, Nan Z. 2019b. „The Digital Humanities Debacle: Computational Methods Repeatedly Come up Short”. *The Chronicle of Higher Education* (27. ožujka). Dostupno na: <https://www.chronicle.com/article/the-digital-humanities-debacle/>
- Dakić, Mirela i Marina Protrka Štimec. 2023. „Dvostruka margina: neoavangardno žensko pisanje u časopisu *Krugovi*.” *Fluminensia* 35 (1): 221–245.
- Damrosch, David. 2003. *What is World Literature?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Damrosch, David i David L. Pike (ur.). 2004. *The Longman Anthology of World Literature*. New York: Longman.
- D’haen, Theo; David Damrosch; Djelal Kadir (ur.). 2011. *The Routledge Companion to World Literature* (1st edition). New York: Routledge.

- Dickens, Charles. 2012. *The Mystery of Edwin Drood (completed by Sir David Madden)*. Unknown: Unthank Books.
- D'Ignazio, C., & Klein, L. F. 2020. *Data Feminism*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Doyle, Arthur Conan – vidi: Conan Doyle, Arthur.
- Dragojević, Nataša i Fikret Cacan. 1988. *Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima: 1945–1985*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca
- Drayluk, Boris. 2012. *Western Crime Fiction Goes East: The Russian Pinkerton Craze 1907–1934*. Leiden: Brill.
- Dukat, Vladoje. 1903. *Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti*. Zagreb: Nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- Dukat, Vladoje. 1897. „Književnost: Engleska.” *Vienac* 29:17, str. 275–276.
- Dukat, Vladoje. 1904. *Slike iz povijesti engleske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Elkiss, Aaron. 2015. „Beyond Google Books: Getting Locally-Digitized Material into HathiTrust”. *HathiTrust Digital Library*. Dostupno na: <https://www.hathitrust.org/blogs/perspectives-from-hathitrust/beyond-google-books-getting-locally-digitized-material-hathitrust>
- Filipović, Rudolf. 1972. *Englesko-hrvatske književne veze*. Zagreb: Liber.
- Foltin, Hans-Friedrich. 1973. „Vorwort”. *Sherlock Holmes: Aus den Gehemakten des Welt-Detektivs. 15 Lieferungshefte inm einem Band*. Hildesheim i New York: Olms Presse.
- Fox, Margalit. 2018. *Conan Doyle for the Defense: The True Story of a Sensational British Murder, a Quest for Justice, and the World's Most Famous Detective Writer*. New York: Random House.
- Gaboriau, Émile. 1888. *Udova Lerouge*. Prev. Č. Vlaković. *Dom i svijet* 1–21, str. 6–326.
- Gulddal, Jesper i Stewart King. 2022. „What Is World Crime Fiction?”. U: Gulddal, Jesper i Stewart King (ur.). *The Cambridge Companion to World Crime Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 1–24.
- Gulddal, Jesper i Stewart King (ur.). 2022. *The Cambridge Companion to World Crime Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldstein, Ivo. 2022. *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjeg vijeka do danas*. Zaprješić: Fraktura/ Židovska vjerska zajednica „Bet Israel” u Hrvatskoj.

- Grann, David. 2004. „Mysterious Circumstances: The strange death of a Sherlock Holmes fanatic.” *The New Yorker*. 5. prosinca. Dostupno na: <https://www.newyorker.com/magazine/2004/12/13/mysterious-circumstances>
- Grgić, Iva (ur.) 2005. *Prevođenje kultura / Zagrebački prevodilački susret 2003*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
- Grgić Maroević, Iva i Sead Mehmedagić (ur.) 2020. *Znanje o književnom prevođenju: prevodilački i traduktološki ogledi / Zagrebački prevodilački susret 2017*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
- Grgić Maroević, Iva i Tonko Maroević. 2014. „Predgovor”. U: Josip Tabak: *O prijevodima i prevođenju*. Priredili i predgovor napisali Iva Grgić Maroević i Tonko Maroević. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca, str. 9–17.
- Hansen, Dan; Deborah Jakubs, Chris Bourg, Thomas Leonard, Jeff MacKie-Mason, Joseph A. Salem Jr., MacKenzie Smith i Winston Tabb. 2023. „The Internet Archive Is a Library”. *Inside Higher Ed*, 16. ožujka. Dostupno na: <https://www.insidehighered.com/views/2023/03/17/librarians-should-stand-internet-archive-opinion>
- Heuser, Ryan, Franco Moretti i Erik Steiner. 2016. „The Emotions of London. Literary Lab Pamphlet 13”. *Stanford Literary Lab*. Dostupno na: <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet13.pdf>
- Horowitz, Anthony. 2013. *Kuća svile*. Prev. G. Gračan. Zagreb: Profil.
- Hosu-Pezelj, Alma; Danica Ladan; Miljenko Majetić; Petar Mamić; Branka Martinčić; Krešimir Martinčić; Marija Petrićec; Petar Rogulja (ur.). 1984. *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835–1940. Knj. 4 Di-Fo*. Zagreb: Mladost. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=i&id=13604>
- Hrvatski Sabor. 1999. „Uredba o povlačenju rezerve Republike Hrvatske na članak 8. Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela”. *Narodne novine* 11/1999 (22. rujna). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medu-narodni/1999_09_11_189.html
- Hrvatski Sabor. 2021. „Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima”. *Narodne novine* 111 (14. listopada). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_10_111_1941.html
- Jockers, Matthew. 2013. *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*. Champaign, IL: University of Illinois Press.

- Jukić, Tatjana. 2012. „Holmes i slučaj”. *Vijenac* xx: 482 (6. rujna). Dostupno na: <https://www.matica.hr/vijenac/482/holmes-i-slucaj-18969/>
- Juričić, Antonio. 2004. „Počeci hrvatskoga kriminalističkog romana”. *Republika* LX: 1 (siječanj), str. 67–74.
- Kalinić, Hrvoje i Zvonimir Boban, 2022. *Uvod u rudarenje R-om*. Zagreb: Element. D. o. o.
- Keep, Christopher i Don Randall. 1999. „Addiction, Empire, and Narrative in Arthur Conan Doyle’s ‘The Sign of the Four.’” *NOVEL: A Forum on Fiction* 32: 2, str. 207–21. Dostupno na: <https://doi.org/10.2307/1346223>.
- Kerr, Douglas. 2013. *Conan Doyle: Writing, Profession, and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Klaić, Vjekoslav. 1922. *Knjižarstvo u Hrvata: Studija o izdavanju i širenju hrvatske knjige*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
- Kolar, Mario. 2023. „Holmes, Zagorka i Šoljan ili o dvama počeci-ma hrvatskog krimića”. *Stilistika* (30. travnja). Nepaginirani tekst, preuzet iz knjige *Teksture i strukture: rasprave i ogle-di iz novije hrvatske književnosti* (Zagreb: Matica hrvatska, str. 47–64). Dostupno na: <https://stilistika.org/stiloteka/rasprave/749-holmes-zagorka-i-soljan-ili-o-dvama-poceci-ma-hrvatskog-krimica>
- Končić, Ivana. 2022. „FAIR principi ili kako biti FAIR s istraživačkim podacima”. *RB Centar za znanstvene informacije* (Prvi puta objavljeno 11. ožujka 2021.). Dostupno na: http://lib.irb.hr/web/hr/vijesti/item/2245-fair_principi.html
- Kristal, Efraim. 2002. „Considering Coldly . . .”, *New Left Review* 11/15 (svibanj – lipanj). Dostupno na: <https://newleftreview.org/issues/ii15/articles/efrain-kristal-considering-coldly>
- Lasić, Stanko. 1986. *Književni počeci Marije Jurić Zagorke: Uvod u monografiju*. Zagreb: Znanje.
- Larance, Jeremy. 2014. „The A. J. Raffles Stories Reconsidered: Fall of the Gentleman Ideal.” *English Literature in Transition, 1880–1920* 57: 1, str. 99–125. Dostupno na: <https://www.muse.jhu.edu/article/527214>.
- Lauridsen, Palle Schantz. 2014. „Sherlock Holmes in Denmark – The Early Years”. *The Baker Street Journal: An Irregular Quarterly of Sherlockiana* 63:2 (ljetno), str. 52–59.
- Liu, Fangzhou i Hannah Knowles. 2017. „Retired English professor accused of sexual assault by former graduate student”. *The Stanford Daily* (9. studenog). Dostupno na: <https://stanforddaily.com/2017/11/09/english-professor-accused-of-sexual-assault-by-former-graduate-student/>

- Lupić, Ivan. 2012. „Errata corrige: bilješka o prvim prijevodima iz Shakespearea u Hrvatskoj”. *Vijenac* 471 (22. ožujka): 12. Dostupno na: <https://www.matica.hr/vijenac/471/citat-a-ne-prijevod-19476/>
- Lupić, Ivan. 2010. *Shakespeare između izvedbe i knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Lupić, Ivan i Bojana Schubert. 2016. *Prvi hrvatski Shakespeare*. Ludbreg: Biblioteka Ludbregiana.
- Majhut, Berislav. 2006. „Datiranje Kuglijevih izdanja”. U: Brešić, Vinko (ur.). *Osmišljavanja: zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*. Zagreb, 2006. str. 181 – 197. Verzija prihvaćena za tisak dostupna na: https://bib.irb.hr/datoteka/342256.Kugli_1.doc
- Majhut, Berislav. 2008. „Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919.” *Kolo: časopis Matice hrvatske* 18: 3–4, str. 180–212.
- Majhut, Berislav. 2016. „Romani za groš u Hrvatskoj na prijelazu u xx. stoljeće: preliminarno istraživanje”. *Zbornik radova sa znanstvenoga kolokvija povodom 70. obljetnice rođenja i znanstvenoga doprinosa Stjepana Hranjeca / Kos-Lajtman, Andrijana; Turza-Bogdan, Tamara; Filipan-Žignić, Blaženka; Hranjec, Stjepan (ur.)*. Zagreb-Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 27–39.
- Maruševski, Olga. 2013a. „Albrecht, Dragutin (Carl)”. *Hrvatski bibliografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.p. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=431>
- Maruševski, Olga. 2013b. „Kugli”. *Hrvatski bibliografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.p. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10870>
- Mandić, Igor. 2015. *Principi krimića: konture jednog trivijalnog žanra*. Zagreb: V.B.Z.
- McEnery, Anthony; Richard Xiao i Yukio Tono. 2006. *Corpus-Based Language Studies: An Advanced Resource Book*. New York: Routledge.
- Medved, Nataša i Sead Muhamedagić (ur.) 2021. *Književno prevođenje i svjetska književnost / Zagrebački prevodilački susret 2019*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
- Ministarstvo kulture i medija. 2020. „Otkup knjiga – odobreni programi (pregled sa stanjem u prosincu 2020.)” <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/odobreni-programi/odobreni-programi-u-2020-godini/otkup-knjiga-odobreni-programi-pregled-sa-stanjem-u-2020/otkup-knjiga-odobreni-programi-pregled-sa-stanjem-u-prosincu-2020/20324>

- Ministarstvo kulture i medija. 2020. „Potpisan ugovor za projekt „e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine” s tvrtkom Ericsson Nikola Tesla d.d.”. (18. kolovoza). *Ministarstvo kulture i medija*. Dostupno na: <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/potpisan-ugovor-za-projekt-e-kultura-digitalizacija-kulturne-bastine-s-tvrtkom-ericsson-nikola-tesla-d-d/19960>
- Moffat, Steven. 2014. „His Last Vow”. *Sherlock*, So3: Eo1. Režija Nick Hurran. UK: BBC.
- Moretti, Franco. 2019. „A Tale of Two Practices. Literary Studies between Hermeneutics and Quantification”. Predavanje. *Bibliotheca Hertziana – Max Planck Institute for Art History*. (10. prosinca). Dostupno pod nazivom „Research Seminar with Franco Moretti (Stanford University)” na: <https://vimeo.com/545973314>
- Moretti, Franco. 1999. *Atlas of the European Novel, 1800–1900*. London i New York: Verso.
- Moretti, Franco. 2000. „Conjectures on World Literature”. *New Left Review* 1 (January-February), str. 54–68. <https://newleftreview.org/issues/iii/articles/franco-moretti-conjectures-on-world-literature>
- Moretti, Franco. 2013. *Distant Reading*. London i New York: Verso.
- Moretti, Franco. 2005. *Graphs, Maps, Trees*. London: Verso.
- Mujadžević, Dino. 2009. „Kokotović, Nikola”. *Hrvatski bibliografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.p. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9700>
- Murakami, Haruki. 2014. *Bezbojni Tsukuru Tazaki i njegove godine hodočašća*. Prev. Maja Šoljan prema engleskom prijevodu Filipa Gabriela. Zagreb: Vuković & Runjić.
- Nilsson, Louise; Damrosch, David; D’haen, Theo. 2017. „Introduction: Crime Fiction as World Literature”. *Crime Fiction as World Literature*. New York and London: Bloomsbury Academic, str. 1–8.
- Ó Cadhain, Máirtín. 2018. *Grobna gruda*. S engleskog prijevoda prevela Duška Gerić Koren. Zagreb: Hena com.
- Orešković, Marko i Lobel Machala. 2016. *Hrvatska retrospektivna bibliografija knjiga*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Dostupno na: <http://bibliografije.nsk.hr/hrb/>
- Orsini, Francesca. 2002. „India In The Mirror Of World Fiction”. *New Left Review* 11/13 (siječanj-veljača). Dostupno na: <https://newleftreview.org/issues/iii3/articles/francesca-orsini-india-in-the-mirror-of-world-fiction>
- Parla, Jala. 2004. „The Object of Comparison”. *Comparative Literature Studies*, 41:1, str. 116–125. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/40468105>

- Peschke, Michael (ur.). 2006. *International Encyclopaedia of Pseudonyms*. Part I. München: Saur.
- Piliev, George. N.d. „A Study in Russian”. *The Complete Bibliography of Russian Editions & Publications of Arthur Conan Doyle*. <http://www.acdoyle.ru/about/study%20in%20russian.html>
- Poe, Edgar [Allan]. 1889. „Zagonetna umorstva u ulici Morgue”. *Dom i sviet* 19–21, str. 308–336.
- Porkka, Niko. 2023. „The Hebraica Collection: A treasure trove of Russian Jewish literature from the period of Finnish autonomy”. *Scripta Selecta: Kirjoituksia Kansalliskirjaston kokoelmista* (24. veljače). Dostupno na: <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/blogi/hebraica-collection-treasure-trove-russian-jewish-literature-period-finnish-autonomy>
- Prendergast, Christopher. 2001. „Negotiating World Literature”, *New Left Review* 11.8 (ožujak-travanj). Dostupno na: <https://newleftreview.org/issues/ii8/articles/christopher-prendergast-negotiating-world-literature>
- Primorac, Antonija. 2015. „Other Victorians: Neo-Victorianism, Globalisation and Translation”. *Journal of Neo-Victorian Studies* 8 (1): 48–76.
- Primorac, Antonija. „Sherlock Holmes and his Doppelgänger: For an Anti-Atlas of World Literature”. U: *Anti-Atlas: Towards a Critical Area Studies*. Ur. Tim Beasley-Murray, Wendy Bracewell, Michał Murawski. London: University College London Fringe Press (prihvaćen; u postupku objavljivanja).
- Protrka Štimec, Marina. 2022. „Služavka gospodarica književnog polja. Studij periodike i transgresija književnosti”. U: *Književnost: motori i hambari: zbornik u čast Vinku Brešiću*. Ur. Marina Protrka Štimec i Suzana Cocha. Zagreb: FF Press, str. 155–161.
- Puškar, Krunoslav. 2015. „Čiji je kaj? Narječje između prihvaćanja i odbijanja”. *Slavia Centralis* 8:2, str. 20–35. Dostupno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/805>
- Ratković, Milan (ur.). *Grada za povijest književnosti hrvatske*, Knj. 32. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ritzheimer, Kara L. 2016. *'Trash', Censorship, and National Identity in Early Twentieth-Century Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robertson, Adi. 2023. „Internet Archive appeals loss in library ebook lawsuit”. *The Verge* (11 rujna). Dostupno na: <https://www.theverge.com/2023/9/11/23868870/internet-archive-hachette-open-library-copyright-lawsuit-appeal>

- Robson, W. W. 2009 (c. 1993). „Introduction”. U: Conan Doyle, Arthur. 2009. *The Case-Book of Sherlock Holmes*. Uredio i uvod napisao W. W. Robson. Oxford: Oxford University Press, str. xi-xxxi.
- Roden, Christopher. 2009. (c. 1993). „Introduction”. U: Conan Doyle, Arthur. 2009. *The Memoirs of Sherlock Holmes*. Uredio i uvod napisao Christopher Roden. Oxford: Oxford University Press, str. xi-xvii.
- Rubenholt, Hallie. 2019. *The Five: The Untold Lives of the Women Killed by Jack the Ripper*. Boston i New York: Houghton Mifflin Harcourt. E-knjiga.
- Salgaro, Massimo. 2023. *Stylistics, Stylometry and Sentiment Analysis in German Studies: The Operationalization of Literary Values*. Nakladnički niz „Interfacing Science, Literature, and the Humanities / ACUME 2 – Band 015”. Göttingen: V & R Press/ Brill Deutschland (Open Access e-knjiga). Dostupno na: <https://www.vr-elibrary.de/doi/pdf/10.14220/9783737015707>
- Schreibman, Susan, Ray Siemens i John Unsworth (ur.). 2004. *A Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell. Dostupno na <https://companions.digitalhumanities.org/DH/>
- Schubert, Bojana. 2016. „Kajkavsko ruho kraljice Mab.” U: Lupić, Ivan i Bojana Schubert, *Prvi hrvatski Shakespeare*. Ludbreg: Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak”, str. 79–100.
- Sims, Michael. 2017. *Arthur & Sherlock: Conan Doyle and the Creation of Holmes*. London: Bloomsbury.
- Solon, Olivia. 2017. „Tim Berners-Lee on the future of the web: ‘The system is failing’”. *The Guardian*, 16. studenog. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/technology/2017/nov/15/tim-berners-lee-world-wide-web-net-neutrality>
- Splivalo-Rusan, Jagoda. 2023 (c. 1993). „Dukat, Vladoje”. *Hrvatski biografski leksikon* (mrežno izdanje). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://bl.lzmk.hr/clanak/dukat-vladoje>
- Springman, Luke. 1995. „Poisoned Hearts, Diseased Minds, and American Pimps: The Language of Censorship in the *Schund Und Schmutz* Debates.” *The German Quarterly* 68:4, 408–29. Dostupno na: <https://doi.org/10.2307/407798>
- Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III: Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga.

- Špoljarić, Marijana. 2007–2008. „Legat Viktora D. Sonnenfelda u Gradskoj i Sveučilišnoj knjižnici Osijek”. *Knjižničarstvo: Glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje God.* XI.–XII. Broj 1–2, str. 153–169. Dostupno na: <https://repozitorij.gskos.hr/islandora/object/gskos:154/datastream/FILE0/download>
- Švargl, Anton. 1908. „Vinkovački Scherlock Holmes”. *Svjetlost*, Vinkovci. G. IV, br. 5 (2. veljače), 2–3; br. 6 (9. veljače), str. 6.
- Švargl, Anton. 1908. „Jedna vratolomejska noć (Vinkovački ‘Cherlock Holmes’)”. *Svjetlost*, Vinkovci. G. IV, br. 13 (29. veljače), str. 1–3; br. 14 (5. travnja), str. 1.
- Švargl, Anton. 1908. „Sličica iz domaćeg života Cherlock Holmesa i njegovog ljubimca Hary Taxona”. *Svjetlost*, Vinkovci. G. IV, Br. 20 (15. svibnja), str. 1–3; br. 21 (24. svibnja), str. 1–3; br. 24 (14. lipnja), str. 1–3; br. 25 (21. lipnja), str. 1–2 i br. 26 (28. lipnja), str. 1–4.
- Tabak, Josip. 2014. *O prijevodima i prevodenju*. Priredili i predgovor napisali Iva Grgić Maroević i Tonko Maroević. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
- Tomasović, Mirko. 1996. *Traduktološke rasprave*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Toury, Gideon. 2012. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Revidirano izdanje. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Venuti, Lawrence. 2016. „Hijacking Translation: How Comp Lit Continues to Suppress Translated Texts”. *boundary 2* 43:2, str. 179–204.
- Vlada Republike Hrvatske. 1999. „Uredba o povlačenju rezerve Republike Hrvatske na članak 8. Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela”. *Narodne novine* 11/1999 (22. rujna). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1999_09_11_189.html
- Underwood, Ted. 2019. *Distant Horizons: Digital Evidence and Literary Change*. Chicago i London: University of Chicago Press.
- Unsworth, John. 2013. „What the *\$%@ is Digital Humanities? Lecture”. *Wentworth University's Digital Humanities Series*. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=npP4pzIqFMC>
- Whitmore, Ed. 2015. *Arthur & George*. TV serija. UK: ITV.
- Zebec, Daria. 2022. „Translating Sherlock Holmes: The Case of *A Study in Scarlet*”. Diplomski rad; mentorice: A. Primorac i P. Žagar Šoštarić. Rijeka: Filozofski fakultet.

Prilog I

Kronološka bibliografija
hrvatskih prijevoda pripovijedaka
Arthura Conana Doylea
o Sherlocku Holmesu,
1894. – 2023.

Napomena: Ova kronološka bibliografija nastala je usporedbom kartičnog i online kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i drugih postojećih online knjižničnih kataloga (kataloga Gradske knjižnice Rijeka, Knjižnica grada Zagreba, Gradske knjižnice Marka Marulića Split, Sveučilišne knjižnice u Rijeci, Sveučilišne knjižnice u Splitu), dostupnih bibliografija (*Hrvatske retrospektivne bibliografije knjiga 1835. – 1990.*; *Građe za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835. – 1940.*; *Bibliografije hrvatskih časopisa 19. stoljeća*; *Svjetske književnosti u hrvatskim prijevodima: 1945. – 1985.*) te proučavanjem materijala u Zatvorenom spremištu NSK-a i materijala objavljenih na portalu digitaliziranih novina *Stare hrvatske novine Digitalne NSK*. Knjige u kojima nije otisnuta godina izdanja umjesto godine izdanja imaju upitnik te su okvirno smještene u godinu rekonstruiranu na temelju analize parateksta i konteksta objavljivanja; detalji obrazloženja dostupni su u relevantnim dijelovima knjige koji prethode ovom popisu. Kod djela koja ne spominju autorovo ime ili to čine na djelomičan način, učinjena je zabilješka. Svugdje gdje je to bilo moguće navedeno je puno ime prevodioca. Kako je jedan od ciljeva ovog popisa bio rekonstruirati postojeći arhiv, koji bi bio temeljem za izradu povijesti prevođenja djela o Sherlocku Holmesu, niže su uključeni samo oni naslovi za koje sam uspjela locirati primjerke. Svi drugi primjerci koji se spominju u katalogima a postoje samo kao dezerati, to jest, tragovi objavljenih djela, poimence su spomenuti u relevantnim poglavljima knjige.

1894. „Izgubljeni dragulj” / „The Adventure of the Blue Carbuncle”. *Dom i svijet* (15. kolovoza i 1. rujna), neatribuirano, preveo A. R-ć.
1895. *Kasna osveta: kriminalni roman (Iz zapisnika londonskoga tajnoga redarstvenika) / A Study in Scarlet. Dom i svijet* (1. siječnja – 15. travnja 1895.), neatribuirano, preveo A. Svilanić
- „Ridjokosa družba: Pripoviest londonskoga redarstvenika” / „The Red-Headed League”. *Dom i svijet* (15. srpnja i 1. kolovoza 1895.), neatribuirano, bez spomena prev.
- „Tajinstvena vrpca: Kriminalna pripoviest. Prevod iz engleskoga” / „The Adventure of the Speckled Band”. *Dom i svijet* (1. rujna 1895.), neatribuirano, bez spomena prev.
- „Izčeznula zaručnica: Prevod iz engleskoga” / „The Adventure of the Noble Bachelor”. *Dom i svijet* (15. rujna 1895.), neatribuirano, bez spomena prev.
- „K. K. K. Prevod iz engleskoga” / „The Five Orange Pips” *Dom i svijet* (1. listopada 1895.), neatribuirano, bez spomena prev.
- „Napadaj iz zasjede: Kriminalna pripoviest. Prevod iz engleskoga” / „The Boscombe Valley Mystery”. *Dom i svijet* (15. listopada i 1. studenog 1895.), neatribuirano, bez spomena prev.
- „Vješta obsjena: Prevod iz engleskoga” / „A Case of Identity”. *Dom i svijet* (1. prosinca 1895.), neatribuirano, bez spomena prev.
- (?) N.d. *Kasna osveta: kriminalna pripoviest (iz zapisnika londonskoga tajnoga redarstvenika)*. Hrvatska biblioteka, sv. 148–149. Zagreb: Tisak i naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), neatribuirano, prev. A. Svilanić.
1896. „Tajinstvena obitelj: Prevod iz engleskoga” / „The Adventure of the Copper Beeches”. *Dom i svijet* (15. siječnja i 1. veljače 1896.), neatribuirano, bez spomena prev.
- „Čovjek s brazgotinom: Prevod iz engleskoga” / „The Man with the Twisted Lip” (*Dom i svijet* (1. kolovoza – 1. rujna 1896.) neatribuirano, bez spomena prev.
1899. „Mjernikov palac” / „The Adventure of the Engineer’s Thumb”. *Dom i svijet* (15. svibnja i 1. lipnja 1899.), „Napisao A. Doyle, preveo A. R.”
- *Znak četvorice: kriminalni roman / The Sign of the Four. Dom i svijet* (1. srpnja 1899. – 15. listopada 1899.), „Napisao C. Doyle, preveo A. S.”.
- (?) N.d. *Znak četvorice: kriminalni roman / The Sign of the Four*. Zagreb: Knjiž. L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Hrvatska biblioteka sv. 222–224, prev. anon, (autor: Conan Doyle).
- *Mjernikov palac: kriminalna pripoviest. Tajinstvena krabulja : critica iz mljetačkoga života. / The Adventure of the Engineer’s Thumb*. Zagreb: Knjiž. L. Hartman (Kugli i Deutsch). Hrvatska biblioteka sv. 229, bez spomena prev. (autor: A. Doyle)

- „Zagonetna smrt” / „The Adventure of Silver Blaze”. *Dom i svijet* (1. i 15. studenog 1899.) „Napisao C. Doyle, preveo –ić.”
- (?) N.d. *Zagonetna smrt: kriminalna pripoviest / Conan Doyle. Lukava odgojiteljica / Annie Bock.* (prijevod pripovijetke „The Adventure of Silver Blaze” i prijevod pripovijetke A. Bock, pravo ime: Annie Neumann-Hofer). Zagreb: Knjiž. L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Hrvatska biblioteka sv. 237–238, bez spomena prev.
- 1903. *Tajinstveni bratić iz Amerike: kriminalni roman / The Hound of the Baskervilles. Dom i svijet* (1. srpnja – 1. listopada 1903.), „Napisao C. Doyle, preveo A. S.”
- (?) N.d. *Kasna osveta: kriminalna pripoviest (iz zapisa londonskoga tajnoga redarstvenika).* Hrvatska biblioteka, svezak 148–149. Zagreb: Tisak i naklada Knjižare L. Hartmana (St. Kugli), prev. A. Svilanić (i dalje neatribuirano).
- (?) N.d. *Mjernikov palac: kriminalna pripoviest. Tajinstvena krabulja : crtica iz mljetačkoga života. /The Adventure of the Engineer’s Thumb.* Zagreb: Knjiž. L. Hartman (St. Kugli). Hrvatska biblioteka sv. 229 (autor: A. Doyle).
- (?) N.d. *Tajinstveni bratić iz Amerike: kriminalni roman / The Hound of the Baskervilles.* Zagreb: Knjižara Lav. Hartman (St. Kugli), Hrvatska biblioteka, sv. 356–359 (autor: Conan Doyle).
- [1906.?] N.d. *Sherlock Holmes od Conan Doleya [!] u hrvatskom prevodu:* I. „Umorstvo u Abbey Grange” / „The Adventure of the Abbey Grange” (iz: *The Return of Sherlock Holmes*); II. „Vlastelin od Reigate” / „The Adventure of the Reigate Squire” (iz: *The Memoirs of Sherlock Holmes*). (Zagreb: Naklada Knjižare J. Sokol / Tisak C. Albrechta (Maravić i Dečak)), bez spomena prev. (N. B. Krivo atribuiran izvor: u katalogu NSK-a: pod stvarni naslov izvornika stoji *The Adventures of Sherlock Holmes*)
- 1907. „Umorstvo u Abbey Grangeu”. *Dom i svijet* (1. siječnja – 1. veljače 1907.), „Napisao C. Doyle”, bez spomena prev.
- „Plesači: Prievod” / „The Adventure of the Dancing Men”. *Dom i svijet* (15. siječnja – 1. ožujka 1907.). Neatribuirano, bez spomena prev.
- „Otmica iz odgojilišta” / „The Adventure of the Priory School”. *Dom i svijet* (15. srpnja – 1. rujna 1907.), „Napisao Connan [sic] Doyle.”, bez spomena prev.
- „Crni Petar” / „The Adventure of Black Peter”. *Dom i svijet* (19. rujna – 1. listopada 1907.), „Napisao Conan Doyle” , bez spomena prev.

- „Izgubljeni biser” / „The Adventure of the Six Napoleons”. *Dom i svijet* (15. listopada – 1. studenog 1907.), „Napisao Conan Doyle”, bez spomena prev.
- (?) N.d. *Otmica iz odgojišta: kriminalni roman / The Adventure of the Priory School*. Zagreb: Knjižaka [sic] L. Hartmana (St. Kugli), Hrvatska biblioteka sv. 469, bez spomena prev.
- „Šest Napoleonovih poprsja: kriminalna pripovijest” / „The Adventure of the Six Napoleons”. *Hrvat* (Gospić), br. 35, 36 i 38. (od 15., 18. i 29. svibnja 1907.), „Napisao C. Doyle, preveo Lovrović Solerti.”
- 1908.** *Kasna osveta: prievod s englezkoga sa slikama u tekstu* (1. dio) / *A Study in Scarlet* (12. siječnja 1908.). *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 1. Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610580>
- (?) N.d. *Kasna osveta: prievod s englezkoga sa slikama u tekstu* (2. dio) / *A Study in Scarlet. Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 2. Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610581>
- *Znak četvorice: prievod s englezkoga sa slikama u tekstu* (1. dio) / *The Sign of the Four* (28. ožujka 1908.) *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 3. Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610582>
- *Znak četvorice: prievod s englezkoga sa slikama u tekstu* (2. dio) / *The Sign of the Four* (4. travnja 1908.) *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 4. Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610583>
- (?) N.d. „Katekizam porodice Musgrave” / „The Adventure of the Musgrave Ritual”, *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 30, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara), bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610589>
- (?) N.d. „Mjernikov palac” / „The Adventure of the Engineer’s Thumb”, *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 30, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara), bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610589>

- (?) N.d. „Srebrenko”/ „The Adventure of Silver Blaze” (n.d.), *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 30, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara), bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610589>
- (?) N.d. „Izčeznula zaručnica” (unutar teksta: Izčeznula mladenka)/„The Adventure of the Noble Bachelor” (n.d.), *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 32, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara), bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610591>
- (?) N.d. „Pjegasta vrvca”/ „The Adventure of the Speckled Band” (n.d.), *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 32, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610591>
- (?) N.d. „Ljetnikovac u Hampshiru” /„The Adventure of the Copper Beeches”, *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 33, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610592>
- (?) N.d. „Poviest berilskoga nakita” /„The Adventure of the Beryl Coronet”, *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 33, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610592>
- *Baskervilski pas* (1. dio)/ *The Hound of the Baskervilles* (21. studenog 1908), *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sve. 36, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610595>
- *Baskervilski pas* (2. dio)/ *The Hound of the Baskervilles* (30. prosinca 1908.), *Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji*, sv. 37, Zagreb: Gjuro Trpinac/Dionička tiskara, bez spomena prev. Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=610596>
- (?) N.d. *Conan Doyle. Sherlock Holmes Sv. 1. Oberst Stark, krivotvoritelj novaca* /„The Adventure of the Engineer’s Thumb”. Kosova biblioteka zanimivih romana. Zagreb: Tiskom A. Lesnika. (Hosu-Pezelj i dr. navode 1920.; vidi 1984: 71).

1921. *Pusta kuća: detektivski roman* / „The Adventure of the Empty House”. Preveo: V. K. (nepoznato ime prev.). Zagreb: Knjižara J. Merhaut/ Tiskara Merkantile (Moderna kriminalna biblioteka, sv. iv; autor: Conan Doyle na naslovnici, Doyle Conan u tekstu).
1923. *Uspomene na Šerloka [!] Holmesa: zlatne naočari/ The Adventure of the Golden Pince-Nez*. Zagreb: Mirabo, Zbirka odabranih kriminalnih romana god. 1, sv. 2; bez spomena prev.
1939. *Tajna dvorca Baskerville / The Hound of the Baskervilles* (Osijek: Hrvatski list / Građanska tiskara Krvarić i Pavišić). Biblioteka „Hrvatskog lista”; knj. 22.
1940. *Kasna osveta i druge pripoviesti*. Osijek: Biblioteka „Hrvatskog lista” knj. 27, preveo V. D. S. (Viktor Dragutin Sonnenfeld, prema Špoljarić 2008–2009: 154), autor: Conan Doyle. Sadrži još i:
- „Škandal u kneževini O...”/ „A Scandal in Bohemia” (str. 96–118; greškom je naslov tek na str. 97 dočim na početku priče na str. 96 velikim i masnim slovima stoji krivi naslov, „Društvo ridokosih”);
 - „Društvo ridokosih”/ „The Red-Headed League” (str. 118–140),
 - „Umorstvo u dolini Bascombe” / „The Boscombe Valley Mystery” (str. 140–167),
 - „Neobično namještenje”/ „The Adventure of the Stockbroker’s Clerk” (str. 167- 180; nedostaje kraj pripovijetke);
 - „?” / „The Man with the Twisted Lip” (181–207, nedostaje početak pripovijetke i naslov iako su stranice uredno numerirane).
1952. *Pjegava vrpca*. Prev. Vesna Grbin. Zagreb: Sportska štampa.
1963. *Pjegasta vrpca [Avanture Šerloka Holmesa /The Adventures of Sherlock Holmes.]* Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani (Odabrana djela Conana Doyle-a).
- *Baskervilski pas* (sadrži i: „Zamak Šoskomb”, „Mazarenov dragulj”). Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani (Odabrana djela Conana Doyle-a).
 - *Nenastanjena kuća [Povratak Šerloka Holmesa / The Return of Sherlock Holmes]*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani (Odabrana djela Conana Doyle-a).
 - *Njegov zadnji podvig. Crveni krug i druge priče (His Last Bow)* Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani (Odabrana djela Conana Doyle-a).
 - *Znak četvorice*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani (Odabrana djela Conana Doyle-a).
 - *Žuto lice [Sjećanja na Šerloka Holmesa] (Memoirs of Sherlock Holmes)*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Rijeka: Otokar Keršovani. (Odabrana djela Conana Doyle-a)

1978. *Baskervilski pas*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Dolina straha*. Prev. Olga Škarić. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Grimizna studija. Znak četvorice*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Lavlja griva*. Prev. Ružica Vlaškalin i Vlado Opačić. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Nenastanjena kuća* (sadrži i: „Poduzetnik iz Norwooda”, „Likovi plesača”, „Usamljeni biciklist”, „Priorijska škola”, „Crni Petar”, „Charles Augustus Milverton”). Na omotu: *Avanture Sherlocka Holmesa* (!) Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Srebrna zvijezda* (sadrži i: „Žuto lice”, „Posrednikov pisar”, „Gloria Scott”, „Ritual porodice Musgrave”, „Reigateška vlastela”, „Grbavac”, „Stalni pacijent”, „Tumač grčkog jezika”, „Pomorski ugovor”, „Posljednji problem”). Na omotu: *Avanture Sherlocka Holmesa* (!). Preveli s engleskog: Ružica i Aleksandar Vlaškalin, Vlasta Švarcmajer. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Tajna boskomske doline* (sadrži i: „Skandal u Češkoj”; „Liga ridokosih”; „Problem identiteta”; „Plavi granat”; „Pjegasta traka”, „Inženjerov palac”; „Plemeniti neženja”; „Šest sjenki naranče”; „Čovjek s iskrivljenom usnom”). Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin, Boren Rašpica. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
- *Ubojstvo u dvorcu* (i: *Dijadem od berila; Crvene bukve; Šest Napoleona; Tri studenta; Zlatni cviker; Nestali mladić; Druga mrlja*). Na omotu: *Avanture Sherlocka Holmesa* (!). Prev. Jadranka Glumac, Branislav Glumac i Boren Rašpica. Zagreb: Alfa (Pustolovine Sherlocka Holmesa: u 8 knjiga).
1988. *Pustolovine Sherlocka Holmesa*. Prev. Giga Gračan. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. (The Adventures of Sherlock Holmes)
1996. *Sherlock Holmes i likovi plesača*. Prev. Ljerka Hrdjok. Zagreb: CID (Biblioteka Triler).
- *Sherlock Holmes i šarena traka*. Prev. Ljerka Hrdjok. Zagreb: CID (Biblioteka Triler).
1997. *Prokletstvo Baskervilleovih* (iz romana *Pas loze Baskervilleovih*) i „Vlastelini iz Reigatea ili Zagonetni događaj u Reigateu”. Prev. Giga Gračan. U: *15 dana: ilustrirani časopis za umjetnost i kulturu* 40: 4/5, str. 44–50.

2004. *Baskervilski pas*. Prev. Ružica i Aleksandar Vlaškalin. Zagreb: Večernji list (Večernjakova biblioteka, kolo 2. Kriminalistički romani; knj. 1).
2005. *Dolina straha*. Prev. Sandra Brščić. Zagreb: Naklada Selman/Publikum.
2010. *Skandal u Češkoj*. Prevela i obradila Milena Benini. Zagreb: Europaholding / Vjesnik. Dvojezično izdanje.
2013. *Grimizna nit*. Prev. Domagoj Orlić, Labin: Mathias Flacius.
2014. *Sherlock Holmes: Ilustrirano cjelovito izdanje (dviije napete detektivske priče Arthura Conana Doylea)*. Prev. Milena Benini; ilustracije Chris Coady. Zagreb: Školska knjiga.
2016. *Posljednji naklon*. Prev. Mario Jović, Hrvoje Maligec. Nakladnički niz: „Biblioteka 300. Zaboravljeni klasici”. Zagreb: Zagrebačka naklada.
2016. *Pustolovine Sherlocka Holmesa [sic]: Tajna lavlje grive*. Prev. Hrvoje Maligec, Dražen Česi. Nakladnički niz „Biblioteka krimi romana Triler”. Zagreb: Zagrebačka naklada.
- 2017.(?) *Pustolovine Sherlocka Holmesa*. (Skrraćeni tekst originala s hrvatskim prijevodom). Prev. Ines Virč, ilustracije Fernando Aznar. Zagreb: Begen.
2018. *Pustolovine Sherlocka Holmesa [sic]: Mazarinov kamen*. Prev. Hrvoje Maligec. Nakladnički niz: „Pustolovine Sherlocka Holmesa”. Zagreb: Zagrebačka naklada.
2019. *Pustolovine Sherlocka Holmesa [sic]: Thorov most*. Prev. Hrvoje Maligec. Zagreb: Zagrebačka naklada.
2020. *Pustolovine Sherlocka Holmesa [sic]: Nestala zaručnica*. Prev. Hrvoje Maligec. Nakladnički niz: „Pustolovine Sherlocka Holmesa”. Zagreb: Zagrebačka naklada.
- VAMPIR u Sussexu*. Preveo s francuskog (!) Danko Krilić. Zlatar: Partenon, 2020.
2022. *Grimizna istraga*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.
- *Pjegasta vrpca*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.
- *Plavi granat*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.
- *Savez ridokosih*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.

- *Znak četvorice*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.
- 2023. *Pomorski sporazum*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.
- *Pustolovine Sherlocka Holmesa*. Prev. Neven Borić i Damir Ivankić. Zagreb: Naklada Selman.
- *Vlastelini iz Reigatea*. Prilagodila Stephanie Baudet; ilustracije Arianna Bellucci; prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Petrine knjige.

Prilog II

Popis prijevoda pastiša o
Sherlocku Holmesu iz serije
Detektiv Sherlock Holmes
i njegovi znameniti doživljaji

Izdanja u Zatvorenom spremištu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (1907.–1909.) 8.1.

SERIJA U IZDANJU GJURE TRPINCA I DIONIČKE TISKARE (ZAGREB) UVEZANA JE U 3 TOMA. 8.1.1.

Prvi tom: signatura II-186 (sv. 1–10) 8.1.1.1.

Svezak 1. *Tajna mlade udovice* (2. studenog 1907.)

Svezak 2. *Samo kaplja tinte* (9. travnja (sic) 1907.)

Svezak 3. *Gospodja s kanarskim briljantom* (17. studenog 1907.)

Svezak 4. *Blago trgovca s robljem* (23. studenog 1907.)

Svezak 5. *Liepa bolničarka* (30. studenog 1907.)

Svezak 6. *Kako su uapsili Jacka razparača* (7. prosinca 1907.).

Naslov unutar sveska glasi *Kako su uapsili „Jacka razparača”*

Svezak 7. *Londonški krivotvoritelji novaca* (14. prosinca 1907.)

Svezak 8. *U liesu kraj bombe* (21. prosinca 1907.)

Svezak 9. *Grob u svjetioniku* (4. siječnja 1908.)

Svezak 10. *Plemić – kradljivac* (11. siječnja 1908.)

Drugi tom: signatura II-186 (sv. 11–20) 8.1.1.2.

Svezak 11. *Poljski Žid* (18. siječnja 1908.)

Svezak 12. *Kraljičina koprena od čipaka* (25. siječnja 1908.) Naslov unutar sveska glasi *Kraljičina oprava iz čipaka*. U tekstu najava sljedećeg sveska pod naslovom *Parižki cunjar*; naslov u međuvremenu promijenjen.

Svezak 13. *Parižki sabirač cunja* (31. siječnja 1908.)

Svezak 14. *Pronicavi nadkonobar* (8. veljače 1908.)

Svezak 15. *Pojava iz groba* (15. veljače 1908.)

Svezak 16. *Umorstvo iz ljubomora* (22. veljače 1908.)

Svezak 17. *New-yorške kriesnice* (29. veljače 1908.)

Svezak 18. *Genijalnost i ludilo* (7. ožujka 1908.)

Svezak 19. *Otrovnica od Castle Rock-a* (14. ožujka 1908.)

Svezak 20. *Zloglasna gostionica u Kairu* (21. ožujka 1908.)

8.1.2.3. *Treći tom: signatura II-186 (sv. 21–30)*

Svezak 25. (I. Serija, svezak 25) *Kavana „National”* (11. travnja 1908.)

Svezak 26. (I. Serija, svezak 26) *Oceana, kraljica zraka*
(25. travnja 1908.)

Svezak 27. (I. Serija, Svezak 27) *Osveta Kamore* (2. svibnja 1908.)

Svezak 28. (I. Serija, Svezak 28) *Uskrsl mrtvac* (9. svibnja 1908.)

Svezak 29. (I. Serija Svezak 29) *Kobna sudbina porodice Walpole* (16. svibnja 1908.) najava: Naslov slijedećeg svezka (30): *Modra nabodnica*

Svezak 30. (sic; *Katekizam porodice Musgrave* isto nosi br. 30)
Modra nabodnica (16. srpnja 1908.)

Svezak 34. (I. Serija Svezak 34) *Kažnjenikova oporuka*
(17. listopada 1908.)

Svezak 35. *Model krivotvorca banknota* (24. listopada 1908.)

Svezak 39 *Potjera kroz pustinju* (23. siječnja 1909.)

Svezak 40. *Zločinačka špilja na otoku Krfu* (23. siječnja 1909.)
Naslov unutar sveska glasi *Razbojnička kuća na otoku Krfu*

8.1.2. SERIJA U IZDANJU GJURE PERETTIJA (1932. – 1933.)

Nakladnik: Sherlock Holmes naklada, Zagreb, Vinkovićeve 3 („Za tekst i oglase odgovara Gjuro Peretti, Zagreb, Vinkovićeve 3/11) / Štamparija »Gaj« (Ljudevit Filipančić), Zagreb, Martićeva ulica 2 (Palača Burze)

N. B. Svaki svezak sadrži oglase za slijedeće naslove, no ovi se ne podudaraju sa stvarnim redoslijedom objavljivanja svezaka.

Svezak 1. *Londonski krivotvoritelji novaca* (10. studenog 1932.)

Svezak 2. *U lijesu kraj bombe (nema sken)*

Svezak 3. *Uskrsl mrtvac* (12. prosinca 1932)

Svezak 4. *U rukama mafije* (20. siječnja 1933.)

Svezak 5. *Ljubovca državnog odvjetnika* (15. kolovoza 1933.)

Svezak 6. *Krijumčarski kralj od Andorre* (1. rujna 1933.)

Svezak 7. *Na pragu smrti* (15. listopada 1933.)

Svezak 8. *Tajna sobe u kuli* (1. oktober 1933.)

Lažni Sherlock Holmes u 21. stoljeću 8.2.
– suvremena izdanja pastiša dostupna
u slobodnom pristupu u gradskim i
narodnim knjižnicama te u Nacionalnoj
i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu

DJELA ATRIBUIRANA ARTHURU CONANU 8.2.1.
DOYLEU U IZDANJU CENTRUMA (2008. – 2009.)

[Conan Doyle, Arthur]. 2008. *Blago trgovca robljem*. Zagreb: Centrum. Prev. Elidija Degoricia.

[Conan Doyle, Arthur]. 2008. *Grob u svjetioniku*. Zagreb: Centrum. Prev. Elidija Degoricia.

[Conan Doyle, Arthur]. 2009. *Kako su uhvatili Jacka Rasparača*. Zagreb: Centrum. Prev. Elidija Degoricia.

[Conan Doyle, Arthur]. 2009. *Lijepa bolničarka*. Zagreb: Centrum. Prev. Elidija Degoricia.

[Conan Doyle, Arthur]. 2008. *Samo kaplja tinte*. Zagreb: Centrum. Prev. Elidija Degoricia.

[Conan Doyle, Arthur]. 2008. *Tajna mlade udovice*. Zagreb: Centrum. Prev. Elidija Degoricia.

U IZDANJU ZAGREBAČKE NAKLADE (2015. –) 8.2.2.

van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2015. „Kanarski briljant.” U: Doyle, Arthur Conan. *Kanarski briljant*. Nakladnički niz *Pustolovine Sherlocka Holmesa* (sic), Zagreb: Zagrebačka naklada. Preveli Mario Jović, Hrvoje Maligec, Dražen Česi. Navodni naziv izvornika „The Adventure of Canary brilliant” (sic!), stvarni naslov izvornika „Die Lady mit dem Kanarienbrillant” („Gospodja s kanarskim briljantom”, 1907, vidi popis gore) . Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The Adventure of the Bruce-Partington Plans” kao „Bruce-Partingtonovi nacrti” i „ His Last Bow” kao „Posljednji naklon”.

van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2015. „Krivotvoritelji”. U: Doyle, Arthur Conan (ime na naslovnici): *Krivotvoritelji*. Nakladnički niz *Pustolovine Sherlocka Holmesa* (sic), Zagreb: Zagrebačka naklada. Preveli Mario Jović, Hrvoje Maligec, Dražen Česi. Navodni naziv izvornika „The adventure of London counterfeiters”, stvarni naslov izvornika: „Die Falschmünzer von London” („Londonski

krivotvoritelji novaca”, 1907/1932, vidi popis gore). Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The Disappearance of lady Frances Fairfax” kao „Nestanak lady Frances Fairfax” i „The Adventure of the Cardboard Box” kao „Pustolovina kartonske kutije”.

van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2015. „Krvnik” U: Doyle, Arthur Conan (ime na naslovnici): *Krvnik*. Nakladnički niz *Pustolovine Sherlocka Holmesa* (sic), Zagreb: Zagrebačka naklada. Preveli Mario Jović, Hrvoje Maligec, Dražen Česi. Navodni naziv izvornika „The adventure of London executioner” (sic), stvarni naziv izvornika „Der Henker von London”. Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The Adventure of the Dying Detective” kao „Pustolovina umirućeg detektiva” i „The Adventure of Wisteria Lodge” kao „Pustolovina Wisteria Lodgea”.

van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2015. „Kraljičina haljina od čipke”. U: Doyle, Arthur Conan. *Crveni krug*. Nakladnički niz *Pustolovine Sherlocka Holmesa* (sic), Zagreb: Zagrebačka naklada. Preveli Hrvoje Maligec, Mario Jović i Dražen Česi. Navodni naziv izvornika „The adventures of Queen dress of Lace” (sic), stvarni naslov izvornika: „Das Spitzenkleid der Königin” („Kraljičina koprena od čipaka”, 1908, vidi popis gore). Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The Adventure of the Red Circle” kao „Crveni krug” i „The Adventure of the Devil’s Foot” kao „Vražje stopalo”.

van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2016. „Osveta Camorre”. U: *Pustolovine Sherlocka Holmesa* [sic]: *Tajna lavlje grive*. Prev. Hrvoje Maligec, Dražen Česi. Nakladnički niz „Biblioteka krimi romana Triler”. Zagreb: Zagrebačka naklada. Navodni naslov izvornika „The adventure of the Camorra’s Revenge” [sic]; stvarni naslov izvornika „Die Rache des Kamorra” („Osveta Kamore”, 1908, vidi popis gore). Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The adventure of the Lions [sic] Mane” kao „Tajna lavlje grive” i „The adventure of the Creeping man” kao „Puzajući čovjek”.

van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2018. „U lijesu s bombom”. U: Doyle, Arthur Conan. *Pustolovine Sherlocka Holmesa* [sic]: *Mazarinov kamen*. Prev. Hrvoje Maligec. Nakladnički niz: „Pustolovine Sherlocka Holmesa”. Zagreb: Zagrebačka naklada. Navodni naslov izvornika „In a coffin with a bomb”, stvarni naslov izvornika „Im Sarge neben der Höllenmaschine” („U li[j]esu kraj bombe”, 1907/1932, vidi popis gore). Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The

- adventure of the Mazarin stone” kao „Mazarinov kamen” i „The adventure of the three Garridebs” kao „Tri Garrideba”.
- van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2019. „Otrovnica iz Castle Rocka”. U: Doyle, Arthur Conan. *Pustolovine Sherlocka Holmesa* [sic]: *Thorov most*. Prev. Hrvoje Maligec. Zagreb: Zagrebačka naklada. Navodni naslov izvornika „The case of viper from the Castle Rock”, stvarni naslov izvornika „Die Giftmischerin von Castle Rock” („Otrovnica iz Castle Rock-a”, 1908, vidi popis gore). Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The problem of the Thor bridge” kao „Thorov most” i „The adventure of the speckled band” kao „Prugasta vrpca”.
- van Blankensee, Theo (u biti Blank, Matthias). 2020. „Uskrsnuli mrtvac”. U: Doyle, Arthur Conan. *Pustolovine Sherlocka Holmesa: Nestala zaručnica*. Prev. Hrvoje Maligec. Nakladnički niz: „Pustolovine Sherlocka Holmesa”. Zagreb: Zagrebačka naklada. Navodni naslov izvornika: „The case of the resurrected deceased” [sic], stvarni naslov izvornika „Der wiedererstandene Tote” („Uskrsli mrtvac”, 1908/1932, vidi popis gore). Sadrži i prijevode Doyleovih pripovijedaka „The adventure [sic] of the noble bachelor” kao „Nestala zaručnica” i „The adventure of the retired colourman” kao „Umirovljeni ličilac”.
- Doyle, Arthur Conan [ime na naslovnici] 2022. *Sherlock Holmes: Umorstvo u šumi*. Sadrži i pripovijest „Udovičina tajna”. Prev. Krešimir Maligec. Zagreb: Zagrebačka naklada. Navodni naslovi izvornika: „A case of murder in the forest” i „Widow’s secret”; stvarni naslovi izvornika: „Der polnische Jude” („Poljski Žid”, 1908., vidi popis gore) i „Das Geheimnis der jungen Witwe” („Tajna mlade udovice”, 1907, vidi popis gore).

Riječ zahvale

Kako život nije samo znanost i kako pred sve nas stavlja izazove, od kojih su neki zajednički – poput pandemije COVID-19 – a neki privatni, put od otkrića do završenog rukopisa bio je sve samo ne gladak i jednosmjernan. Stoga najsrdačnije zahvaljujem svima koji su mi svojim savjetom i podrškom pomogli da ova knjiga ugleda svjetlo dana: Sofiji Klarin Zadravec, na pomoći s digitalizacijom „lažnih” Sherlocka i potičajem da se to otkriće uobliči kao virtualna izložba pristupačna široj javnosti; Blaženi Radas na drugarskoj pomoći s analizom njemačkih prijevoda; višem arhivistu zbirke *The Arthur Conan Doyle Collection Lancelyn Green Bequest* Gradske knjižnice Portsmouth, UK, Michaelu Guntonu, pri snalaženju u moru tada još nekatalogiziranih artefakata i neotvorenih kutija; Patriciji Pulham i Rachel Smilie na pristupu neobjavljenoj bazi podataka *Global Holmes*, koja je poslužila kao vodič kroz navedenu zbirku u Portsmouthu; Cvetani Krstev na pomoći s pristupom materijalima koji se čuvaju u Biblioteci Matice srpske u Novom Sadu; Ivanki Starčević, glavnoj ravnateljici Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, na suglasnosti za korištenjem digitalnih preslika građe NSK-a u ovoj knjizi; Wendy Bracewell na dragocjenim komentarima vezanim uz strukturu i organizaciju teksta knjige te, zajedno s Bobom Shoemakerom, na podršci i pomoći pri istraživačkim boravcima u The British Library; Sveučilištu u Rijeci na financijskoj potpori projektu *Što čitamo kad čitamo Sherlocka Holmesa u prijevodu: o teoriji i praksi prevođenja popularne književnosti*, bez koje ne bi bilo moguće provesti nužna arhivska istraživanja u Hrvatskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu i Sloveniji; Ivanu Lupiću i Brianu Willemsu, na dragocjenim recenzijama i konstruktivnoj kritici; Martini Podboj na jezičnim savjetima te suprugu Aidanu O'Malleyju na emocionalnoj i intelektualnoj potpori.

Posebno zahvaljujem sestri Jaki i roditeljima Slavki i Ljubi, na bezuvjetnoj i beskrajnoj podršci, naročito u trenucima dvojbe i zamora. Njima posvećujem ovu knjigu.

Kazalo

Apter, Emily: 11, 30 (f31), 38–42

Aus den geheimakten des Welt-Detektivs (Berlin, serijska publikacija): 92, 93 (f89), 94, 96, 115 (f119), 118

Bell, Joseph: 50, 53 (f56)

Bernska konvencija: 95, 118

Big Data – vidi: veliki podaci

Big Dick Data

– vidi: puna kita podataka

Blank, Matthias: 109, 115 (f119)

Blankensee, Theo von

– vidi: Blank, Matthias

Bode, Katherine: 11, 31–35, 47

Close Reading

– vidi: pomno čitanje

Casanova, Pascale: 126

Cassin, Barbara: 39, 42

Computational Literary

Studies (CLS) – vidi: računalno potpomognuto proučavanje književnosti

Conan Doyle, Arthur Conan Doyle, Arthur – autor: 19, 46, 48–55, 59, 61, 69, 71, 72 (f72), 85, 92, 93, 98, 110 (f113), 111; – djela: „A Night Among the Nihilists“ (hrv. „Prokleti kovčeg“): 55; *A Study in Scarlet*: 48, 51–52 (f54), 56, 66, 68, 69, 98, 114, 115; „Behind the Times“: 53 (f58), 55; *Danger! A Remarkable Story of England At War Being the Log of Captain John Sirius* (hrv. Pogibao za Englesku): 56; *His Last Bow*: 51; *Micah Clarke*: 48, 49; *Rodney Stone*: 53; (f58); *The Adventures of Sherlock Holmes*: 50, 59; *The Case-Book of Sherlock Holmes*: 51, 98 (f99), 101; *The Exploits of Brigadier Gerard* (hrv. Junačka djela brigadira Gerarda): 55; „The Gully of Bluemansdyke: A True Colonial Story“ (hrv. „Hvatanje australskih razbojnika“): 55; *The Hound of the Baskervilles*: 51, 61, 78, 114; *The Lost World* (hrv. Prehistorijski svijet: izvještaj o skorašnjim čudnovatim doživljajima profesora George-a E. Challenger-a, lorda Johna Roxtona, profesora Summerlee-a i gosp. G. D. Malone-a od “Daily Gazette”): 56; *The Memoirs of Sherlock Holmes*: 51, 61; *The Return of Sherlock Holmes*: 51, 61, 62, 74; *The Sign of Four*: 46, 49, 51–52 (f54), 59, 98, 110 (f113), 114; *The Valley of Fear*: 51;

COVE: 123, 124 (i f132, f133, f134), 125

Daljinsko čitanje (engl. *Distant Reading*): 10, 15 (f7), 16, 17, 19, 20, 22, 26, 30, 31, 33 (f35), 34, 39, 42

Damrosch, David: 8 (f1), 11, 36–39, 42, 45, 127

Data Feminism

– vidi: podatkovni feminizam

Data Mining

– vidi: rudarenje podataka

Data-Rich Literary History

– vidi: podatkovno (tj. podacima) obogaćena povijest književnosti

Distant Reading – vidi: daljinsko čitanje

Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji (Zagreb, serijska publikacija): 58, 59, 61, 62, 70, 82, 85–90, 92, 93, 96, 98, 100, 110, 112, 114 (f118), 115 (f119), 118, 123–125 (f135), 127

Detektiv Sherlock Holmes und seine weltberühmten (Berlin, serijska publikacija): 92, 94, 96

Dom i svijet (Zagreb): 56, 58, 59–62, 74, 77, 128

Doyle, Arthur Conan

– vidi: Conan Doyle, Arthur

Dukat, Vladoje: 53, 54, 59, 69, 114

FAIR: 121, 126

Gaboriau, Émile: 68, 69

- Google Books: 20
- Gutschmidt, Richard: 59, 70, 77, 79, 112
- HathiTrust: 20, 23, 34
- Hrvat* (Gospić): 62, 74, 75, 84, 113
- Jack Razparač: 87, 91, 100, 107, 108, 120 (slika 5.1.) – vidi također: Jack Trbosjek
- Jack Trbosjek: 100, 107, 108, 110 – vidi također: Jack Razparač
- Jockers, Matthew: 22, 31, 32, 33
- Krimić – u Hrvatskoj: 8, 11, 12, 13, 43, 45, 46, 47, 128; kao idealni žanr svjetske književnosti: 10, 12, 42, 85, 126
- Kugli, Stjepan: 58, 59
- Kulturološka analitika (engl. *Cultural Analytics*): 22
- Kur- und Bade-Zeitung der österreichischen Riviera* (Opatija): 70, 71
- Lancelyn Green, Richard: 116, 118
- Lutz Verlag – vidi: Robert Lutz Verlag
- Moretti, Franco: 8 (f1), 9 (f2), 10, 12 (f6), 15–19, 22–25, 30 (f31), 31–33, 36–38, 126, 127
- Named Identity Recognition* (NER) – vidi: Prepoznavanje imenovanih identiteta: 25–26
- Obrnuta učionica (engl. *Flipped Classroom*): 124
- OCR: 122–123
- Operacionalizacija: 21, 24, 33 (f35)
- Pastiš: 8, 12, 13, 42, 43, 70, 92, 109–115, 118, 120, 125–127, 154, 157
- Peretti, Gjuro: 96, 98, 114, 119, 156
- Podatkovni feminizam (engl. *Data Feminism*): 30 (f30)
- Podatkovno (tj. podacima) obogaćena analiza književnosti (engl. *Data-Rich Literary History*): 11, 13, 22, 31, 34, 35 (f37), 125, 128
- Poe, Edgar Allan: 53 (f56), 62, 69
- Polaer Morgenblatt* (Pula): 77
- Pomno čitanje (engl. *Close Reading*): 16, 19, 22, 31, 35, 37
- Prepoznavanje imenovanih identiteta (engl. *Named Identity Recognition*): 25–25
- Pseudoprijevod: 92, 115 (f119), 126–127
- Puna kita podataka (engl. *Big Dick Data*): 30 (f30)
- Računalno potpomognuto proučavanje književnosti (engl. *Computational Literary Studies*): 18, 19, 21, 22, 23 (f18), 26–31, 34, 35, 46
- Robert Lutz Verlag : 59, 65, 66, 68, 76, 77, 78, 80, 92, 94, 95
- Rudarenje podataka (engl. *Data Mining*): 22, 23
- Schund-und-Schmutz-Literatur*; također: šund literatura: 93–94
- Stanford Literary Lab – vidi: Stanfordski laboratorij za književnost
- Stanfordski laboratorij za književnost (engl. *Stanford Literary Lab*): 22, 25
- Svjetlost* (Vinkovci): 112
- Svjetska književnost – teorijski koncept: 8–13, 15–17, 22, 24, 30, 36–38, 42, 45, 47, 48, 85, 126–128; akademska disciplina i sveučilišni predmet: 38–41
- Tabak, Josip: 45, 63, 64
- Trpinac, Gjuro: 77, 85, 89, 92, 95, 119
- Veliki podaci (engl. *Big Data*): 22, 30
- Venuti, Lawrence: 8 (f1), 11, 39, 41, 42
- Vienac* (Zagreb): 53–55
- Underwood, Ted: 27 (f26), 31
- Zagorka, Marija Jurić: 46, 127

à
Sho
T
c

ANTONIJA PRIMORAC

*Što čitamo kad
čitamo hrvatskog
erlocka Holmesa: Sherlo
prijevod, paštis i
digitalni zaokret
u svjetskoj
književnosti*

Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka, 2023.

*Što čitamo kad čitamo hrvatskog
povijesna: Sherlock
prijevod, paštis i prijevod
digitalni zaokret digitalna
u svjetskoj
književnosti*

*Što čitamo kad
čitamo hrvatskog
a Holmesa: Sherlocka
od, paštis i
lni zaokret
u svjetskoj
njiževnosti*

*Što čitamo
čitamo hrvatskog
Sherlocka
prijevod,
digitalni
u svjetskoj
književnosti*

RAC ANTONIJA PRIMORA

kad *Što čitamo ka*
kog *čitamo hrvatsko*
esa: Sherlocka Holmes

ni zaokret
književnosti

prijevod, pastiš i digitalni zaokret
u svjetskoj književnosti

”

Što čitamo kad čitamo hrvatskog Sherlocka Holmesa izrazito je vrijedna, inovativna i privlačna znanstvena knjiga koja izvornim arhivskim istraživanjem rekonstruira fascinantno korpus prijevodne književnosti i postavlja ga u suvremeni metodološki okvir određen interesima povijesti knjige, traduktologije i digitalne humanistike. Knjiga će sigurno biti važan poticaj drugim istraživanjima u području prijevodne književnosti, kod nas nedovoljno razvijenima, a njezine su teorijske implikacije za digitalnu humanistiku i svjetsku književnost dalekosežne.

Ivan Lupić, Sveučilište u Rijeci

”

Pregledom prakse najstarijih hrvatskih prijevoda pripovijedaka i romana o jednom od najpopularnijih fikcionalnih detektiva, Sherlocku Holmesu, autorica ukazuje na mogućnosti koje uključivanje prijevoda otvara za promišljanje razvoja žanrova unutar svjetske književnosti u kontekstu digitalne humanistike, kao i uzajamnih odnosa između različitih kanona i književnih tradicija.

Brian Daniel Willems, Sveučilište u Splitu

978 – 953 – 361 – 097 – 9

